

CRNA GORA
MINISTARSTVO FINANSIJA

Direktorat za ekonomsku politiku i razvoj

JESENJA ANALIZA MAKROEKONOMSKIH KRETANJA I STRUKTURNIH REFORMI-
2014

Podgorica, decembar 2014.

Sadržaj

REZIME.....	1
1 Makroekonomski trendovi u periodu januar – septembar (oktobar) 2014.....	3
1.1 Međunarodno okruženje.....	3
1.2 Realni sektor.....	5
1.2.1 Bruto domaći proizvod u 2014. godini.....	5
1.2.2 Turizam.....	5
1.2.3 Industrijska proizvodnja.....	6
1.2.4 Poljoprivreda.....	6
1.2.5 Trgovina.....	7
1.2.6 Saobraćaj.....	7
1.2.7 Građevinarstvo.....	8
1.2.8 Inflacija.....	8
1.2.9 Zaposlenost i zarade.....	9
1.2.10 Bankarski sektor i likvidnost.....	10
1.2.11 Platni bilans.....	11
1.3 Makroekonomske projekcije za period 2015-2018.....	15
2 Javne finansije 2014.....	17
2.1 Javne finansije u 2014. godini.....	18
2.1.1 Javne finansije u periodu januar-septembar 2014.....	18
2.1.2 Javne finansije do kraja 2014.....	19
2.2 Procjena javnih finansija u periodu 2015 - 2017.....	20
2.3 Fiskalni rizici u srednjem roku.....	27
2.4 Kvalitet javnih finansija i institucionalni okvir.....	28
3 Strukturne politike.....	30
3.1 Sektor preduzeća.....	30
3.1.1 Privatizacija i javno-privatna partnerstva.....	30
3.1.2 Biznis okruženje.....	30
3.1.3 Mrežne industrije.....	34
3.1.4 Energetika.....	34
3.1.5 Transport.....	35
3.1.6 Informaciono društvo i telekomunikacije.....	36
3.2 Finansijski sektor.....	37
3.2.1 Bankarski sektor.....	37
3.2.2 Nebankarski sektor.....	38
3.3 Tržište rada i socijalna zaštita.....	40

3.3.1	Tržište rada	40
3.3.2	Obrazovanje i istraživanje	42
3.3.3	Penzijski i zdravstveni sistem	43
3.3.4	Socijalna zaštita	44
3.4	Poljoprivreda i ruralni razvoj	46
3.5	Zaštita životne sredine	46
3.6	Upravljanje prostorom	47
3.7	Regionalni razvoj	48
3.8	Administrativna reforma	49

REZIME

Ministarstvo finansija, dva puta godišnje, priprema analizu makroekonomskih kretanja i strukturnih reformi, u kojoj su prikazana kretanja u međunarodnom okruženju, makroekonomskim sektorima (BDP, cijene, tržište rada, monetarni sektor, eksterni), javnim finansijama i sektorskim politikama. Ovom analizom prikazana su ekonomska kretanja za deset mjeseci 2014. i njihova procjena do kraja godine. Osim analize ostvarenja, dokument sadrži projekcije osnovnih makroekonomskih i fiskalnih agregata za srednjoročni period.

Ekonomske aktivnosti u međunarodnom okruženju Crne Gore, odnosno širem okruženju Evropske unije karakteriše slab rast i projekcije slabog rasta u 2015 i 2016. godini. Deflatorne tendencije u eurozoni i visoka nezaposlenost mladih, u interakciji sa slabim rastom, predstavljaju izazov na koji je Evropska centralna banka odgovorila uvođenjem neke vrste kvantitativne podrške, a koja se odnosi na odobravanje povoljnih sredstava bankama (TLTRO)¹, u cilju jačanja kreditne podrške realnom sektoru ekonomije. Drugi stub kvantitativne podrške, sa istim ciljem, odnosi se na otkup hartija od vrijednosti (ABS)², koje su zasnovane na kreditnim aranžmanima banaka (kreditni realnom sektoru, hipotekarni krediti). Treći stub (EC) je nedavno promovisani investicioni paket, vrijedan 315,0 mil.€, koji će se upotrijebiti za ulaganja u infrastrukturu i otvaranje novih radnih mjesta, kako bi se podstakla ekonomska aktivnost, smanjila visoka nezaposlenost, naročito mladih i inflacija približila ciljanim vrijednostima.

Stabilne cijene hrane i veliki pad cijena nafte predstavljaju dodatni stimulans realnom sektoru ekonomije, kroz smanjenje troškova poslovanja, kao i sektoru stanovništva kroz manja izdavanja za energiju, a time i povećanje raspoloživog dohotka. Krajem novembra, cijena brent nafte se spustila na oko 70 USD/barrel, odnosno za oko 35% u odnosu na jun 2014. godine. Ovaj pad je donekle ublažen (u eurozoni) padom vrijednosti eura u odnosu na dolar.

Prema preliminarnim podacima Monstat-a, BDP je u prvom kvartalu 2014. godine bio realno veći za 1,5%, u drugom kvartalu je zabilježen rast od 0,3%, dok je u trećem realni rast bio 1,3%. Prema procjenama Ministarstva finansija, a na osnovu raspoloživih podataka o ekonomskoj aktivnosti, BDP će, u 2014. godini, rezultirati realnom stopom rasta do 2,0%. Pri tome, procjenjuje se da će, na godišnjem nivou, pozitivan uticaj na rast imati sektori građevinarstvo, maloprodaja, poslovanje s nekretninama, a da će dominantno negativan uticaj imati proizvodnja električne energije. Važno je istaći da je, usljed smanjene proizvodnje električne energije uzrokovane nepovoljnim vremenskim uslovima i visokom osnovom iz prethodne godine, BDP niži za 1,2% od planiranog.

Kako je preduslov ukupne ekonomske stabilnosti i dugoročnog ekonomskog rasta uspostavljanje dugoročne finansijske stabilnosti i, s tim u vezi, stabilnosti javnih finansija, prioritet fiskalne politike je konsolidacija javnih finansija i, u tom smislu, implementacija odgovarajućih mjera i stvaranje fiskalnog prostora za dodatnu investicionu potošnju. U kontinuitetu se sprovode aktivnosti usmjerene na: smanjenje nivoa sive ekonomije; smanjenje poreskih potraživanja; sprovođenje mjera štednje, posebno u dijelu neproduktivne potrošnje; stvaranje regulatornog okvira za razvoj biznisa i nove investicije, kao i oprezno izdavanje garancija (dominantno u funkciji razvoja). Istovremeno, realizuju se mjere podsticaja koje su u funkciji harmoničnog i pravednog razvoja, odnosno bržeg razvoja nerazvijenih područja.

¹ ciljane dugoročne finansijske transakcije (TLTRO)

² ABS hartije od vrijednosti čija je osnova aktiva (asset backed securities)

U prva tri kvartala 2014. godine, javne finansija su ostvarile suficit od 10,5 mil. € ili 0,3% BDP-a. Primarni suficit (bez izdataka za kamate) iznosio je 2,26% procijenjenog BDP-a. U istom periodu, javni prihodi iznosili su 1.072,4 mil. € ili 31,6% BDP-a i veći su za 2,8% od planiranih, odnosno za 6,4% od ostvarenih u uporednom periodu. Na osnovu dosadašnjeg trenda naplate, sve je izvjesnija procjena Ministarstva finansija da će plan prihoda za ovu godinu biti značajno premašen. Javna potrošnja bila je manja od planirane za oko 36,2 mil. € ili 3,3%, i iznosila je 31,3 % BDP-a. Državni dug Crne Gore, na dan 30.10.2014, iznosilo je 1.964,9 mil. € ili 57,9% BDP, od čega je unutrašnji dug 392,2 mil. €, a spoljni dug 1.572,7 mil. €.

S obzirom na vrijeme usvajanja Analize (januar 2015), izvjesno je da je gotovinski deficit centralnog budžeta u 2014. godini 103,4 mil. € ili 3,0% procijenjenog BDP-a, u čiji obračun su uključeni cjelokupni izdaci za otplatu obaveza iz prethodnog perioda. Prilikom izrade Zakona o završnom računu, deficit će biti modifikovan za iznos otplate neizmirenih obaveza i neto povećanja obaveza.

Realizacijom sektorskih politika i odgovarajućih strukturnih reformi značajno se doprinosi povećanju konkurentnosti i rastu nacionalne ekonomije. U tom smislu, u toku 2014. značajne aktivnosti su sprovedene u pravcu unapređenja poslovnog ambijenta, finansijske i institucionalne podrške razvoju preduzetništva, odnosno sektora malih i srednjih preduzeća, unapređenja radnog zakonodavstva, penzijskog sistema, zdravstva, obrazovanja, te postizanja veće efikasnosti i produktivnosti državne uprave. S druge strane, poseban značaj imaju aktivnosti na realizaciji infrastrukturnih projekata, prije svega, u sektorima transport i energetika.

1 Makroekonomski trendovi u periodu januar – septembar (oktobar) 2014.

1.1 Međunarodno okruženje

U 2013. godini je zabilježena stopa rasta svjetske ekonomije od 3%³. Projektovane stope rasta svjetske ekonomije su neznatno promijenjene u odnosu na prethodne pa je projektovana stopa rasta za 2014. 3,6 % i za 2015. 3,9%. Predviđeno jačanje ekonomske aktivnosti u svijetu zasnovano je na rastu razvijenih ekonomija. Glavni rizici sa kojima se susreće svjetska ekonomija se odnose na: nestabilnosti na tržištima novorastućih ekonomija, deflatorne tendencije i slab rast ekonomske aktivnosti u Evropskoj uniji, nižu inflaciju od očekivane u razvijenim ekonomijama, kao i obnovljene ili neriješene geopolitičke rizike (Ukrajina, Bliski istok).

Za novorastuće ekonomije (emerging markets), koje u čine 2/3 ukupnog svjetskog rasta, projekcije su smanjene u odnosu na prethodne, zbog slabijih rezultata u 2014. godini (Kina, Brazil, Rusija) kao i izgleda za predstojeći period. Pad cijena nafte za oko 40% od juna 2014. djelovaće kao snažan podsticaj rastu za zemlje uvoznike, jer će povećati raspoloživi dohodak domaćinstava i troškove proizvodnje kompanija. Na drugoj strani, smanjenje cijena nafte će uticati na pad prihoda zemalja proizvođača (zemlje OPEC i Rusija), a time imati i negativan uticaj na projektovane stope rasta u ovim zemljama. Pored toga, MMF je projektovao i značajan pad cijena nafte u 2015. godini.

Naročito su neizvjesne projekcije rasta za EU i Eurozonu zbog dalje potrebe fiskalne konsolidacije i smanjenja zaduženosti u najzaduženijim zemljama, kombinovane s niskim stopama rasta ili stagnacijom, visokom nezaposlenošću i snažnim deflatornim tendencijama.

Evropska centralna banka je, od oktobra 2014, počela sa kvantitativnom podrškom koja se odnosi na kupovinu hartija od vrijednosti vezanih za kredite banaka, kao i targetirane dugoročne finansijske operacije (TLTRO). Ovim operacijama bi od banaka bili otkupljeni hipotekarni i autozajmovi, a cilj je da banke svoja slobodna sredstva usmjere na kreditiranje kompanija, naročito malih i srednjih, koje najteže dolaze do kreditnih sredstava. Drugi segment kvantitativne podrške (TLTRO) omogućava bankama vrlo povoljno dugoročno kreditiranje, i to za plasiranje sredstava realnom sektoru. Međutim, bez strukturnih reformi u zemljama članicama ove mjere neće biti dovoljne za dostizanje stepena stabilnosti ekonomije. Vrijednost kvantitativne podrške će, do kraja 2016. godine, dostići 1.000,0 mlrd. €.

Indikatori ekonomske aktivnosti za EU i eurozonu (ESI Economic sentiment indicator) su u oktobru, poslije četvoromjesečnog pada, porasli na 100,7 i 104,0, tako da je ESI u EU ponovo prešao prag od 100, koji označava stagnaciju.

Tabela 1 Projekcije rasta najvažnijih svjetskih ekonomija

	g-n-g					
	Ostvarenje		Projekcije		Razlike u odnosu na projekcije iz januara 2014	
	2012.	2013.	2014.	2015.	2014.	2015.
Rast svjetske ekonomije	3,2	3,0	3,6	3,9	-0,1	-0,1
Razvijene ekonomije	1,4	1,3	2,2	2,3	0,0	0,0
Sjedinjene Američke Države	2,8	1,9	2,8	3,0	0,0	0,0
Eurozona	-0,7	-0,5	1,2	1,5	0,1	0,1

³Izvor: MMF-ov (World Economic Outlook) iz oktobra 2014. godine.

Novorastuće i ekonomije u razvoju	5,0	4,7	4,9	5,3	-0,2	-0,1
Memorandumske stavke:						
Svjetska trgovina (robe i usluge)	2,8	3,0	4,3	5,3	-0,1	0,1
Uvoz						
Razvijene ekonomije	1,1	1,4	3,5	4,5	0,1	0,3
Novorastuće i ekonomije u razvoju	5,8	5,6	5,2	6,3	-0,7	-0,1
Izvoz						
Razvijene ekonomije	2,1	2,3	4,2	4,8	0,2	0,1
Novorastuće i ekonomije u razvoju	4,2	4,4	5,0	6,2	-0,4	-0,1
Cijene sirovina (US dolar)						
Nafta	1,0	-0,9	0,1	-6,0	0,4	-0,8
Cijene sirovina bez nafte	-10,0	-1,2	-3,5	-3,9	2,7	-1,5
Potrošačke cijene						
Razvijene ekonomije	2,0	1,4	1,5	1,6	-0,2	-0,1
Novorastuće i ekonomije u razvoju	6,0	5,8	5,5	5,2	-0,2	-0,1

Izvor: MMF

Region Jugoistočne Evrope je imao slabiji rast od očekivanog, koji je djelimično posljedica jakih poplava u prvoj polovini godine i specifičnih problema po zemljama. Crna Gora je takođe zabilježila niži rast od očekivanog zbog preliivanja uticaja iz bližeg i šireg okruženja, odlaganja najavljenih investicionih projekata, kao i nediverzifikovane strukture ekonomije, koja se pretežno oslanja na sektore s niskim tehnološkim profilom i visokim učešćem manje kvalifikovane radne snage (proizvodnja primarnih metala, turizam, poljoprivreda i energetika). Ekonomska aktivnost je, zbog toga, izuzetno podložna šokovima, povezanim sa uticajem spoljnih faktora i vremenskih prilika. Niža proizvodnje električne energije, uzrokovane nepovoljnim vremenskim uslovima i visokom osnovom iz prethodne godine, uzrokovala je, prema procjenama, smanjenje BDP-a za 1,2%. U sektoru turizam zabilježeni su slabiji rezultati od planiranih, kao posljedica loših vremenskih prilika u sezoni i poplava u okruženju, zbog čega je broj noćenja turista iz Srbije bio za oko 3% manji u odnosu na uporedni period.

U sljedećoj tabeli dat je pregled projekcija rasta BDP-a za zemlje Jugoistočne Evrope.

Tabela 2 Pregled projekcija rasta BDP-a za zemlje Jugoistočne Evrope

Realni rast BDP-a u zemljama Jugoistočne Evrope				
	2012.	2013.	2014.	2015.
Jugoistočna Evropa - EU	0,1	2,3	1,7	2,1
Bugarska	0,6	0,9	1,4	2,0
Hrvatska	-2,2	-0,9	-0,8	0,5
Rumunija	0,6	3,5	2,4	2,5
Jugoistočna Evropa – zemlje izvan EU	-0,6	2,3	1,0	2,4
Albanija	1,1	0,4	2,1	3,3
Bosna i Hercegovina	-1,2	2,1	0,7	3,5
Kosovo	2,8	3,4	2,7	3,3
BJR Makedonija	-0,4	2,9	3,4	3,6
Crna Gora	-2,5	3,3	2,3	3,4
Srbija	-1,5	2,5	-0,5	1,0

Izvor: MMF

1.2 Realni sektor

1.2.1 Bruto domaći proizvod u 2014. godini

Prema preliminarnim podacima Monstat-a, BDP je u prvom kvartalu 2014. godine bio realno veći za 1,5%, u drugom kvartalu je zabilježen rast od 0,3%, dok je u trećem realni rast bio 1,3%. Prema procjenama Ministarstva finansija, a na osnovu raspoloživih podataka o ekonomskoj aktivnosti, BDP će, u 2014. godini, rezultirati realnom stopom rasta do 2,0%. Procjenjuje se da će na godišnjem nivou pozitivan uticaj na rast imati sektori: građevinarstvo, maloprodaja, poslovanje s nekretninama, turizam, a da će dominantno negativan uticaj imati proizvodnja električne energije. Održavanje proizvodnje u KAP-u, sa rastom cijene aluminijuma i padom vrijednosti eura (rast cijene aluminijuma u eurima je iznosio skoro 24%), ublažiće pad aktivnosti u prerađivačkoj industriji. Važno je istaći da, usljed smanjene proizvodnje električne energije uzrokovane nepovoljnim vremenskim uslovima i visokom osnovom iz prethodne godine, BDP je niži za 1,2% od planiranog.

1.2.2 Turizam

Kumulativni pokazatelji turističkog prometa, za period januar-oktobar 2014. godine, ukazuju na nešto slabiji rezultat u sektoru u odnosu na prethodne godine. Prema podacima Monstat-a, Crnu Goru je u periodu januar-oktobar posjetilo 1,47 mil. turista, a ostvareno je 9,41 mil. noćenja, što je rast od 1,4% za oba indikatora, u odnosu na isti period prošle godine. U strukturi dolazaka i noćenja, strani turisti čine 89,6 i 90,1%, respektivno, koji su ostvarili rast dolazaka od 1,8%, a noćenja od 2,1%. Domaći turisti su u ovom periodu ostvarili pad dolazaka za 2,0%, a noćenja za 4,6%. Prema vrsti smještajnih objekata, individualni smještaj, koji čini oko 40% ukupnih smještajnih kapaciteta bilježi rast noćenja od 8,1%, dok je kod kolektivnog smještaja, koji pored ostalog obuhvata i hotele i apartmane i koji čine oko 19% smještajnih kapaciteta, zabilježen pad noćenja 8,9%. Ovo ukazuje na potrebu boljeg korišćenja i izgradnju novih hotelskih kapaciteta, koji treba da čine okosnicu turističke privrede. Poplave u okruženju su djelimično uticale na smanjenje obima turističkog prometa u ovom periodu. Gledano prema zemljama pripadnosti i značaju koji imaju u ukupnom prometu, turisti iz Rusije ostvarili su rast dolazaka od 6,0% i noćenja od 8,9%, dok turisti iz Srbije bilježe pad i dolazaka (5,4%) i noćenja (2,6%). Turisti iz Ukrajine, koji imaju sve veći udio u ukupnom turističkom prometu, za deset mjeseci bilježe pad dolazaka za 1,2%, ali rast noćenja od 5,7%, pri čemu je najveći pad dolazaka registrovan u avgustu (6,7%). Najveći broj noćenja ostvaren je u primorskim mjestima (96,8%), od čega samo u Budvi 49,6%. Gledano po mjesecima, najveći broj dolazaka i noćenja registrovan je u julu i avgustu (60,0 i 66,9% od ukupnog broja), što ukazuje na relativno kratak period trajanja glavne turističke sezone. Na podizanje kvaliteta turističke ponude, što je uslov daljeg rasta ovog sektora, uticaće izgradnja hotelskih kapaciteta visoke kategorije. Jedan od takvih je otvoren 1. avgusta u Tivtu (Regent Porto Montenegro). Nastavak saradnje sa low-cost kompanijama, kroz otvaranje novih linija, učiniće Crnu Goru lakše dostupnom destinacijom i povećati broj turista. Povoljni vremenski uslovi u oktobru i tradicionalno dobra posjeta u vrijeme novogodišnjih praznika, dodatno će uticati na ostvarene stope u sektoru turizma.

Tabela 3 Stope rasta u sektoru turizma, u periodu januar-septembar 2014, u %, g-n-g

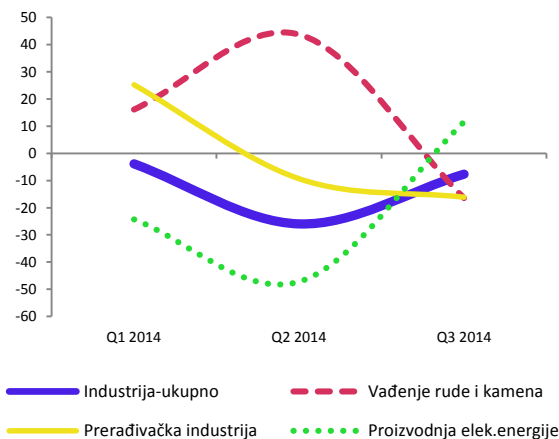
	Q1	Q2	Q3	Jan-okt 2014.
Dolasci turista	2,2	1,6	1,1	1,4
Noćenja turista	8,2	-1,8	1,8	1,4

Izvor: Zavod za statistiku

1.2.3 Industrijska proizvodnja

Industrijska proizvodnja, u periodu januar-oktobar 2014. godine, bilježi pad u odnosu na isti period prošle godine, prvenstveno usljed pada proizvodnje električne energije. Ukupna industrijska proizvodnja za deset mjeseci niža je za 11,0% g-n-g, pri čemu je pad ostvaren u sektorima „prerađivačka industrija“ i „snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom“ (3,3 i 21,6%, respektivno), dok je sektor „vađenje rude i kamena“ ostvario rast od 8,6%. Kvartalni podaci o kretanju industrijske proizvodnje pokazuju da je na pad industrijske proizvodnje, u prvom (3,9%) i drugom (26,0%) kvartalu, uticao pad u sektoru „snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom“ u oba kvartala (24,3 i 47,2%, respektivno), dok je u trećem kvartalu pad industrijske proizvodnje (7,7%) rezultat pada u sektorima „vađenje rude i kamena“ (16,5%) i „prerađivačka industrija“ (16,1%). Pad proizvodnje električne energije u prvom i drugom kvartalu rezultat je više faktora: visoka baza iz prethodne godine, nešto duži godišnji remont TE „Pljevlja“ od planiranog i nepovoljni vremenski uslovi praćeni obilnim padavinama, koji su prouzrokovali poplave u okruženju i uticali na režim rada i proizvodnju HE „Piva“. U trećem kvartalu je, nakon pada u prethodna dva, ostvaren rast proizvodnje električne energije od 11,5%, kao rezultat izuzetno povoljne hidro meteorološke situacije, neuobičajene za to doba godine. U okviru prerađivačke industrije, koja čini 51,2% ukupne industrijske proizvodnje, značajan rast u periodu januar-oktobar bilježi proizvodnja prehrambenih proizvoda (9,8%) i mašina i opreme na drugom mjestu nepomenute (14,1%). Značajniji pad u ovom periodu bilježi proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata (3,6%) i proizvodnja osnovnih metala (14,5%). Kretanja u proizvodnji farmaceutskih proizvoda, posljedica su, prije svega, izraženih oscilatornih kretanja u farmaceutskoj industriji, ali i nedovoljnog obima proizvodnje. Kod proizvodnje osnovnih metala značajno je pomenuti da je u septembru ponovo počela proizvodnja u željezari Toščelik-Nikšić u kojoj, usljed realizacije planiranih investicija za tekuću

grafik1 Kvartalne stope rasta

godinu, prvih osam mjeseci nije bilo proizvodnje. Kombinat aluminijuma Podgorica je, nakon preuzimanja od strane novog vlasnika-nikšićkog Uniprom-a, 19. jula ove godine, nastavio sa proizvodnjom, a očekuje se da će u 2014. godini proizvesti oko 43,4 hiljade tona, što je 10% niže u odnosu na ostvarenu proizvodnju u 2013. godini. Proizvodnja aluminijuma je na nivou od oko 37% kapaciteta livnice, što je posljedica planskog isključivanja ćelija za livenje aluminijuma u prethodnom periodu. Pronalaženje strateškog partnera za KAP i nastavak proizvodnje u željezari Toščelik-Nikšić, predstavljaju dobru osnovu za zaustavljanje negativnih trendova u proizvodnji osnovnih metala i rast ukupne industrijske proizvodnje u narednom periodu.

1.2.4 Poljoprivreda

Kretanja u poljoprivrednoj proizvodnji u 2014. godini bila su pod snažnim uticajem nepovoljnih vremenskih uslova, što se negativno odrazilo, prevashodno, na rezultate ostvarene u biljnoj proizvodnji (voćarstvo, vinogradarstvo i dr.). Ipak, podsticajne aktivnosti i mjere dale su povoljne rezultate u pravcu povećanja konkurentnosti, osavremenjavanja proizvodnje, podizanja kvaliteta proizvoda, povećanja otkupa i izvoza. Prema podacima Monstat-a, za deset mjeseci 2014. godine, zabilježen je rast prodaje i otkupa proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva za 5,0%, u odnosu na isti period 2013, pri čemu značajan rast bilježi prodaja i otkup industrijskog bilja (91,4%), mlijeka i mliječnih proizvoda (42,4%), povrća (24,0%), grožđa (20,3%) i svježe ribe (6,2%).

Proizvodnja šumskih sortimenata iz državnih šuma u Crnoj Gori, za period januar-oktobar 2014. godine, bilježi rast od 5,5% u odnosu na isti period prethodne godine. Za deset mjeseci proizvedeno je 238,9 hilj. m³ različitih proizvoda (sortimenata) dobijenih iz redovnih sječa.

1.2.5 Trgovina

Promet u maloprodaji, u prvih deset mjeseci 2014, bilježi stabilne stope rasta tokom cijelog perioda, pri čemu je najveći rast prometa zabilježen u julu i avgustu (3,4 i 4,3 % g-n-g, respektivno i 17,7 i 11,5% m-n-m, respektivno), što je rezultat pozitivnih kretanja u sektoru turizam. Ukupan promet u maloprodaji (tekuće cijene), za deset mjeseci, iznosio je 1.001,1 mil.€, što je za 2,7 % više u odnosu na isti period prošle godine. Promet u nespecijalizovanim prodavnicama, koji u strukturi ukupnog prometa trgovine na malo ima najveće učešće (66,3%), smanjen je za 0,8% u odnosu na uporedni period. U svim ostalim oblastima, koje čine ukupnu trgovinu na malo, za deset mjeseci je zabilježen rast prometa u odnosu na uporedni period. Značajan rast prometa (10,6%) zabilježen je u trgovinama na malo u specijalizovanim prodavnicama i u trgovini farmaceutskim, medicinskim, kozmetičkim i toaletnim preparatima (24,2%). Promet u ove dvije oblasti čini oko 23,0% ukupnog prometa ostvarenog u maloprodaji. Promet motornim gorivima, za devet mjeseci, veći je za 4,1%, pri čemu je najveći obim prometa zabilježen u julu i avgustu, što je prevashodno uticaj ljetnje turističke sezone. Promet u trgovini na malo motornim vozilima i motociklima (tekuće cijene), u periodu januar-septembar 2014, bilježi rast od 7,7%, dok je, posmatrano po mjesecima, najveći rast ostvaren u julu, kada je promet povećan za 23,1%. Do kraja godine se ne očekuju veće oscilacije u maloprodaji.

1.2.6 Saobraćaj

Prema preliminarnim podacima Monstata, za period januar-septembar 2014. godine, većina vidova saobraćaja ostvarila je pozitivne stope rasta. Za devet mjeseci 2014. godine, zabilježeno je povećanje prometa putnika na aerodromima za 2,5%, povećanje prevezene robe i putnika u željezničkom saobraćaju od 1,2 i 27,4%, povećanje prevezenih putnika u drumskom saobraćaju od 14,7%, rast prevezene robe u pomorskom saobraćaju od 18,4% i rast izvršenih usluga mobilne telefonije 10,9%. Zabilježen je pad kod pomorskog saobraćaja od 0,2% i pretovara robe u lukama od 21,9%. Imajući u vidu da su rezultati ovog sektora komplementarni s onim ostvarenim u oblasti turizma, očekuje se da ovaj sektor završi godinu sa pozitivnim stopama rasta.

Tabela 4 Saobraćaj

	Q1		Q2		Q3		Jan-sept 2014.	
	Roba-usluge	putnici	Roba-usluge	putnici	Roba-usluge	putnici	Roba-usluge	putnici
Željeznički	49,1	49,4	-5,3	35,6	-22,3	10,4	1,2	27,4
Vazdušni	-	-13,0	-	-13,1	-	1,5	-	-6,0
Promet na aerodromima	5,1	4,2	10,5	5,7	-2,9	0,6	4,1	2,5
Drumski	55,1	31,2	-17,7	13,9	-12,9	6,6	-1,9	14,7
Pomorski	55,4	-13,7	20,3	2,0	-10,2	1,8	18,4	-0,2
Pretovar u lukama	-27,0	-	-16,8	-	-21,0	-	-21,3	-
Poštanski								
Mobilna telefonija	7,1	-	12,3	-	12,6	-	10,9	-
Fiksna telefonija	-20,4	-	-19,6	-	-25,7	-	-21,9	-

Izvor: Zavod za statistiku

1.2.7 Građevinarstvo

Dostupni pokazatelji u građevinarstvu ukazuju na rast aktivnosti u prvoj polovini godine, ali i pad u trećem kvartalu 2014. Prema podacima Monstat-a, vrijednost izvršenih građevinskih radova, u periodu januar-septembar 2014. godine, veća je za 6,3% u odnosu na uporedni period, dok izvršeni efektivni časovi rada bilježe pad od 5,4%. U prvoj polovini godine zabilježeno je povećanje broja izdatih građevinskih dozvola za 13,4% u odnosu na isti period 2013. godine. U toku je realizacija više projekata u oblasti turizma i lokalne i regionalne infrastrukture, što će doprinijeti povećanju stope rasta sektora građevinarstvo u 2014. godini.

Tabela 5 Stope rasta u sektoru građevinarstvo, u 2014, u indeks g-n-g

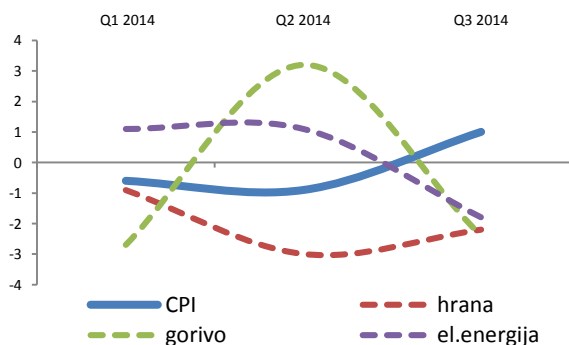
Kvartal	Vrijednost izvršenih građevinskih radova	Izvršeni efektivni časovi rada
2014		
Q I	130,3	86,8
Q II	103,3	97,5
Q III	94,5	99,7

Izvor: Zavod za statistiku

1.2.8 Inflacija

Kretanje cijena, u periodu januar-oktobar 2014. godine, obilježio je deflatorski trend. Pad cijena je posljedica uvezene deflacije, kombinovane sa slabim rastom raspoloživog dohotka. Pad godišnje stope inflacije, započet u 2013. godini nastavlja se i u 2014, prvenstveno kao rezultat pada cijena hrane sa visokog nivoa iz 2013. godine, dok cijene energenata tokom perioda bilježe blaže oscilacije. Godišnja stopa inflacije, mjerena indeksom potrošačkih cijena (CPI), u oktobru 2014. godine iznosila je -0,5%, što je pad od 0,1 p.p. u odnosu na januar tekuće godine, dok je prosječna stopa za period januar-oktobar iznosila -0,8%. Najznačajniji pad cijena ostvaren je u grupama „hrana i bezalkoholna pića“ (0,2%), „prevoz“ (1,7%), i „komunikacije“ (3,7%), dok značajan rast bilježe cijene u grupama „odjeća i obuća“ (0,6%) i „zdravlje“ (2,3%). Kvartalni podaci o kretanju CPI pokazuju da je smanjenje stope inflacije nastavljeno u prvom (0,6%) i drugom kvartalu (0,9%), dok je u trećem kvartalu zabilježen blagi rast od 1,0%. Kretanje osnovnih kategorija CPI (hrana, gorivo, električna energija), koje čine oko polovine ukupne potrošnje domaćinstava, pokazuje blaga kolebanja tokom perioda, pri čemu su jedino cijene hrane u sva tri kvartala zabilježile pad u odnosu na prošlu godinu (0,9%, 3,0% i 2,2%, respektivno). Cijene goriva u drugom kvartalu bilježe rast od 3,2%, usljed rasta cijene sirove nafte na svjetskim tržištima. Godišnja stopa inflacije, mjerena harmonizovanim indeksom potrošačkih cijena (HICP), takođe bilježi pad i u oktobru je iznosila -0,8%, dok je prosječna stopa u periodu januar-oktobar 2014, iznosila -0,5%. Na smanjenje inflacije najveći uticaj imale su cijene iz kategorije „hrana i bezalkoholna pića“ sa padom od 0,1%, „prevoz“ sa padom od 2,2% i „hoteli i restorani“ sa padom cijena od 0,7%, dok su cijene iz kategorije „alkoholnih pića i duvan“ sa rastom od 1,4%, i „odjeća i obuća“ sa rastom cijena od 0,6% usporile deflatorski trend.

grafik2 CPI, kvartalne stope rasta

Od zemalja u okruženju, Srbija tokom 2014. godine bilježi neuobičajeno niske, ali relativno stabilne stope inflacije (u oktobru 1,8%), dok je u Hrvatskoj u maju zaustavljen deflatorski trend, a u oktobru je zabilježena inflacija 0,8%. U zemljama Evropske unije i eurozone inflacija je od početka godine stabilna, uz minimalna kolebanja, i u oktobru je iznosila 0,9 i 0,7%, respektivno.

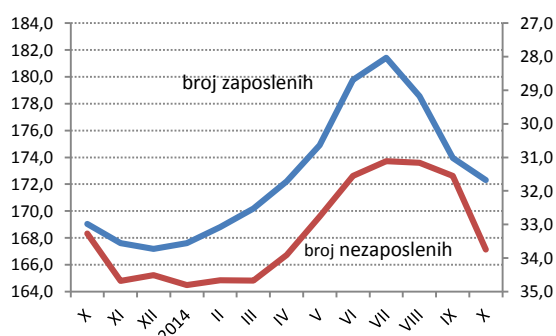
Proizvođačke cijene su, u oktobru 2014. godine, više za 1,0% u odnosu na oktobar 2013, dok su u periodu januar-oktobar cijene ostale na istom nivou. Gledano po sektorima, od početka godine, rast cijena je zabilježen u sektoru “vađenje rude i kamena”(4,2%), u sektoru “prerađivačka industrija” cijene su niže za 0,5%, dok su u sektoru “snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom” cijene zadržale isti nivo kao prethodne godine.

Do kraja godine se očekuje blago usporavanje deflatornog trenda, sa godišnjom stopom inflacije u decembru od -0,5%.

Vrijednost minimalne potrošačke korpe⁴ za oktobar 2014. iznosila je 797,2 €, i manja je za 0,4% u odnosu na isti mjesec prošle godine. Na pad vrijednosti potrošačke korpe dominantno je uticao pad cijena prehrambenih proizvoda (hrana i bezalkoholna pića) od 0,3%.

1.2.9 Zaposlenost i zarade

U proteklom periodu ove godine indikator tržišta rada pokazuju povećanje stope aktivnosti, porast stope zaposlenosti i smanjenje stope nezaposlenosti. Prema podacima Monstat-a (Anketa o radnoj

snazi), stopa aktivnosti stanovništva (15-64) se povećala sa 60,0% u prvom na 62,8% u drugom kvartalu 2014. godine, a stopa zaposlenosti je porasla sa 48,5% na 51,1%, dok je stopa nezaposlenosti smanjena sa 19,3% na 18,6%. Ovakva kretanja bi se mogla objasniti uticajem početka turističke sezone u drugom kvartalu. Poređenje sa drugim kvartalom 2013. godine, takođe, pokazuje pozitivan trend.

Prosječan broj zaposlenih, prema evidenciji Monstata, u oktobru 2014. je iznosio 172.306. U periodu januar-oktobar 2014. u odnosu na isti

period prethodne godine, broj zaposlenih se povećao za 1,0%, a zabilježen je u deset od ukupno devetnaest sektora. Najveći porast broja zaposlenih ostvaren je u administrativnim i pomoćnim uslužnim djelatnostima 62,0%, poslovanju s nekretninama 16,1%, ostale uslužne djelatnosti 8,2%, građevinarstvu 6,7% i snabdijevanje vodom, upravljanje otpadnim vodama, kontrolisanje procesa uklanjanja otpada 6,6%. Najveći pad broja zaposlenih bilježi prerađivačka industrija 7,6%, finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja 5,4%, trgovina 4,7%, snabdijevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija 5,0%. Podaci o zaposlenosti iz administrativnih izvora u sektoru poljoprivrede, koje objavljuje Monstat (na osnovu registara Poreske uprave), obuhvataju samo veće individualne proizvođače u primarnoj proizvodnji, kao i kompanije koje se bave primarnom proizvodnjom i stoga ne odražavaju u potpunosti kretanja u ovom sektoru. Podaci iz Ankete o radnoj snazi (Monstat), a koji na adekvatniji način pokazuju kretanje zaposlenosti u ovoj oblasti, za treći kvartal nisu dostupni.

Prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje, **broj registrovanih nezaposlenih lica**, u oktobru 2014, bio je 33.744, što je u odnosu na oktobar 2013. više za 1,4% ili 4,1% g-n-g. Administrativna stopa nezaposlenosti u oktobru 2014. je iznosila 14,5%, ili 0,2 p.p. više nego u oktobru prethodne godine. **Broj oglašanih slobodnih radnih mjesta** je, za deset mjeseci 2014, iznosio 32.869 ili 2,5 puta više nego u istom periodu prethodne godine. U istom periodu je izdato 20.649 radnih dozvola strancima,

⁴Vrijednost minimalne potrošačke korpe obuhvata 130 prehrambenih artikala, minimalno potrebne neprehrambene artikle i imputiranu rentu (procijenjena vrijednost zakupnine za domaćinstvo koje stanuje u vlastitom stanu).

što za 0,1% više u odnosu na uporedni period. Nezaposlenost mladih (15-24 godine) je visoka i iznosi 32,5%, ali je i vrlo niska stopa aktivnosti (oko 30%).

Prosječna zarada, u periodu januar-oktobar 2014. godine, iznosila je 722€ i u odnosu na isti period 2013, smanjena je za 0,4%. Prosječna zarada bez poreza i doprinosa, u oktobru 2014, iznosila je 478 € i manja je za 0,6% g-n-g. Prosječna neto zarada, u oktobru 2014. u odnosu na septembar 2014, realno je veća za 0,3%, dok je na godišnjem nivou realno povećana 0,4%. **Prosječna penzija** u oktobru je iznosila 274,1 € (57,3% prosječne zarade) i u odnosu na oktobar prethodne godine, niža je za 0,9%. Broj penzionera u oktobru 2014. je iznosio 109.320 i veći je 1,0% nego u oktobru 2013.godine.

1.2.10 Bankarski sektor i likvidnost

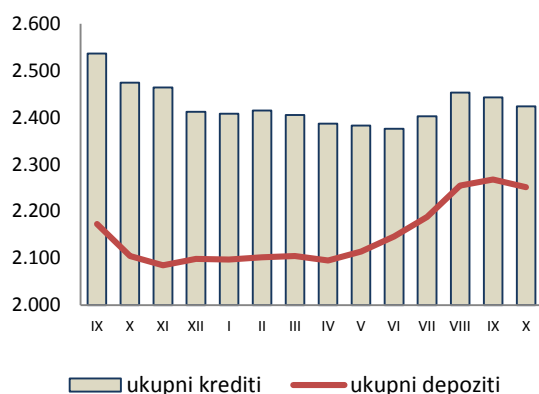
Bankarski sektor je za prvih deset mjeseci očuvao stabilnost i vitalnost, iako je i dalje prisutno visoko učešće nekvalitetnih kredita i neadekvatan nivo kreditne aktivnosti. Poslovanje banaka karakteriše rast kapitala, depozita i aktive i izostanak oživljavanja kreditnih plasmana.

Tendencija rasta deponovanih sredstava u bankama je nastavljena i u oktobru ove godine, kad su sa iznosom od 2.251,5 mil.€ zabilježili rast od 7,3 % u odnosu na kraj 2013. godine, odnosno za 7,0% na godišnjem nivou. U strukturi depozita dominantnu poziciju i dalje imaju depoziti stanovništva sa učešćem od 57,7 % i rastom od 6,7 %, na godišnjem nivou. Posmatrano u odnosu na decembar prethodne godine, depoziti privrede su porasli 14,3%, a na godišnjem nivou 10,7%.

Kreditiranje, kao osnovna aktivnost banaka, nije na zadovoljavajućem nivou i uz visoke kamatne stope, predstavlja ograničavajući faktor privrednog rasta. Ukupni krediti i ostala potraživanja su u oktobru iznosili 2.424,1mil.€ i smanjeni su za 0,8% u odnosu na prethodni mjesec, dok na godišnjem nivou taj pad iznosi 2,0%. Najznačajniji korisnici kredita su privreda i stanovništvo sa učešćem od 73,5%, dok se 26,5% odnosi na kredite odobrene finansijskim institucijama, organizacijama u javnom vlasništvu i Vladi. Krediti privrede su iznosili 890,4 mil € i smanjeni su za 6,4% na godišnjem nivou, dok su krediti stanovništva ostvarili rast od 0,7% u posmatranom periodu. Banke su tokom prvih deset mjeseci odobrile 596,6 mil. € novih kreditnih plasmana, što je za 4,2% manje u odnosu na isti period prošle godine, od čega se 53,3% odnosilo na privredu, a 36,2% na stanovništvo.

Jedan od potencijalnih rizika za finansijsku stabilnost predstavlja i dalje visok nivo nekvalitetnih kredita, koji je zbog svoje kompleksnosti postao problem sistemskog karaktera. Ukupan iznos prodate aktive od 2009. do 2013.godine iznosi 670,0 mil.€. Nekvalitetni krediti su činili, u oktobru ove

grafik4 Ukupni krediti i depoziti

Izvor: CBCG

godine, 16,46% ukupnih kredita, pri čemu je njihovo učešće u ukupnim kreditima smanjeno za 0,84 p.p. u odnosu na prethodni mjesec. Nekvalitetni krediti su iznosili 398,9 mil.€, što je za 5,4% niže u odnosu na kraj 2013 godine, odnosno za 9,3% na godišnjem nivou. S obzirom da smanjenje obima nekvalitetnih kredita predstavlja ključni izazov u narednom periodu, od posebnog značaja će biti implementacija rješenja iz Zakona o dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju. Realizacijom ovog Projekta, koji je u skupštinskoj proceduri, očekuje se primjena specifične strategije za smanjenje nivoa nekvalitetnih kredita, što će doprinijeti oživljavanju kreditne aktivnosti i konsolidaciji realne ekonomije.

Restriktivna kreditna politika banaka odrazila se na povećanje opšteg nivoa likvidnosti, što je uticalo na kretanje parametara likvidnosti i solventnosti iznad propisanog nivoa. Međutim, ova sredstva nijesu bila u funkciji kreditiranja razvojnih projekata, zbog toga što su banke svoju kreditnu aktivnost zasnivale na sopstvenoj percepciji opšteg rizika poslovanja i kredibilitnosti klijenata, tako da su u većoj mjeri okrenute prema državnom sektoru, kao manje rizičnom klijentu.

U nedostatku kreditnih sredstava, sve veći porast međusobnih dugovanja je uticao na povećanje nelikvidnosti u privredi, tako da 22,1% ukupno registrovanih ekonomskih subjekata ima blokirane račune. Prema podacima CBCG, krajem oktobra ove godine, nelikvidno je bilo 13.819, od ukupno 62.419 pravnih lica i preduzetnika, sa ukupnim dugom od 482,6 mil.€. U odnosu na prethodni mjesec, broj nelikvidnih firmi je povećan za 2,06 % ili 279 kompanija, dok je ukupan dug povećan za 1,81%. Posmatrano u odnosu na oktobar prethodne godine, broj blokiranih računa je povećan za 10,0%. U neprekidnoj blokadi do jedne godine je bilo 2.335 dužnika, čija blokada iznosi 66,5mil.€, što čini 13,78% ukupnog iznosa blokade, dok je duže od godinu dana u blokadi 11.484 izvršnih dužnika sa iznosom blokade od 416,1 mil. €, što čini 86,2% ukupnog iznosa blokade.

Aktivne kamatne stope su i dalje visoke. U oktobru je prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa na ukupne kredite iznosila 9,28%, što je za 0,29 p.p. niže u odnosu na prethodni mjesec. Pasivna prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa je bila 1,93%, tako da kamatni raspon iznosi 7,35 p.p.

U narednom periodu, aktivnosti Centralne banke će biti usmjerene na usklađivanju postojeće zakonske regulative sa relevantnim propisima EU, unapređivnje supervizorskih kapaciteta u cilju brže harmonizacije regulatornog okvira i ispunjavanju obaveza na putu pristupanja EU.

1.2.11 Platni bilans

1.2.11.1 Tekući račun platnog bilansa

Na tekućem računu platnog bilansa tokom devet mjeseci 2014. evidentni su nepovoljni trendovi po svim strukturnim elementima, izuzimajući sektor usluga gdje je zabilježen suficit. Deficit tekućeg računa platnog bilansa iznosio je 267,6 mil. € i povećan je za 16,4%, u poređenju sa istim periodom 2013. Rastući trend deficita posljedica je povećanja spoljnotrgovinskog deficita i smanjenja suficita na računima primarnih i sekundarnih dohodaka, ublažen povećanjem suficita na računu usluga.

Spoljnotrgovinski deficit za devet mjeseci ove godine iznosio je 1.027,7 mil.€ ili 3,2% više kao posljedica pada izvoza (10,3%), uz gotovo isti nivo uvoza roba (0,1%). Pokrivenost spoljnotrgovinskog deficita suficitom ostvarenim na ostalim računima tekućeg računa iznosila je 74,0%, što je 2,1 p.p. manje nego za devet mjeseci 2013.

Jedan od bitnih aspekata i mjera za povećanje konkurentnosti i smanjenje spoljno trgovinskih dispariteta postići će se i sprovođenjem fiskalne reforme koja će sadržati i uvođenje fiskalnih preferencija za investicije za sljedeće sektore:

- Visoki turizam – hoteli sa 5 i više zvjezdica;
- Proizvodnja prehrambenih proizvoda osim primarne poljoprivredne proizvodnje;
- Kapitalne investicije u sektoru energetike;

Investiranjem u ove sektore investitori bi ostvarili pravo na oslobođenje od plaćanja javnih prihoda povezanih sa investicijom (PDV, carine, komunalije, naknade i takse), sa ciljem da se ovi resursi na najbolji, najefikasniji i najbrži način valorizuju. Realizacija pomenutih mjera, doprinijeće smanjenju spoljnotrgovinskog bilansa kroz jačanje izvoza.

Suficit na računu usluga ostvaren je u iznosu od 666,5 mil.€ i veći je za 5,4%, što je rezultat rasta prihoda od usluga za 2,8%, ali i pada rashoda za 3,5%. Najznačajnija stavka prihodne strane računa usluga je oblast turizma. Procijenjeni prihodi od turizma iznosili su 658,2 mil.€ ili 2,4% više nego u 2013.

Neto izvoz (robe i usluge), jedna od komponenti BDP-a, bilježi smanjenje negativnog salda od 2,4%, što blago poboljšava platnobilansnu poziciju Crne Gore.

Na računu primarnih dohodaka evidentiran je suficit u iznosu od 15,1 mil.€ i njegovo smanjenje za 66,1%. Osnovni razlog smanjenja suficita je povećanje ukupnih rashoda za 30,5%, zbog većeg odliva po osnovu isplaćenih dividendi i kompenzacija zaposlenih. Odliv po osnovu isplaćenih dividendi iznosio je 49,1 mil.€, što je za tri puta više nego u 2013.

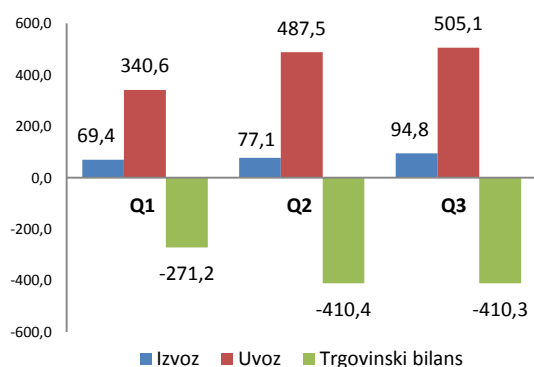
Suficit na računu sekundarnih dohodaka iznosio je 78,6mil. €, što predstavlja pad od 11,9%, zbog manjeg priliva transfera u Crnu Goru za 4,1%, ali i većeg odliva transfera za 10,7% u odnosu na 2013.

Tabela 6 Platni bilans Crne Gore, u 000 €

	januar - septembar 2013.	januar-septembar 2014.
A. TEKUĆI RAČUN (1+2+3+4)	-229.935	-267.562
1. Robe**	-996.182	-1.027.738
1.1. Izvoz, f.o.b.	298.952	268.172
1.2. Uvoz, f.o.b.	1.295.134	1.295.910
2. Usluge	632.540	666.477
2.1. Prihodi	887.108	912.152
2.2. Rashodi	254.568	245.675
3. Primarni dohodak	44.466	15.094
3.1. Prihodi	160.445	166.398
3.2. Rashodi	115.980	151.304
4. Sekundarni dohodak	89.242	78.605
4.1. Prihodi	136.275	130.671
4.2. Rashodi	47.033	52.067
B. KAPITALNI I FINANSIJSKI RAČUN	39.828	-43.441
B1. Kapitalni račun	475	-6
B2. Finansijski račun	39.353	-43.434
1. Direktne investicije - neto	275.619	256.408
2. Portfolio investicije - neto	-27.089	110.062
3. Ostale investicije - neto	-188.142	-299.734
4. Promjena rezervi CBCG	-21.034	-110.170
C. NETO GREŠKE I OMAŠKE	190.107	311.003

Izvor: CBCG

grafik5 Trgovinski bilans u prva tri kvartala 2014

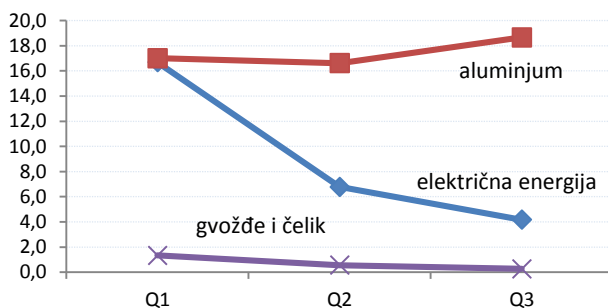
Na kapitalno - finansijskom računu ostvaren je negativan saldo u iznosu od 43,4 mil.€. Ukupno iskazan negativan saldo na tekućem i kapitalno finansijskom računu, pokriven je kroz iskazane neto greške i omaške u iznosu od 311,0 mil.€. Vrijednost greški i omaški je za 63,6% veća u odnosu na devet mjeseci 2013. U slučaju Crne Gore, zbog korišćenja eura kao platežnog sredstva i znatnog plaćanja u gotovini, posebno u oblasti turizma, nije jednostavno obuhvatiti sve transakcije, jer ne postoji mogućnost razlikovanja domaćeg i eura stranog porijekla. Određene pozicije platnog bilansa mogu se

podcijeniti, kao što su prihodi od turizma, doznake iz inostranstva, kao i količina depozita kod stanovništva čiji su izvor transakcije sa nerezidentima.

Restriktivna fiskalna i monetarna politika, uz relativno nizak akumulativni potencijal crnogorske ekonomije zahtijevaju veći priliv stranih direktnih investicija koje ekonomiju tražnje mogu zamijeniti ekonomijom ponude. Postojeća situacija u kojoj će strateške projekte u oblasti saobraćaja, energetike, poljoprivrede i turizma realizovati strani investitori, generisaće veće stope rasta BDP-a i obezbijediti stabilnost finansiranja tekućeg računa platnog bilansa.

Kvartalna dinamika spoljnotrgovinske razmjene u periodu januar–septembar 2014, ukazuje na opadajući trend izvoza (izuzimajući rast u trećem kvartalu) u uslovima visoke uvozne zavisnosti, ekonomskih problema u sektoru crne i obojene metalurgije i negativnih promjena u energetskom sektoru. Ukupna robna razmjena sa inostranstvom iznosila je 1.574,5 mil.€, što ukazuje na pad od 2,7% u odnosu na isti period 2013. Prema podacima Monstata, spoljnotrgovinski deficit povećan je za 4,3% i iznosi 1.091,9 mil.€, usljed brže dinamike pada izvoza od uvoza roba. Ukupan izvoz je zabilježio relativno nisku vrijednost od 241,3 mil.€, koja je za 15,4% manja u odnosu na devet mjeseci 2013. Izvoz je u prvom kvartalu bio niži 22,2%, u drugom kvartalu slijedi jači pad od 27,8%, dok u trećem kvartalu izvoz bilježi rast od 6,1%. Na smanjenje vrijednosti izvoza najviše je uticao pad izvoza električne energije (65,0%), aluminijuma (16,0%) i gvožđa i čelika (80,0%). Na negativno kretanje izvoza električne energije uticao je pad proizvodnje (26,0%), kao posljedica visoke baze iz prethodne godine.

grafik6 Izvoz izabranih stavki za tri kvartala

Izvor: Zavod za statistiku

Smanjenje izvoza aluminijuma posljedica je niskog nivoa proizvodnje, sa predviđenim padom proizvodnje u KAP od 10,0% do kraja godine, s tim što će pad vrijednosti prodane robe u odnosu na pad fizičkog obima biti nešto niži, zbog prosječno veće berzanske cijene aluminijuma u ovoj godini u odnosu na 2013, kao i povoljnijeg kursa eura u odnosu na dolar. Izvoz gvožđa i čelika je smanjen sa 10,7 mil.€, koliko je iznosio za tri kvartala 2013, na 2,2 mil.€ za tri kvartala ove godine, jer u skladu sa planom realizacije investicija u Željezari Nikšić nije bilo

proizvodnje za prvih osam mjeseci 2014. Rast izvoza u trećem kvartalu od 6,1%, rezultat je reeksporta mesa i mesnih prerada u Bjelorusiju (17,6 mil.€). Za devet mjeseci uvezeno je robe u vrijednosti od 1.333,2 mil.€, što je više za 0,1% u odnosu na isti period 2013. Uvoz u prvom kvartalu bilježi pad sa stopom 6,2%, u drugom kvartalu zadržava nivo iz prethodne godine (0,6%), dok u trećem kvartalu bilježi rast od 4,0%. Najveći apsolutni pad uvoza zabilježen je u prvom kvartalu kod kategorije ostala transportna sredstva 23,7 mil.€ (visoka baza iz prethodne godine). U strukturi uvoza najviše su zastupljeni proizvodi kategorije hrana i žive životinje u iznosu od 301,3 mil.€, mašine i transportni uređaji 243,3 mil.€ i proizvodi svrstani po materijalu 198,5 mil. Statistička slika izvozno –uvozne strukture po grupacijama zemalja nije potpuno uprediva sa prethodnom godinom, zbog pridruživanja Republike Hrvatske (bivše članice CEFTA) zemljama EU-28. Najviše robe izvezeno je u Republiku Srbiju, Republiku Hrvatsku, Bjelorusiju i Italiju (56,4 % ukupnog izvoza). Na uvoz iz Republike Srbije, Grčke, Kine i Bosne i Hercegovine odnosilo se 50,0% devetomjesečnog uvoza. U razmjeni sa Srbijom ostvaren je deficit od 309,7 mil.€, izvoz od 55,5 mil.€ i uvoz 365,2 mil.€.

Ukupna robna razmjena u periodu januar – oktobar 2014. iznosila je 1.766,8 mil.€, što je manje za 2,0% manje. Spoljnotrgovinski deficit iznosi 1.216,4 mil.€ i veći je za 2,8%, pri čemu se bilježi veći pad izvoza u odnosu na pad uvoza roba. **Ukupan izvoz** iznosio je 275,2 mil.€ ili 11,2% manje. Na

smanjenje vrijednosti izvoza uticao je pad izvoza električne energije od 63,0%, kao posljedica visoke osnove iz prethodne godine. Izvoz aluminijuma bilježi kontinuirani pad, koji za ovaj period, zbog niske osnove iz prethodne godine, iznosi svega 18,0%. Izvoz gvožđa i čelika je za 77,0% manji, zbog prethodno navedenih problema u Željezari Nikšić. **Uvoz** robe za deset mjeseci iznosio je 1.491,6 mil.€, što je 0,1% manje. U strukturi uvoza najviše su zastupljeni proizvodi kategorije hrana i žive životinje u iznosu od 336,1 mil.€, mašine i transportni uređaji 275,8 mil.€ i proizvodi svrstani po materijalu 223,0 mil.€. Glavni partneri u izvozu su bili Srbija (63,1 mil.€), Bjelorusija (33,0 mil.€) i Hrvatska (32,8 mil.€). Kod uvoza su glavni partneri bili Srbija (404,4 mil.€), Grčka (121,9 mil.€) i Kina (109,2 mil.€).

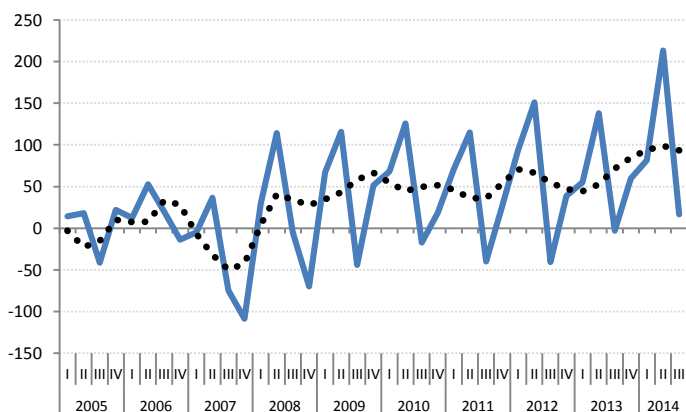
1.2.11.2 Kapitalni i finansijski račun

Deficit tekućeg računa najvećim dijelom je pokriven direktnim stranim investicijama SDI i zaduživanjem države na međunarodnom tržištu kapitala. Postojanje dugogodišnjeg deficita ukazuje na duboku eksternu neravnotežu, pri čemu je finansiranje deficita prilivom stranih direktnih investicija i suverenim zaduživanjem, samo privremeno rješenje. Pitanje održivosti deficita je konstantno prisutno s rizikom izbijanja platnobilansne krize, zbog rizika smanjenja priliva SDI i rizika koji je vezan za potencijalno pogoršanje situacije na tržištima kapitala (rast stopa na suvereno zaduživanje ili nemogućnost pristupa zbog smanjenja tražnje investitora).

U prvih deset mjeseci 2014. ostvaren je rast priliva SDI. Prema preliminarnim podacima, neto SDI su iznosile 287,6 mil.€, što je za 12,4% više nego u uporednom periodu iz 2013.(255,8 mil.€). Ukupan priliv SDI iznosio je 406,4 mil.€. Najveći priliv stranih direktnih investicija, od početka godine, ostvaren je u oktobru ove godine u iznosu od 59,4 mil.€. U periodu januar-oktobar 2014, ostvareni priliv SDI po osnovu vlasničkih ulaganja bio je na istom nivou kao i u 2013.g. i iznosio je 206,9 mil.€, pri čemu su investicije u preduzeća i banke iznosile 15,0%, (39,3% više) i investicije u nekretnine 35,9% (10,8% manje).Istovremeno, ostvaren je rast priliva po osnovu interkompanijskog duga sa učešćem od 47,6%, ili 18,2% više nego u predhodnom periodu 2013. Povlačenje sredstava rezidenata investiranih u inostranstvo (kategorija ostalo) iznosilo je 1,3% u ukupnom prilivu SDI (36,8% manje). Ukupan odliv SDI iznosio je 118,8 mil.€ što je za 4,9% manje nego u 2013.(125,0 mil.€). U strukturi odliva najveći dio se odnosio na povlačenje sredstava nerezidenata 79,2%, dok su ulaganja rezidenata u inostranstvo iznosila 20,8%.

Na računu **portfolio investicija** u prvih devet mjeseci 2014. zabilježen je neto priliv u iznosu od 110,1 mil.€, što je rezultat zaduživanja države emisijom euroobveznica na međunarodnom tržištu kapitala. Kretanja na računu **ostalih investicija** karakteriše smanjenje obaveza sektora države i banaka po osnovu uzetih kredita, dok su povećane obaveze ostalih sektora (privrede).

grafik7Neto greške i omaške i trend u mil. €

Međutim, pored i do sada izuzetno visokog priliva SDI, potencijal Crne Gore za privlačenje SDI, nije ni izbliza iskorišćen i nakon okončanja krize na globalnom nivou, može se očekivati novi veliki talas investicija. Nekoliko krupnih projekta je već započeto, a novi se tek očekuju. Pored turizma i energetike, Crna Gora ima značajan potencijal i kada je u pitanju poljoprivreda, prehrambena industrija, industrija alkoholnih pića i dr.

Stavka neto greške i omaške je

rezidual između tekućeg računa platnog bilansa i finansijskog i kapitalnog računa, koji pokazuje izvore finansiranja i značajno je povećana u odnosu na prethodnu godinu. Ona pokriva nezabilježene transakcije, kako na strani tekućeg računa, tako i na strani finansiranja. Na grafiku je vidljiv trend rasta ovog parametra. Vrijednost neto greški i omaški za prvih devet mjeseci 2014. je dostigla iznos od 311,0 mil.€.

1.3 Makroekonomske projekcije za period 2015-2018.

Od 2015. godine, očekuje se dinamiziranje ekonomske aktivnosti, tako da se predviđa **prosječna godišnja stopa rasta BDP-a u narednom četvorogodišnjem periodu (2015-2018.) od 3,8%**, što je znatno iznad nivoa potencijalne stope rasta (2,6%). Pri tome, predviđa se realni rast BDP-a od 3,5% u 2015, 3,8% u 2016. i 4.0% u 2017. i 2018. godini. Predviđanje je bazirano na očekivanoj investicionoj aktivnosti i, u vezi sa istom, na angažovanju domaćih potencijala, prvenstveno u sektoru građevinarstvo (kapitalni projekti u sektorima energetika, transport i turizam). Procjenjuje se da bi realizacija investicionih projekata u vrijednosti od 100,0 mil.€ imala pozitivan efekat na stopu rasta BDP-a od 1,7-2,0%. Istovremeno, očekuje se i snažan doprinos sektora usluga, turizma i komplementarnih sektora, trgovine i transporta. Uz dodatne podsticaje i realizaciju najavljenih investicija, očekuju se ubrzaniji rast i razvoj poljoprivrede i, posljedično, supstitucija uvoza hrane i povećanje izvoza.

Spoljni faktori koji imaju uticaj na projekcije rasta:

- cijena sirove nafte se spustila ispod 90 \$/bbl, u oktobru ove godine. Projekcije predviđaju dalji pad u 2015. godini, da bi do blagog rasta došlo u 2016. godini;
- trenutni kurs eura je oko 1,25 USD/EUR. Efekti novousvojenih mjera ECB, koje se odnose na kvantitativnu i kreditnu podršku, mogli bi utiču na dalji pad kursa eura u narednom periodu;
- mjere Evropske centralne banke usmjerene na oživljavanje kreditne aktivnosti, kroz kvantitativnu podršku, u vidu otkupa hartija od vrijednosti vezanih za kreditne zajmove realnog sektora i hipotekarnih kredita, uticaće na jačanje ekonomske kreditne aktivnosti, povećanje nivoa cijena, pa bi stopa inflacije u srednjem roku trebala da se približi ciljanoj stopi od 2%.

Makroekonomski scenario 2015-2018. polazi od sljedećih pretpostavki:

- potrošnja domaćinstava će biti pod uticajem blagog rasta zarada i porasta broja zaposlenih, pojačana pozitivnim impulsima od prihoda od turizma, ali će realna stopa rasta biti niža od realne stope BDP-a;
- bruto investicije u osnovna sredstva će, u srednjem roku, rasti po prosječnoj stopi od 11,1%, u skladu s dinamikom realizacije investicionih projekata (Kapitalni budžet);
- učešće državne potrošnje će blago rasti, uz istovremeno sprovođenje mjera fiskalne konsolidacije;
- izvoz roba i usluga će, u periodu 2015-2018, rasti po prosječnoj stopi od 5,1%, pri čemu se projektuje brži rast izvoza usluga (potrošnja stranih turista) od rasta izvoza roba;
- uvoz roba i usluga će, u srednjem roku, rasti po stopi od 5,4%, uz rast uvoza roba, uslovljenog povećanim uvozom za potrebe investicija (uvoz građevinskih materijala i opreme) i rast uvoza usluga koji se odnosi na građevinarstvo (izgradnja autoputa i drugi projekti);
- zaposlenost će se, tokom posmatranog perioda, postepeno povećavati (prosječno 1% godišnje), kao posljedica rasta ekonomske aktivnosti;
- nezaposlenost, mjerena metodologijom ILO, će se postepeno smanjivati, da bi se sa 19,4% u 2014. smanjila na 17,0% u 2018, kao rezultat rasta ekonomske aktivnosti, a posebno u sektoru građevinarstva.

- strane direktne investicije (ulaganja u preduzeća, banke i nekretnine), u periodu 2015-2018, prosječno će iznositi oko 13,3% BDP-a. Ovako visoke stope SDI su bazirane na pretpostavci da će početi realizacijanajavljenih investicija u oblasti infrastrukture, turizma i energetike;
- krediti preduzećima i domaćinstvima će rasti po prosječnoj stopi od 4,7%, u skladu s nominalnim rastom BDP-a;

Tabela 7 Makroekonomske projekcije 2015-2018

Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2015-18						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Nominalni BDP u mil.€	3.327	3.393	3.547	3.737	3.964	4.205
<i>Nominalni rast</i>	5,7	2,0	4,5	5,4	6,1	6,1
<i>Relni rast</i>	3,3	2,0	3,5	3,8	4,0	4,0
<i>Inflacija(na kraju godine)</i>	2,2	-0,5	1,0	1,5	2,0	2,0
(u % BDP-a)						
Glavne karakteristike:						
Deficit tekućeg računa	-14,6	-14,2	-13,3	-13,8	-14,6	-15,5
Izvoz	41,8	41,1	41,3	41,2	40,8	40,5
Uvoz	62,1	60,4	59,5	59,7	59,9	60,2
Ostalo	5,7	5,1	4,9	4,7	4,4	4,3
Potrošnja domaćinstava	80,6	80,3	78,8	77,9	77,0	76,4
Bruto investicije	18,1	19,2	20,1	21,7	23,6	25,2
Potrošnja države	21,6	19,7	19,3	18,9	18,5	18,1
BDP deflator						
	2,2	0,0	1,0	1,5	2,0	2,0
(realne stope rasta %)						
Realni rast BDP-a	3,3	2,0	3,5	3,8	4,0	4,0
Domaća tražnja	2,9	1,1	2,6	4,0	4,5	4,6
Potrošnja domaćinstava	0,8	0,5	1,6	2,6	2,7	3,2
Bruto investicije	0,3	3,5	8,0	12,1	13,3	11,2
Potrošnja države	-4,9	1,5	1,3	1,5	1,8	2,0
Izvoz	-2,1	0,4	4,0	3,5	3,1	3,1
Uvoz	-6,8	-0,7	2,0	4,0	4,4	4,6
godišnji rast u % ako nije drugačije naznačeno)						
Glavne pretpostavke:						
Rast zaposlenosti	3,0	0,8	1,5	1,2	0,8	0,7
Nezaposlenost (ARS)	19,5	19,4	18,2	17,6	17,2	17,0
SDI % BDP-a	9,7	9,2	11,6	14,7	13,9	13,1
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	5,0	1,7	3,9	4,6	5,2	5,2
Rast izvoza	0,1	0,4	5,0	5,0	5,2	5,2
Rast uvoza	-4,7	-0,8	3,0	5,6	6,5	6,7

2 Javne finansije 2014.

Preduslov ukupne ekonomske stabilnosti i dugoročnog ekonomskog rasta je uspostavljanje dugoročne finansijske stabilnosti i, s tim u vezi, stabilnostijavnih finansija. Prioritet fiskalne politike je konsolidacija javnih finansija i stvaranje fiskalnog prostora za dodatnu investicionu potošnju.

Deficit javnih finansija u 2013. godini je iznosio 5,3% BDP-a (Završni račun budžeta za 2013). Ostvareni prihodi su iznosili 1.431,9 mil. € i, u odnosu na 2012, bilježe značajno povećanje od 10,5%. Istovremeno, rashodi budžeta bili su iznad planiranih, usljed izvršenja sudskih presuda i aktiviranih garancija za Kombinat aluminijuma, tako da je ostvaren manjak u javnom sektoru od 176,5 mil. €.

Po projekcijama Ministarstva finansija, nakon trećeg kvartala 2014. godine, javne finansije su bile u zoni suficita. Očekivanje je da će doći do blage korekcije tog rezultata do kraja godine, tako da će biti ostvaren blagi negativni bilans u javnim finansijama.

Realizacija značajnog infrastrukturnog projekta (autoput) imaće veliki uticaj na javne finansije u narednom periodu, tako da će fokus politike biti usmjeren na održavanje osnovnih funkcija budžeta, ali i finansiranje kontribucije u projektu izgradnje autoputa, što će uticati na veći nivo deficita od onog koji je bilježen prethodnih godina. Planirani deficit, zbog izgradnje prioritetne dionice, biće relativno visok, ali na tragu održivosti, ako se ima u vidu zlatno fiskalno pravilo, po kome je manjak u budžetu opravdan samo kada je prouzrokovan trošenjem na investicije koje u dugom roku donose povrat na uložena sredstva. U ovom slučaju, između ostalog, doći će do bržeg razvoja sjeverne regiona, bolje valorizacije prirodnih i privrednih potencijala, kao i boljeg povezivanja Luke Bar sa regionalnim tržištima, koja taj objekat koriste za izvoz i uvoz robe.

Tabela 8 Fiskalni okvir (u % BDP-a)

Fiskalni okvir (u % BDP-a)	Ostvarenje	Plan	Procjena	Projekcija		
	2013.	2014.	2014.	2015.	2016.	2017.
Izvorni javni prihodi	43,0	42,5	44,0	42,9	41,4	40,3
Javna potrošnja	48,3	43,5	44,6	48,2	46,4	44,3
Deficit/Suficit	-5,3*	-1,0	-0,7	-5,3	-5,0	-4,0
Fiskalni pokazatelji						
Kamate	2,1	2,3	2,2	2,2	2,2	2,0
Primarni deficit/suficit	-3,2	1,3	1,5	-3,1	-2,8	-1,9
Državni dug	**	**	57,7	63,2	67,0	69,1

*usklađeno sa Završnim računom budžeta

**promjena metodologije obračuna državnog duga.

2.1 Javne finansije u 2014. godini

2.1.1 Javne finansije u periodu januar-septembar 2014⁵

Javni prihodi za prvih 9 mjeseci ove godine iznosili su 1.072,4 mil. € (31,6% BDP-a) i većisu od planiranih za 2,8%, odnosno 6,4% od ostvarenih u uporednom periodu. Povećanje prihoda u odnosu na plan rezultat je premašenja plana prihoda po osnovu poreza na dodatu vrijednost za 11,6 mil. €, poreza na dohodak fizičkih lica za 7,7 mil. € i doprinosa za 20,9 mil. €. Ovi podaci ukazuju da je došlo do značajnog smanjenja sive ekonomije u domenu tržišta rada (poboljšana naplata doprinosa i poreza na dohodak), kao i u domenu opšte potrošnje (porez na dodatu vrijednost). Zaostatak u odnosu na plan je evidentiran u dijelu prihoda po osnovu akciza (8,6 mil. €), što dovodi do sumnje da je u došlo do povećanja sive ekonomije na tržištu akciznih proizvoda.

U posmatranom periodu, **javna potrošnja je iznosila 1.061,8 mil. € (31,3% BDP-a)** i bila je manja od planirane za 36,2 mil. € (3,3%), odnosno za 44,3 mil. € od ostvarene u uporednom periodu. U strukturi izdataka i dalje najveće učešće imaju bruto zarade sa 29,3% i transferi za socijalnu zaštitu sa 34,7%. Ovako sužen fiskalni prostor u domenu potrošnje signal je neophodnosti značajnih promjena u sistemu socijalne zaštite i zaposlenosti u javnom sektoru. Pored navedenog, u prva III kvartala, kroz kapitalnu potrošnju javnog sektora investirano 72,7 mil. €, odnosno 6,8% ukupne javne potrošnje (2,1% procijenjenog BDP-a), a kamate na trenutni dug su plaćene u iznosu od 66,0 mil. €, što čini 6,2% ukupne javne potrošnje.

Javne finansije su, u ovom periodu, ostvarile suficit od 10,5 mil. € ili 0,3% BDP-a⁶. (bio je planiran deficit u iznosu od 54,6 mil. €. Primarni suficit (bez izdataka za kamate) iznosio je 2,3% procijenjenog BDP-a.

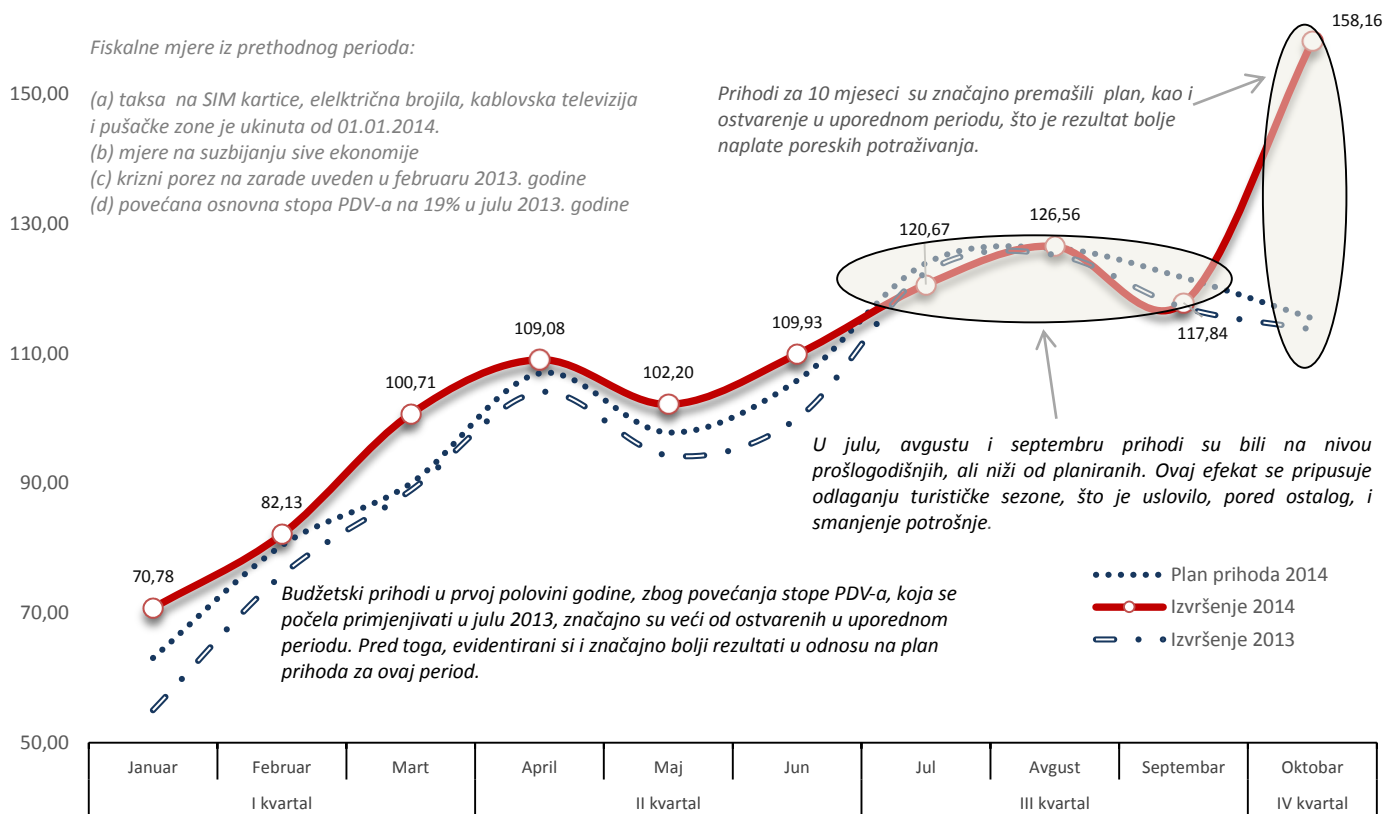
Ostvareni prihodi **centralnog budžeta**, za deset mjeseci, iznosili su 1.098,1 mil. € i veći su za 6,5 % u odnosu na planirane. Značajno je istaći da, i pored visoke uporedne osnove, trend rasta prihoda je nastavljen i u 2014, tako da su prihodi veći za 9,6%, odnosno 96,3 mil. € u odnosu na isti period 2013. godine. Izdaci budžeta, u istom periodu, su iznosili 1.122,8 mil. € i veći su od planiranih za 0,9%, odnosno za 0,6% od ostvarenih u uporednom periodu. Deficit budžeta iznosio je 24,6 mil. € i za 78,4% je manji od ostvarenog u isto periodu prethodne godine.

⁵ Metodološki, javni sektor, u smislu javnih finansija, definiše se kao konsolidovan račun centralnog i lokalnog nivoa vlasti, dakle prihodi i rashodi centralnog budžeta uvećani za prihode i rashode lokalnih samouprava, a umanjeni za transfere između ta dva nivoa vlasti (transferi centralnog budžeta opštinama).

Nakon završene procedure i potpune implementacije ESA 2010 metodologije, obuhvat javnog sektora će se promijeniti, tako da će biti obuhvaćena i javna preduzeća na lokalnom i državnom nivou, kompanije koje su u većinski državnom vlasništvu, itd. Trenutno, Ministarstvo finansija priprema strategiju u kojoj će biti definisani rokovi i procesi usmjereni ka harmonizaciji standarda u dijelu realizacije i budžetskog izvještavanja.

⁶ Procjena deficita odnosi se samo na gotovinski deficit i, kao takav, metodološki nije usklađen sa deficitom koji se usvaja kao zvaničan, kroz Zakon o završnom računu budžeta za određenu godinu. Do razlike u gotovinskom i modifikovanom deficitu dolazi u dijelu stavke *otplata obaveza iz prethodnog perioda* koja se, u procesu konsolidacije budžeta dijeli na dio koji se obračunava kao tekući rashod budžeta (dio rashoda koji uvećava gotovinski izražen deficit) i na dio koji pripada dijelu Otplate duga, i kao takav ne ulazi u obračun deficita. U ovom dokumentu, govoriće se samo o preliminarnom deficitu, uz navedene metodološke napomene.

grafik 8. Pregled ostvarenja budžeta u 2014. godini

2.1.2 Javne finansije do kraja 2014.

U 2014. godini nije bilo značajnih promjena u realizaciji fiskalne politike. Nastavljena je primjena više stope PDV-a od 19%, kriznog poreza na dio zarade iznad prosjeka od 15%, kao i realizacija mjera fiskalnog prilagođavanja, u cilju poboljšanja naplate prihoda i smanjenja javnog duga.

Istovremeno, pojačani su naponi na suzbijanju sive ekonomije i povećanju poreske discipline kod sektora stanovništva i privrede. Uprkos dobroj naplati prihoda u ovoj godini, i značajnom premašivanju plana, prihodna strana budžeta imala bi dodatno bolje performanse da nije došlo do odlaganja početka realizacije najavljenih investicija, nešto usporenijeg ekonomskog rasta, ali i deflatornog kretanja cijena tokom prve polovine godine.

Na osnovu uspostavljenog trenda naplate, očekuje se da će plan prihoda za ovu godinu biti značajno premašen i da će iznositi 1.492,9 mil. € (61,0 mil. € više nego u 2013.), odnosno 44,0% procijenjenog BDP-a. Procjenjuje se da će javna potrošnja biće veća od planirane za 40,3 mil. €, i da će iznositi 1.515,1 mil. €, odnosno 44,6% procijenjenog BDP-a.

Deficit javnih finansija za 2014. godinu procijenjen je na 22,3 mil. € ili 0,7% procijenjenog BDP-a (3.393,2 mil. €) i isti je u odnosu na plan manji za 10,4 mil. €.⁷

Procjenjuje se da će **prihodi centralnog budžeta iznositi 1.307,1mil. €** i biće veći za 53,1 mil. € ili 4,2% u odnosu na planirane, odnosno za 5,1 % u odnosu na ostvarene u 2013. godini.

⁷ Iznos od 81,0 mil. € ostavlja se kao prostor za isplatu avansa u sklopu finansiranja izgradnje autoputa, kao dio Kapitalnog budžeta. Zavisno od dinamike realizacije projekta, ovaj iznos će biti uplaćen do kraja tekuće ili početkom naredne godine.

Najznačajniji generatori rasta prihoda u ovoj godini su:

- prihodi po osnovu poreza na dodatnu vrijednost, u 2014. godini, iznosiće 459,7 mil. €, što je za 3,7 mil. € više u odnosu na plan, odnosno za 30,5 mil. € ili 7,0% više u odnosu na 2013. Razlozิปovećanja prihoda, po ovom osnovu,ogledaju se u povećanju više stope PDV-a, rastu ekonomske aktivnosti i intenzivirane borbe protiv sive ekonomije.
- povećanje naplate prihoda po osnovu naplate doprinosa, koji će iznositi 428,4 mil. €, i biće veći za 5,0% u odnosu na planirane, odnosno za 7,5% € u odnosu na 2013. godinu.
- povećanje prihoda po osnovu poreza na dohodak fizičkih lica za 12,4% € u odnosu na plan, odnosno 9,3% u odnosu na 2013.

Faktori koji imaju negativan uticaj na prihode budžeta:

- prihodi od akciza procijenjeni su na 162,5 mil. €, što je za 2%niže u odnosu na planirani nivo i
- takse, procijenjene na 16,6 mil. €, i biće niže 19,2% u odnosu na plan.

Izdaci centralnog budžeta u 2014. godini procijenjeni su u iznosu od 1.371,7 mil. €, ili 40,4% procijenjenog BDP-a. U odnosu na plan za 2014. godinu izdaci će biti veći za 17,0%, usljed otplate garancija u iznosu od 15,3 mil. € i povećanja transfera za socijalnu zaštitu za 6,6 mil. €, što je posljedica povećanog broja korisnika prava na socijalnu zaštitu u toku ove godine, ali i povećanih rashoda po osnovu socijalnog programa za bivše radnike Kombinata aluminijuma. Istovremeno, došlo je do povećanja subvencija, zbogsubvencionisanja troškova električne energije za materijalno ugrožene porodice.Zbirna izdvajanja za bruto zarade i transfere za socijalnu zaštitu procijenjena su na 894,6 mil. €,i veća su za 40,7 mil. € u odnosu na 2013. godinu.

U toku 2014. planirana je otplata duga u iznosu od 311,2 mil. €, što, uz procijenjeni deficit od 22,3 mil.€, ukazuje na potrebu za zaduživanjem u iznosu od 333,5 mil. €, odnosno 9,8% procijenjenog BDP-a. Od toga, 194,2 mil. € odnosiće se na inostrano zaduženje, dok će se 102,4 mil. € obezbijediti na domaćem tržištu, prihodima od privatizacije u iznosu od 11,0 mil. €, a preostali iznos obezbijediće se korišćenjem depozita.

S obzirom na vrijeme usvajanja Analize (januar 2015), izvjesno je da je gotovinski deficit centralnog budžeta u 2014. godini 103,4 mil. € ili 3,0% procijenjenog BDP-a, u čiji obračun su uključeni cjelokupni izdaci za otplatu obaveza iz prethodnog perioda. Prilikom izrade Zakona o završnom računu, deficit će biti modifikovan za iznos otplate neizmirenih obaveza i neto povećanja obaveza.

2.2 Procjena javnih finansija u periodu 2015 - 2017.

U narednom srednjoročnom periodu, cilj fiskalne politike biće osiguranje održivosti javnih finansija, ograničavanje rasta javnog duga, smanjenje poreskog opterećenja i unapređenje investicionog ambijenta i konkurentnosti crnogorske ekonomije.

Tabela 9Osnovni fiskalni pokazatelji

Srednjoročni fiskalni okvir (u % BDP-a)	Ostvarenje	Plan	Procjena	Plan	Procjena	
	2013.	2014.	2014.	2015.	2016.	2017.
Izvorni javni prihodi	43,0	42,5	44,0	42,9	41,4	40,3
Javna potrošnja	48,3	43,5	44,7	48,2	46,4	44,3
Deficit/Suficit	-5,3	-1,0	-0,7	-5,3	-5,0	-4,0
Fiskalni pokazatelji						
Kamate	2,1	2,3	2,2	2,3	2,2	2,0
Primarni deficit/suficit	-3,2	1,3	1,5	-3,1	-2,8	-1,9
One-offs (garancije, autoput, sl.)	3,2	0,0	0,4	5,8	5,5	5,2
Deficit bez one-offs	-2,1	-1,0	-0,3	0,5	0,5	1,2

Tokom 2013. godine uvedene su sistemske mjere fiskalne konsolidacije, čija se implementacija nastavlja i u narednom periodu. Poboľšana je naplata poreskih oblika, ali je poreski dug i dalje visok. U tom pravcu, i u narednom periodu, sprovodiće se fiskalna politika, koja će biti usklađena sa principima predvidivosti i odgovornosti, kao i sa fiskalnim pravilima utvrđenim Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti. Model reforme poreskog sistema predviđa promjenu strukture oporezivanja, koja podrazumijeva transfer ka porezima koji imaju slabiji negativan uticaj na ekonomski rast. Na taj način će se osloboditi potencijal za rast, što bi, uz reforme u drugim oblastima, nesumnjivo doprinijelo efikasnijoj valorizaciji domaćih resursa, te jačanju konkurentnosti ekonomije, dostizanju viših stopa privrednog rasta i povećanju životnog standarda stanovništva.

Uvažavajući makroekonomske pretpostavke iz prethodnog dijela, definisan je set dodatnih fiskalnih pretpostavki na kojima se temelji procjena javnih finansija za period 2015 – 2017:⁸

- nastavak intenzivne borbe protiv sive ekonomije, sa fokusom na tržište rada i tržište akciznih proizvoda;
- „krizni porez“ ostaje na snazi i u 2015. godini;
- porez na dodatu vrijednost će i tokom narednog trogodišnjeg perioda iznositi 19%, pri čemu se zadržavaju niže poreske stope (0% i 7%) na određene proizvode;
- nastavlja se realizacija mjere smanjenja diskrecione potrošnje na svim stavkama na kojima je moguće ostvariti uštede;
- prestaje sa važenjem mjera o neusklađivanju penzija. Po važećim i projektovanim makroekonomskim indikatorima koji imaju uticaj na visinu penzije (prosječna zarada i inflacija), penzije bi u 2015. godini trebalo usklađivati na dolje (smanjivati), zbog nešto niže prosječne zarade u odnosu na prethodnu godinu i negativne stope inflacije. Međutim, u 2015. godini neće biti usklađivanja penzija, kako bi se zaštitio standard penzionera;
- trenutno najvažniji infrastrukturni projekat u državi, dionica Autoputa Smokovac – Mateševo, realizovaće se tokom vremenskog horizonta projekcije, a finansiraće se kroz kapitalni budžet, zaduženjem kod kineske Exim banke u vrijednosti 85% investicije i kontribucija Crne Gore u iznosu od 15% vrijednosti projekta.

Nakon visokih nominalnih stopa rasta prihoda, u prethodnim godinama, u narednom srednjoročnom periodu se očekuje njihov stabilan rast.

Izvorni prihodi javnih finansija, u srednjem roku, će se kretati u rasponu od 1.520,8 mil. € u 2015. do 1.596,7 mil. € u 2017. godini, odnosno u rasponu od 40,3-42,9% procijenjenog BDP-a. Glavni stubovi budžetskih prihoda ostaju porez na dodatu vrijednost i doprinosi, a značajan udio će zadržati porez na dohodak, kao i akcize koje će bilježiti konstantan rast, kao posljedica obaveze Crne Gore da akciznu politiku harmonizuje sa članicama Evropske unije.

Javna potrošnja, u narednom trogodišnjem periodu, će biti relativno visoka, uzimajući u obzir da će kroz kapitalni budžet centralnog nivoa vlasti biti finansirana izgradnja dionice Autoputa Smokovac – Mateševo. Nominalno posmatrano, potrošnja će se kretati od 1.709,4 mil. € u 2015. do 1.754,5 mil. € u 2017. godini. Primjetno je da, mimo izdataka za autoput, rezidual potrošnje bilježi stagnaciju ili tek neznatna povećanja nominalne potrošnje, što je u skladu sa principima racionalizacije na svim nivoima vlasti. **Kapitalni budžet** će tokom ovog perioda prosječno iznositi oko 9% BDP-a u svakoj pojedinačnoj godini.

⁸Rješenja iz nedavno usvojenog dokumenta „Analiza pojedinih aspekata poreske politike-perspektive za reformu“ nijesu uzeta u obzir prilikom izrade ovih projekcija.

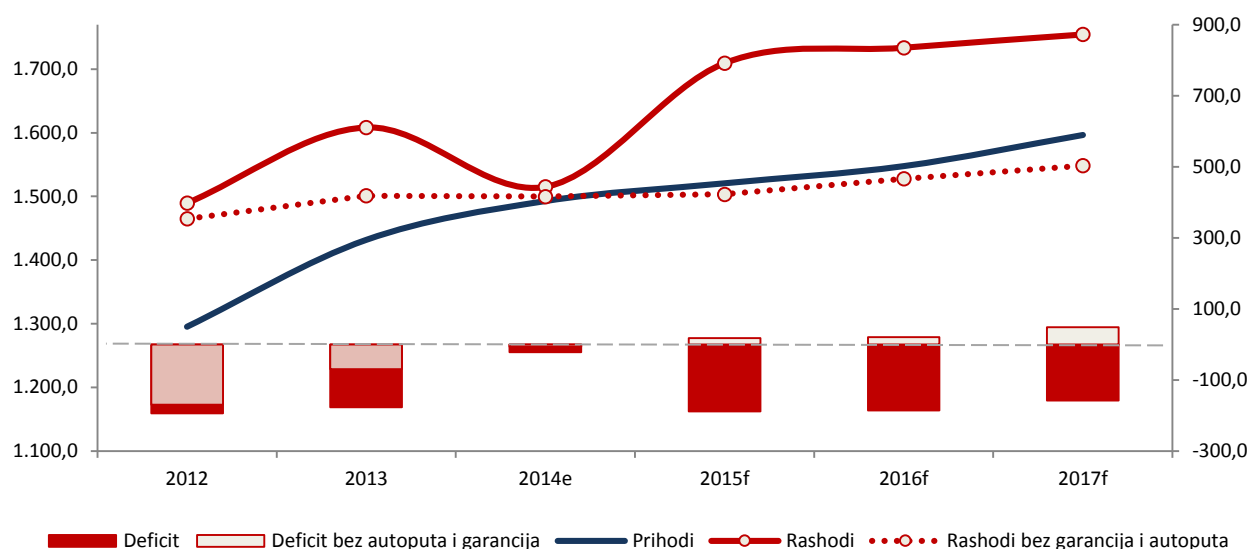
Odgovorno trošenje budžetskih sredstava i dalje ostaje vodeća paradigma upravljanja državnim budžetom, tako da će se i u narednom periodu činiti sve kako bi se potrošnja u dijelu diskrecione potrošnje racionalizovala i, u krajnjem, smanjila.

Deficit budžeta u narednom periodu biće relativno visok, uzrokovan investicijama u fiksni kapital države, kao što je navedeno u prethodnim paragrafima. Izuzimajući ove izdatke, kao što se vidi i na grafiku, javne finansije bi već od naredne godine prešle u zonu pozitivnog poslovanja i ostvarivale bi suficite. U 2014. javne finansije će biti uravnotežene.

Za naredni period, planirana je i otplata obavezapo osnovu dvije emisije euro-obveznica od 160,0 mil. € u 2015. i 140,0 mil. € u 2016. godini, što će, uz zaduživanje u ovim godinama, činiti oko 10% procijenjenog BDP-a.

Kretanja u javnim finansijama prikazana su na grafiku u nastavku:

Grafik 9 Projekcija javnih finansija 2014 - 2017

2.3. Državni dug u 2014. i projekcija za period 2015 – 2019.

Na kraju oktobra mjeseca 2014. godine, ukupan državni dug iznosio je 1.964,9 miliona eura ili 57.9% BDP-a. Prema projekcijama dalje otplate duga, kao i povlačenja sredstva, očekuje se da će državni dug na kraju 2014. godine, iznositi oko 1.96 milijarde eura ili 57.7% BDP-a. Od navedenog duga oko 400 miliona eura ili 11.8% odnosiće se na domaći dug, dok će inostrani dug iznositi oko 1.56 milijarde eura ili 45.9%.

U maju 2014. godine, na snagu je stupio Zakon o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, koji uvodi definicije i pravilo objavljivanja državnog i javnog duga. u skladu sa Zakonom, državni dug se objavljuje kvartalno, dok se javni dug objavljuje u roku od 90 dana, od dana završetka fiskalne godine. Na osnovu, novih odredbi Zakona u stanje državnog duga, pored duga centralne Vlade ulazi i dug državnih preduzeća, dok u javni dug, pored navedenog državnog duga, ulazi i dug opština, zajedna sa dugom opštinskih preduzeća.

Takođe, pomenutim zakonom predviđena su i fiskalna pravila u oblasti javnog duga, odnosno definisano je da se planiranje i izvršavanje budžeta vrši u na način da javni dug neće preći iznos od

60% BDP-a. Istovremeno, Zakon definiše i aktivnosti koje je potrebno preduzeti u slučaju da javni dug pređe iznos od 60% BDP-a.

Jedan od glavnih zadataka Vlade Crne Gore, u narednom period, biće upravljanje javnim finansijama, kako bi se ograničio što veći rast javnog duga. Naime, imajući u vidu realizaciju projekta autoputa Bar – Boljare, prioritetna dionica Smokovac – Maaševo, koji će iznositi oko 800 miliona eura, kontrola kretanja javnog duga predstavljaće jedan od najvećih izazova Vlade Crne Gore.

Zakonom o budžetu za 2014. godinu, predviđeno je zaduženje u iznosu do 240 miliona eura, koje je realizovano u predviđenim okvirima. U pogledu finansiranja, odnosno obezbjeđivanja sredstava za finansiranje deficita, Vlada Crne Gore je, u toku 2014. godine, realizovala dvije emisije obveznica. Tako je u martu mjesecu, prvi put za potrebe finansiranja budžetskog deficita, realizovana emisija obveznica na domaćem tržištu, u iznosu od 43.15 miliona eura. Navedena emisija realizovana je na period od 4 godine, uz polugodišnju otplatu, uz kamatnu stopu od 5%. Nakon toga, u maju mjesecu, uslijedila je emisija obveznica na međunarodnom tržištu u iznosu od 280 miliona eura, na period od pet godina, uz kamatnu stopu od 5.375%. Ponuda za navedenu emisiju obveznica bila je oko 1.6 milijarde eura.

Navedena kamatna stopa predstavlja značajan pad u pogledu troškova finansiranja, imajući u vidu da su ranije emisije obveznica, u 2010. i 2011. godini, emitovane po cijeni od 7.875% i 7.25%.

Prilikom emisije obveznica refinansirano je oko 83,8 miliona eura, od postojećih obveznica iz 2010. i 2011. godine, koje su iznosile 200, odnosno 180 miliona eura. Od obveznica iz 2010. godine, refinansirano je oko 45,6 miliona eura, dok je od obveznica iz 2011. godine, refinansirano oko 38,2 miliona eura. Na ovaj način, za pomenute iznose, smanjena je obaveza po ovom osnovu za 2015. i 2016. godinu, čime će biti smanjenja i potreba za obezbjeđivanjem finansijskih sredstava za otplatu pomenutih obveznica.

Takođe, značajan pad kamatnih stopa zabilježen je i prilikom emisije državnih zapisa, tako je u oktobru mjesecu 2013. godine, na šestomjesečne zapise kamatna stopa iznosila 2.56%, dok je u oktobru mjesecu 2014. godine, kamata iznosila 0.49%. U vezi sa tim, može se navesti da je, prilikom zaduživanja, primjetan dalji pad kamatnih stopa, što je bio i slučaj i tokom 2013. godine.

Istovremeno, u toku 2014. godine, povuče se sredstva u visini od oko 30 miliona eura, za različite infrastrukturne projekte, koji se finansiraju iz kreditnih aranžmana sa međunarodnim finansijskim institucijama (EBR, EIB, KfW, WB). Navedena sredstva iskorištena su za unapređenje vodovodne i druge komunalne infrastrukture, zatim putne infrastrukture, oblasti poljoprivrede, zemljišne administracije i energetske efikasnosti. U toku 2014. godine, potpisan je aranžman sa Svjetskom bankom, u iznosu od 50 miliona eura, za projekat Upravljanja i čišćenja industrijskog otpada.

U oktobru mjesecu 2014. godine, potpisan je i kreditni aranžman sa kineskom Exim bankom, u iznosu od 943.991.500,00 US dolara, za finansiranje izgradnje autoputa Bar – Boljare, prioritetna dionica Smokovac – Mataševo. Navedeni iznos kredita predstavlja 85%, od ukupne vrijednosti projekta, koji iznosi oko 809 miliona eura. Preostalih 15% biće obezbijeđeno kroz budžet, bilo kroz ostvarene prihode ili kroz obezbjeđivanje sredstava putem aranžmana sa finansijskim institucijama ili izdavanjem obveznica ili zapisa.

Navedeni kredit zaključen je na period od 20 godina, uz kamatnu stopu od 2% i grace period od 6 godina. U pogledu povlačenja sredstava, uzeta je projekcija da će sredstva biti povlačena u visini od po 200 miliona eura godišnje. Projekcija povlačenja sredstava biće poznata početkom 2015. godine, kada se očekuje i početak radova. Imajući u vidu da je pomenuti kredit zaključen u US dolarima, Ministarstvo finansija će tokom 2015. godine, pokrenuti pregovore sa finansijskim institucijama o

zaključenju swap aranžmana, kako bi se obezbijedila zaštita od valutnog rizika imajući u vidu visinu kreditnog aranžmana u US dolarima. Po osnovu trenutnog stanja duga, oko 95% iznosa duga izraženo je u domaćoj valuti, odnosno euru, tako da u ovom momentu ne postoji valutni rizik, odnosno ne može doći do značajnog povećanje obaveza zbog kursnih promjena na tržištu.

Istovremeno, tokom narednog perioda nastaviće se dalji razgovori sa finansijskim institucijama oko postojećih aranžmana za smanjivanje kamatnih stopa. Imajući u vidu trenutne kamatne stope, po kojima se vrši zaduživanje, biće predloženo da se kamatne stope prilagode trenutnoj cijeni zaduživanja. U vezi sa tim, postoje spremnosti pojedinih finansijskih institucija za smanjenje i prilagodođavanje kamatnih stopa. U narednom periodu smanjenje troškova zaduživanja biće jedna od prioriteta Ministarstva finansija, čime bi se smanjili i izdaci u dijelu budžetskih troškova, a samim tim i deficita i potrebe za zaduživanjem.

Na osnovu predloga Zakona o budžetu za 2015. godinu, za navedenu godinu, predviđeno je zaduživanje u bruto iznosu od 650 miliona eura. Od pomenutog iznosa, realne potrebe za zaduživanjem iznosiće oko 500 miliona eura. Najveći dio sredstava, oko 400 miliona eura, biće namijenjen za otplatu duga, dok će za potrebe deficit biti potrebno oko 40 miliona eura, dok će dio sredstva biti namijenjen za stvaranje fiskalne rezerve. Preostalih 150 miliona eura, uključivaće povlačenja sredstava za potrebe infrastrukturnih projekata, koje iznose oko 40 miliona eura, kao i sve eventualne transakcije koje se odnose na emisiju državnih zapisa ili zaključenje kratkoročnih overdraft kredita.

Pored navedenog zaduživanja za 2015. godinu, značajna sredstva, za otplatu duga, biće potreba i u 2016. godini, oko 380 miliona eura, dok se u 2017. godini, taj iznos smanjuje na 180 miliona eura. Sa druge strane, očekuje se smanjenje deficit tako da će sa te strane biti i smanjenja potreba za dodatnim finansiranjem. U vezi sa tim, imajući u vidu iznose finansiranja, za prve dvije godine, sredstva će, najverovatnije, biti obezbijeđena emisijom obveznica na međunarodnom tržištu.

U pogledu finansiranja budžeta, imajući u vidu iznose sredstava, postoje određeni rizici i izloženost spoljnim faktorima. Postavlja se pitanje rizika da Crnoj Gori bude ograničena mogućnost pristupa međunarodnom tržištu, odnosno izvorima finansiranja. U tom dijelu, najviše rizika nosi produbljivanje Rusko – Ukrajinske krize, eventualno značajna finansijska kriza u nekoj od evropskih zemalja, određene mjere Evropske Centralne banke ili FED-a ili održene poremećaji na tržištu zbog trenutne situacije oko cijene nafte.

Analizom pomenutih rizika, posmatrajući stvari u ovom trenutku, ne očekuju se velike promjene koje bi dovele do zatvaranja tržišta, odnosno spriječenosti da Crna Gora pristupi tržištu i emituje obveznice. Pomenuta situacija mogla bi nastupiti jedino u slučaju sukoba značajnih razmjera ili nastanka krize u toj mjeri da bi dovela do finansijske krize više država Evropske Unije.

Kada se pogleda istorijski, Crna Gora je uspjela da, u toku 2010. i 2011. godine, emituje obveznice na međunarodnom tržištu i pored velike ekonomske i finansijske krize koja je vlada u svijetu. Imajući u vidu tadašnju slabu fiskalnu i ekonomsku situaciju u Crnoj Gori, činjenicu da se prvi put pojavljuje na tržištu, kao i iznose emisija (200 i 180 miliona eura) koji nisu u velikoj mjeri interesantne tržištui, emisije obveznica bile su uspješno realizovane i privukle su značajnu pažnju i. Naravno, imajući u vidu sve gore pomenute razloge cijena emitovanih obveznica bila je dosta visoka ali je ipak obezbijeđena sredstva za uredno izmirenje obaveza.

U skladu sa navedenim, rizici koje trenutno postoje mogli bi dovesti do povećanja cijena zaduživanja, i eventualno za nekih 1% do 2% povećala troškove izdavanja obveznica, ali teško da bi onemogućili obezbjeđivanje sredstava na tržištu.

Takođe, kako bi se smanjila izloženost međunarodnom tržištu, istovremeno vode se pregovori i sa međunarodnim bankama oko zaključenja bilateralnih aranžmana, kao i analiza domaćeg tržišta, kao rezervni plan u slučaju da dođe do nemogućnosti pristupa tržištu.

Navedeno zaduživanje neće obuhvatiti zaduživanje za potrebe izgradnje autoputa, finansirano od strane Exim Banke Kine. Kredit Exim banke će se realizovati do visine izvršenja, odnosno dinamike realizacije projekta, i svako povlačenje sredstava tokom godine biće evidentirano u stanje duga. U periodu 2015. – 2017. godina, predviđa se i povlačenje oko 40 mil.€ sredstava za finansiranje infrastrukturnih i drugih projekata.

Značajan uticaj na kretanje javnog duga u period 2015 – 2017. godina, imaće povlačenje sredstava za realizaciju projekta autoputa Bar – Boljare, prioritarna dionica Smokovac – Mataševo. Po nekoj početnoj projekciji, predviđeno je da će sredstva biti povučena u iznosu od po 200 miliona eura.

Tabela 10 Kretanje državnog duga za period 2014-2019. - osnovni scenarij

Godina	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BDP	3.393,0	3.547,0	3.737,0	3.964,0	4.205,00	4.440,00
Domaći dug	360,90	283,75	209,39	148,55	159,09	139,09
Ino dug	1.558,00	1.908,15	2.245,51	2.539,35	2.728,81	2.728,81
Državne kompanije	40,00	50,00	50,00	50,00	50,00	50,00
Ukupno državni dug	1.958,90	2.241,90	2.504,90	2.737,90	2.937,90	2.917,90
Ukupno državni dug/BDP	57,73%	63,21%	67,03%	69,07%	69,87%	65,72%

Kao što se može vidjeti u tabeli 10 na kraju 2015. godine, očekuje se porast državnog duga na 63,2%, dok će javni dug iznositi oko 67,5% BDP-a. U period do 2018. godine, očekuje se da dug dosegne svoj najveći nivo, kada se predviđa da će državni dug iznositi oko 69,9%, dok bi javni dug iznosio oko 72% BDP-a. U pomenutom period biće najveći pritisak na kretanje duga zbog izgradnje autoputa i povlačenja sredstava za finansiranje njegove izgradnje. Nakon perioda realizacije autoputa, očekuje se da će visina duga početi polako da opada.

Zbog visine sredstava potrebnih za finansiranje budžeta, u toku 2015. i 2016. godine, finansiranje će biti obezbijeđena kroz emisije obaveznica, dok će se za 2017. i 2018. godinu, razmotriti na koji će način biti realizovana procedura zaduživanja. U 2019. godini, imajući u vidu otplatu obveznica emitovanih 2014. godine, biće vjerovatno sprovedena nova emisija obveznica

Istovremeno, u navedenom periodu projektovano je i povlačenje sredstva po ostalim finansijskim aranžmanima, koji će iznositi oko 40 mil. € godišnje.

Zbog velikog skoka duga, u period 2015. – 2018. godina, biće potrebno voditi fiskalnu politku koja neće dozvoliti dodatna opterećenja i voditi stvaranju suficita. U tom dijelu, naročito će biti značajan ekonomski rast i priliv stranih investicija, kao i realizacija velikih projekata koji će obezbijediti dinamičan rast, u cilju ublažavanja visokog nivou duga i deficita.

U tom dijelu treba napomenuti i da su Zakonom o budžetu i fiskalno odgovornosti uvedena i određena fiskalna pravila koja se odnose na visinu deficit i javnog duga. Zakonom je definisano da bi visina javnog dug trebalo da ostane u granicama od 60% BDP-a, dok bi kod deficit taj nivo iznosio 3% BDP-a.

Imajuću period vidu gore navedeno, pred Vladom Crne Gore biće vrlo zahtjevan zadatak da nivo duga i deficit dovede ispod nivoa definisanog Zakonom. U toku 2015. godine, biće razmotreno na koji način će Vlada definisati svoju politiku i mjere dalje fiskalne konsolidacije, zaduživanja, pri čemu će se voditi računa da se definisanim mjerama ne ugrozi ekonomski kao realizacije investicionih planova koji bi pospješili dalji rast.

Analiza strukture spoljnog duga Crne Gore pokazuje da u strukturi duga, postoje određene obaveze koje država ima u drugim valutama, one iznose oko 9,4% ukupnog duga. Te obaveze se odnose na otplatu duga prema Pariskom klubu povjerilaca, koji se odnosi na dug iz bivše SFRJ, i koji iznosi oko 33 mil. US dolara, 22.3 mil. CHF (1.8 mil. CHF prema Pariskom klubu i 20.5 mil. CHF prema Eurofima - Željeznički prevoz), kao i 0.3 miliona norveških kruna. Takođe, država ima i obaveze prema Svjetskoj banci, koje su izražene u specijalnim pravima vučenja, i one iznose oko 51.6 miliona specijalnih prava vučenja.

S obzirom da je u za posljednjih mjesec dana došlo do značajnog rasta dolara (7%) i švajcarskog franka (oko 15%) u odnosu na euro, to utiče na viši nivo duga izražen u ovim valutama. Dug u specijalnim pravima vučenja je porastao (euro je oslabio za oko 3,5% u posljednjih mjesec dana), ali je ova valuta vrlo stabilna s obzirom da se računa u odnosu na korpu najvažnijih svjetskih valuta.

Valutni rizik kod kredita EXIM banke koji se odnosi na finansiranje dijela autoputa ima kompleksniju dinamiku. Kredit koji je potpisan s EXIM bankom, a koji još nije efektivan, potpisan je u dolarskom iznosu - ekvivalent 85% vrijednosti projekta od 809 mil. € ili oko 699 mil. €. Ugovor sa kineskom Exim Bankom zaključen je u iznosu od 943.991.500 US dolara.

U pogledu vrijednost izvedenih radova, Ugovorom o projektovanju i izgradnji, zaključenim između Ministarstva saobraćaja i pomorstva Crne Gore i kineskog CRBC-a, utvrđeno da se plaćanja vrše po fiksnom kursu EUR/USD, pa to isključuje valutni rizik u fazi izvođenja radova.

Valutni rizik može nastati u trenutku kad počinje otplata kredita. Grace period za otplatu kredita traje 6 godina, tako da valutni rizik može postojati u trenutku početka otplate kredita, ali Ministarstvo finansija ispituje mogućnost obezbjeđenja od ovog rizika (hedging), koje će biti definisano do trenutka početka otplate.

Ukupne **državne garancije** na 30.09.2013. godine, iznosile su oko 294,85 mil. eura ili 8,7% BDP-a. Od navedenog iznosa, oko 285,97 mil. eura (oko 8.4% BDP-a) iznosile su ino garancije, dok su domaće garancije iznosile 8,88 mil. € (oko 0.3% BDP-a).

Nakon otplate garancija, u toku 2012. i 2013. godine, rizik od iznenadnih troškova od aktiviranja garancija, naročito onih koje bi mogle da dovedu do fiskalnih poremećaja, značajno je smanjen. U toku 2014. godine, aktivirane su i plaćene su tri garancije, i to za preduzeća Rudnik Boksita – Nikšić, Melgonija – Bar, i za izdavačko preduzeće Pobjeda – Podgorica. Ukupan iznos plaćenih garancija iznosio je 15.3 miliona eura.

Rizik aktiviranja garancija postoji za izdate kompanijama Željeznička infrastruktura. Ukupno povučena sredstva po osnovu aranžmana za koje je država izdala garancije iznose oko 19.9 miliona eura ili oko 0.6% BDP-a (Rizične garancije označene u Tabeli X. Stanje Ino garancija na 30.09.2014. godine).

Navedeni kreditni aranžmani Željezničke infrastrukture predstavljaju dugoročne kreditne linije zaključene sa međunarodnim finansijskim institucijama (Evropska banka za obnovu i razvoj – EBRD) ili takozvani meki zajmovima (Češka Eksportna banka). U tom dijelu radi se povoljnim aranžmanima sa 10 godina periodom otplate i povoljnim kamatnim stopama (u slučaju EBRD aranžmana – 6 mjesečni Euribor + 1%; Češka Eksportna Banka – 6 mjesečni Euribor + 1.95%).

Međutim, u slučaju da Željeznička infrastruktura ne bude u mogućnosti da izvrše svoje obaveze, imajući u vidu da aranžmani nisu zaključeni sa komercijalnim bankama, postoji mala šansa da do aktiviranja garancija dođe, već bi u tom slučaju, država preuzela kreditne aranžane i otplatu po već definisanim uslovima. Pored navedenog, odkompanije će se zahtijevati preduzimanje mjere koje će smanjiti troškove poslovanja (smanjenje broja zaposlenih, smanjenje zarada), čime bi se obezbijedila povoljnija finansijska pozicija i mogućnost regulisanja obaveza.

Plaćanjem gore navedene tri garancije u toku 2014. godine, smanjen je rizik od aktiviranja domaćih garancija. Kreditni aranžmani koje je zaključio Montenegro Airlines-u, a za koje je država izdala garancije, za sada nisu dovedeni u pitanje, jer je navedena kompanija reprogramirala postojeće obaveze i odložila period otplate obaveza. U vezi sa gore navedenim, procjenjuje se da će stanje domaćih garancija, na kraju 2014. godine, neće znatnije promijeniti i iznosiće oko 8 miliona eura, a očekuje se da će i ino garancije ostati na istom nivou.

Istovremeno u 2014. godini, potpisan je Za 2014. godinu predviđeno je zaključenje novih ino garancija, u visini od 25 mil.€, od čega je 20 miliona eura, za kreditni aranžman između Crnogorskog elektroprenosnog sistema i Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD), za projekat izgradnje kabla između opština Tivat i Pljevlja, i iznos od 5 miliona eura, za aranžman između EBRD – ai Crnogorskog fonda za solidarnu stambenu izgradnju, za projekat izgradnje stanova. Ugovori o garanciji za kreditni aranžman između Crnogorskog elektroprenosa i Evropske banke za obnovu i razvoj, za projekat kabla Tivat – Pljevlja, potpisan je tokom 2014. godine.

U cilju boljeg upravljanja državnim garancijama i smanjenja rizika, kao što je najavljeno, Vlada Crne Gore povelala je strogu kontrolu daljeg izdavanja državnih garancija. U tom dijelu, garancije će se izdavati za infrastrukturne projekte, kao i za kreditne aranžmane za koje se ocijeni da doprinose ekonomskom razvoju zemlje, kao što su gore navedena dva projekta, kao i za one za koje je procijenjeno da ne postoji rizik njihovog aktiviranja.

U vezi sa gore anvedenim, Zakonom o budžetu za 2015. godini izdati garancije u ukupnom iznosu do 101.600.000,00 eura, i to:

- 1) za kreditni aranžman između Crnogorskog elektroprenosnog sistema (CGES) i Evropske banke za obnovu i razvoj, za projekat kabal Tivat – Pljevlja, u iznosu do 40.000.000 eura;
- 2) za projekat Crnogorskog fonda za solidarnu stambenu izgradnju "Stanovi solidarnosti", u visini do 5.000.000 eura, za koji će se kreditor utvrditi tokom 2015. godine;
- 3) za projekat Stambene zadruge radnika prosvjete Crne Gore „SOLIDARNO“ izgradnja stambenih jedinica za prosvjetne radnike Opštine Budva, u visini do 6.600.000 eura, za koji će se kreditor utvrditi tokom 2015. godine;
- 4) za projekat Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore sa Abu Dabi Fondom, Razvoj poljoprivrede kroz podršku Abu Dabi Fonda (ADMAS), u visini do 50.000.000,00 eura

2.3 Fiskalni rizici u srednjem roku

Rizici, politički ili ekonomski, mogu imati pozitivne ili negativne imlikacije na ostvarenje fiskalnih projekcija.

U narednoj tabeli, dat je pregled rizika koji bi mogli uticati na gore navedene projekcije.

Tabela 11 Fiskalni rizici, u srednjem roku

	Pozitivni	Negativni
Politički	<ul style="list-style-type: none"> • Poziv za članstvo u NATO tokom 2015. godine povećaće povjerenje zapadnih investitora i turista što će se pozitivno odraziti na ekonomiju Crne Gore; • Napredak na putu pristupanja Evropskoj uniji, pozitivno će povećanje povjerenja investitora, stabilniji poslovni ambijent i pristup EU fondovima; • Nastavak političke krize u Istočnoj Evropi i na Bliskom Istoku može predstavljati pozitivan rizik po ostvarenje predloženog scenarija, zbog činjenice da se kapital iz tog regiona seli i plasira u druge, sigurnije destinacije; 	<ul style="list-style-type: none"> • Nastavak krize u Istočnoj Evropi može dati negativni impuls može predstavljati smanjenje interesovanja investitora tog regiona za realizaciju investicija u našoj državi, što se još uvijek nije desilo;
Ekonomski	<ul style="list-style-type: none"> • Mjere i instrumenti fiskalne politike, zavisno od njihovog karaktera mogu imati pozitivan ili negativan uticaj na ostvarenje projekcija; • Multiplikativni efekti početka gradnje autoputa i realizacije najavljenih investicija predstavljaju rizik za pozitivno usklađivanje projekcije prihoda; • Nastavak napora na smanjenju sive ekonomije i ostvarivanje rezultata na tom polju, povećaće poresku bazu koja će dati dodatni zamajac budžetskim prihodima; 	<ul style="list-style-type: none"> • Infrastrukturne slabosti ekonomije, neodrživost penzijskog sistema, socijalni pritisak, demografska kretanja i struktura, itd; • Povećanje izgradnje cijene autoputa potencijalno do 10% • Dalje odlaganje početka i/ili zastoji u realizaciji investicionih, projekata ugroziće predstavljeni makroekonomski scenario, a time i fiskalne projekcije za srednjoročni period; • Visina javnog duga predstavlja negativan ekonomski prisak na ostvarenje projekcija, a povećanje javnog duga negativno utiče na uslove zaduživanja na međunarodnom tržištu

2.4 Kvalitet javnih finansija i institucionalni okvir

Osnovni preduslov ukupne ekonomske stabilnosti i dugoročnog ekonomskog rasta je uspostavljanje dugoročne stabilnosti javnih finansija. U tom smislu, nastavlja se realizacija mjera fiskalnog prilagođavanja. Sprovode se aktivnosti usmjerene na smanjenje nivoa sive ekonomije, kreiranje stabilnog poreskog sistema sa konkurentnim poreskim stopama, povećanje discipline poreskih obveznika, smanjenje poreskog duga, itd.

Usvajanjem Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti stvoreni su preduslovi za unapređenje sistema javnih finansija, kroz jačanje fiskalne odgovornosti, transparentnosti, uspostavljanje srednjoročnog budžetskog okvira, ali i kroz definisanje opštih i posebnih fiskalnih pravila. Zakonom je predviđeno donošenje srednjoročne strategije sprovođenja fiskalne politike.

Usvojeni model reforme poreskog sistema zasnovan je na promjeni strukture oporezivanja, koja podrazumijeva transfer ka porezima koji imaju niži negativan uticaj na ekonomski rast. Na taj način, oslobađa se potencijal za rast, što će, uz prateće reforme u drugim oblastima, nesumnjivo doprinijeti efikasnijoj valorizaciji naših ogromnih resursa, te bržem ostvarenju osnovnih ciljeva ekonomske politike Crne Gore – jačanje konkurentnosti ekonomije, dostizanje viših stopa privrednog rasta i povećanje životnog standarda stanovništva. Osnovni ciljevi reforme poreskog sistema su:

- osiguranje održivosti javnih finansija i ograničavanje rasta javnog duga;

- smanjenje poreskog opterećenja;
- unapređenje investicionog ambijenta i konkurentnosti crnogorske ekonomije.

Akcioni plan za suzbijanje sive ekonomije za 2014. godinu, čiji je prioritet smanjenje neformalne ekonomije, realizuje se na principima neselektivnosti i pune transparentnosti, pri čemu se primjenjuje rigoroznija kaznena politika, kao i nulta stopa tolerancije na sivu ekonomiju. Akcionim planom su obuhvaćene najrizičnije oblasti s aspekta neregularnog poslovanja, i to: tržište rada (potpuna i djelimična zona sive ekonomije), akcizni proizvodi, neizdavanje fiskalnih računa i visok nivo poreskog duga. Mjere su dale rezultat u vidu bolje naplate prihoda i unapređenja poreske discipline.

U primjeni je set mjera fiskalne konsolidacije, čiji je cilj da se poveća naplata budžetskih prihoda i ograniči potrošnja i, time, doprinese smanjenju javnog deficita. Mjere se odnose na: racionalizaciju javnih nabavki; dodatna poreska opterećenja na imovinu koja nije stavljena u funkciju, kao i na nelegalno izgrađene objekte; poreske i carinske olakšice za uredne poreske obveznike; otpis kamate za otplatu poreskog duga u cjelini; veći nivo održivosti penzijskog sistema; više stope poreza na dohodak fizičkih lica - „krizni” porez, čija će se primjena nastaviti i u narednoj godini; takse na pušačke zone (ukinute su takse na SIM kartice, električna brojila i kablovsku televiziju). Donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o akcizama, odnosno uvođenjem akciznog kalendara, postepeno će se povećavati akcize na cigarete. Ovim zakonom je izmijenjena, odnosno revidirana akcizna politika upotrebe gasnih ulja - eurodizela za industrijske i komercijalne svrhe. U cilju stvaranja atraktivnijeg biznis ambijenta, donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o administrativnim taksama.

Radi se na promociji i podsticanju poreskih obveznika da redovno izmiruju poreske obaveze i, s tim u vezi, periodično se objavljuje tzv “Bijela lista”.

U pripremi je Strategijaza prelazak javnog sektora na Evropski sistem računa ESA 2010, čijom implementacijom će se obezbijediti uporedivost rezultata sa rezultatima država članica EU (poglavlje 17-Evropska i monetarna unija). Strategijom će biti definisan plan prelaska na sistem ESA 2010, ciljevi koji se žele postići reformom računovodstva i izvještavanja, kao i vremenski okvir za tranziciju.

3 Strukturne politike

3.1 Sektor preduzeća

3.1.1 Privatizacija i javno-privatna partnerstva

Proces privatizacije odvijao se u skladu sa Odlukom o planu privatizacije za 2014. godinu. Sprovedeni su tenderi za prodaju akcijskog kapitala Instituta "dr Simo Milošević" i Jadranskog brodogradilišta iz Bijele. Nakon četvrtog neuspjelog tendera za prodaju kapitala Jadranskog brodogradilišta i odsustva interesovanja za taj model privatizacije, odlučeno je da se, kroz programirani stečaj, traži investitor koji će u prelaznom periodu zadržati osnovnu djelatnost Brodogradilišta sa smanjenim brojem zaposlenih a, istovremeno, investirati u djelatnost remonta jahti i megajahti. Kada je u pitanju Institut „dr Simo Milošević“, pregovori oko zaključivanja Ugovora su u toku, kao i za "Montenegro defence industry" d.o.o – Podgorica. Aktivni su tenderi za privatizaciju „Novog duvanskog kombinata“ AD – Podgorica, Hotela „Park“, Bijela i Poliex AD, Berane. U djelokrugu rada Savjeta su i valorizacija turističkih lokaliteta i realizacija kapitalnih projekata, gdje su aktivni sljedeći tenderi: Mediteran Žabljak, Donja Arza, Ecolodge Vranjina, Kolašin 1600 i ostrvo Mamula. Zaključen je Ugovor o finansiranju i projektovanju prioritetne dionice autoputa Bar- Boljare (Smokovac-Mateševo), a u završnoj fazi su aktivnosti na stvaranju pretpostavki za izgradnju II bloka Termoelektrane Pljevlja.

Plan privatizacije za 2015. godinu biće predložen, od strane Savjeta za privatizaciju i kapitalne projekte, do kraja tekuće godine i dostavljen Vladi na usvajanje. Polazeći od iskustava iz prethodnih godina, očekivano je prenošenje neuspjelih tendera iz aktuelnog u novi plan privatizacije, koji će biti usmjeren na projekte za koje je usvojena planska dokumentacija i riješeni imovinsko-pravni odnosi.

3.1.2 Biznis okruženje

3.1.2.1 Poreska politika

Politika oporezivanja je, i u 2014.godini, usmjerena na konsoliciju javnih finansija, smanjenje fiskalnih rizika i nastavak usklađivanja javnih finansija sa regulativom i praksom EU. U cilju postizanja fiskalne održivosti, tokom 2014. godine realizuju se započete mjere fiskalne konsolidacije.

Tekuću godinu je obilježila poboljšana naplata budžetskih prihoda, što je, uz realizaciju mjera štednje, rezultiralo nivoom održivog i zakonski prihvatljivog deficita.

Nastavljene su aktivnosti usmjerene na: smanjenje nivoa sive ekonomije; smanjenje poreskih potraživanja; sprovođenje mjera štednje, posebno u dijelu neproduktivne potrošnje; stvaranje regulatornog okvira za razvoj biznisa i nove investicije, kao i oprezno izdavanje garancija (dominantno u funkciji razvoja). Istovremeno, shodno mogućnostima, realizuju se i mjere podsticaja koje su u funkciji harmoničnog i pravednog razvoja, odnosno bržeg razvoja nerazvijenih područja.

S tim u vezi:

- nastavljena je praksa promocije i podsticanja urednih poreskih obveznika i objavljivanja tzv. „Bijele liste“, odnosno spiska poreskih obveznika kod kojih je uočen najveći stepen fiskalne discipline;

- donesen je Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o akcizama, koji predviđa, uvođenjem akciznog kalendara za period od 2014. do 2019. godine, postepeno povećanje akcize na cigarete. Primjena ovog zakona rezultiraće povećanjem budžetskih prihoda, a stvorene su i pravne pretpostavke za revidiranje akcizne politike koja se odnosi na upotrebu gasnih ulja - euro dizela za industrijske i komercijalne svrhe, kao i uvođenje prava na povraćaj cjelokupne akcize za mineralna ulja koja se koriste za mehanizaciju u održavanju skijališta;
- u cilju smanjenja administrativnih barijera i stvaranja povoljnijeg poslovnog ambijenta, donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o administrativnim taksama, kojim se smanjuju administrativne takse za pojedine spise i radnje pred organima državne uprave;
- fiskalnom strategijom definisane su nove mjere poreskih podsticaja, kao i mjere za unapređenja konkurentnosti ekonomije i povećanja izvoza;
- u cilju uvođenja standarda EU u klasifikaciji javnih prihoda i rashoda, u toku je izrada Strategije prelaska javnog sektora na sistem ESA 2010.

Fokus fiskalne politike, u narednom periodu, biće na mjerama koje podstiču ekonomski rast i smanjuju poresko opterećanja, što će doprinijeti stvaranju još atraktivnijeg investicionog ambijenta.

3.1.2.2 Unapređenje poslovnog ambijenta

Reformske aktivnosti na unapređenju poslovnog ambijenta, kao jednog od prioriteta ekonomske politike, rezultirale su kontinuiranim napretkom, što potvrđuju i izvještaji relevantnih međunarodnih institucija.

Tabela 12 Indikatori o lakoći poslovanja iz Doing Business izvještaja

Rang CG po lakoći poslovanja i DTF (distance to frontier) - DB2015

Struktura indikatora/rang-prema Doing Business	DB2014	DB2014 ⁹	DB2015
Rang na globalnoj listi zemalja	44	42	36
DTF (distance to frontier)	-	70,71	72,02
- započinjanje biznisa	69	48	56
- izdavanje građevinske dozvole	106	165	138
- dobijanje priključka za elektr. energiju	69	59	63
- registrovanje imovine	98	87	87
- dobijanje kredita	3	3	4
- zaštita manjinskih investitora	34	43	43
- plaćanje poreza	86	97	98
- prekogranična trgovina	53	51	52
- izvršenje ugovora	136	136	136
- rješavanje insolventnosti	45	31	33

Izvor: www.doingbusiness.org/reports/

aktivnosti sprovedene u cilju smanjenja naknade za pružanje komunalnih usluga i ukidanja naknade za dobijanje urbanističko-tehničkih uslova od strane opštinskih organa. Neznatan pad u poziciji, usljed promjena u metodologiji obračuna, zabilježen je kod sljedećih indikatora: „dobijanje kredita“, „plaćanje poreza“ i „prekogranična trgovina“ (pad za jedno mjesto), „rješavanje problema insolventnosti“ (-2), „dobijanje priključka na električnu energiju“ (-4) i „započinjanje biznisa“ (-8), što ukazuje na potrebu intenziviranja započetih reformskih aktivnosti u cilju povećanja konkurentnosti i atraktivnosti domaćeg tržišta

Prema najnovijem Izvještaju o lakoći poslovanja (Doing Business izvještaj) za 2015. godinu¹⁰, kojim je obuhvaćeno 189 nacionalnih ekonomija, Crna Gora je zauzela 36. mjesto i time, u poređenju sa prošlogodišnjim Izvještajem, ostvarila napredak za 6 mjesta, a u odnosu na 2008. godinu za čak 54 pozicije. Najveći napredak, sa revidiranog prošlogodišnjeg 165. mjesta na 138, ostvaren je u oblasti „izdavanja građevinskih dozvola“, gdje su prepoznate

⁹Revidirani rang i indikatori za DB 2014 u skladu sa izmijenjenom metodologijom

¹⁰ Ovogodišnji Izvještaj o lakoći poslovanja urađen je po novoj metodologiji (pored ostalog uvedeno rangiranje prema zemljama sa najboljom praksom -DTF/ distance to frontier/), po kojoj je, radi uporedivosti, revidiran i prošlogodišnji Izvještaj

Efikasniji javni sektor, jednostavnije administrativne procedure i unaprijeđen regulatorni okvir ključni su preduslovi stimulativne poslovne i investicione klime i privlačenja investicija, što doprinosi bržem ekonomskom rastu i razvoju.

Reformske aktivnosti tokom 2014. odnosile su se, između ostalog, na:

- pojednostavljivanje procedura, kreiranje i implementaciju one stop shop-a za izdavanje građevinskih dozvola u jedinicama lokalnih samouprava (JLS);
- pripremu JLS za implementaciju preporuka iz „Analize fiskaliteta na lokalnom nivou“, a, prije svega, na ukidanje visoke naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta počev od 2016. godine;
- izradu analiza u sektorima obrazovanja, zdravstva i penzijskog sistema, koji su prepoznati kao područja u kojima je neophodno sprovesti dalje strukturne reforme i jačanje privatne inicijative;
- nastavak RIA metodologije (Analize procjene uticaja propisa), davanje mišljenja¹¹ na valjanost RIA analize i uticaj iste na poslovni ambijent i budžet;
- ubrzanje implementacije projekta „Giljotine propisa“ na bazi inoviranog Akcionog plana;
- borbu protiv sive ekonomije koja ugrožava poslovni ambijent i, u tom cilju, sprovođenje aktivnosti utvrđenih Akcionim planom za suzbijanje sive ekonomije za 2014. godinu.

Snaženju aktivne politike kontinuiranog unapređenja poslovnog ambijenta posvećena je posebna tematska sjednica Vlade. U cilju predlaganja konkretnih mjera u daljoj reformi poslovnog ambijenta i uklanjanja administrativnih prepreka, utvrđene su smjernice i obaveze za pojedine nadležne resore.

Uz realizaciju započetih mjera, utvrđena su i nova konkretna zaduženja za naredni period, koja se odnose na:

- nastavak implementacije one stop shop-a za izdavanje građevinskih dozvola u JLS;
- rješavanje problema nelikvidnosti;
- dalje pojednostavljivanje procedura i skraćanje rokova za registraciju obveznika, unapređivanje sistema oporezivanja dobiti pravnih lica, proširenje baze za oporezivanje dohotka fizičkih lica, unapređenje sistema PDV-a i akcizne politike, kao i kreiranje efikasnijeg sistema oporezivanja nepokretnosti;
- nova normativna rješenja u oblasti finansijskog izvještavanja;
- utvrđivanje adekvatnih kriterijuma za procjenu vrijednosti državne imovine, što utiče na stepen povjerenja investitora i kvalitetno upravljanje, a zahtijeva uspostavljanje zakonskog okvira;
- reforme u cilju daljeg jačanja vladavine prava i pravne sigurnosti, te izradu Zakona o arbitraži i izmjene Zakona o stečaju, kao i usvajanje Predloga zakona o upravnom postupku u Skupštini CG;
- sagledavanje i implementaciju reformi u oblasti turizma i održivog razvoja i sprovođenje reformi koje treba da omoguće razvoj visokokvalitetne turističke ponude, kao i razvoj pratećih sadržaja istog nivoa, uz povećanje saobraćajne dostupnosti Crne Gore kao prestižne turističke destinacije
- fiskalni podsticaji oslobađanja obaveze plaćanja javnih prihoda tokom perioda izgradnje u sektorima turizma, poljoprivrede i energetike.

¹¹Oduvođenja RIA-e do kraja III kvartala 2014. godine, Ministarstvo finansija je dalo mišljenje na oko 600 mišljenja na predloge zakona i podzakonskih akata.

Nova zakonska rješenja u oblasti poreske politike, finansijskog izvještavanja i procjene vrijednosti i imovinsko-pravnih odnosa ne smiju ugroziti osnovni koncept i konzistentnost politike u ovoj oblasti, što zahtijeva detaljnu analizu svih parametara, kako bi se očuvao balans između fiskalne održivosti i lakoće poslovanja.

3.1.2.3 Sektor malih i srednjih preduzeća

I u uslovima restriktivne kreditne politike poslovnih banaka, nastavljena je finansijska i institucionalna podrška sektoru malih i srednjih preduzeća, uz značajnu ulogu Investiciono-razvojnog fonda.

Investiciono-razvojni fond Crne Gore (IRF) je, nakon potpisivanja Ugovora o kreditnom aranžmanu sa Evropskom investicionom bankom (EIB), opredijelio 50,0 mil.€ kreditnih sredstava za finansiranje mikro, malog i srednjeg biznisa. U cilju promocije kreditnih aranžmana i drugih oblika finansijske podrške IRF je potpisao Sporazum o saradnji sa Montenegro Business Alliance-om (MBA), kojim će se obezbijediti dodatne povoljnosti i veća podrška sektoru preduzetništva. U ovoj godini, IRF je finansijski podržao sektor MSP sa 33,2 mil.€, što je za oko 3,0 mil.€ manje u odnosu na prošlu godinu. U finansiranju projekata MSP dominantna su sredstva Fonda, dok se učešće bankarskih sredstava smanjuje u odnosu na prethodne godine, zbog promjene kreditnih linija. U 2014. godini, odobrena su 5 start-up kredita u iznosu od 204.432,0 €. Najveću podršku imali su sektori turizma, ugostiteljstva, proizvodne djelatnosti i proizvodnja hrane. Istovremeno, Fond je podržao MSP kroz faktoring aranžmane, pri čemu je sklopljeno 28 ugovora o faktoringu (izvršen otkup potraživanja u iznosu od 26,1 mil €). Finansijskim planom za ovu godinu nije predviđeno odobrenje/izdavanje garancija.

U cilju jačanja tržišne pozicije MSP, jedan od prioriteta razvoja ovog sektora u narednom periodu je unapređenje saradnje, odnosno njihovo povezivanje u klustere. S tim u vezi, nastavljena je realizacija projekta „Jačanje konkurentnosti MSP u Crnoj Gori kroz razvoj klastera“, koji se finansira iz IPA fondova a implementira preko UNIDO-a (oglašen Treći javni poziv). Takođe, „Program povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja za period 2014-2016“ ima za cilj da obezbijedi finansijsku podršku preduzetnicima, MSP i klasterima, naročito iz manje razvijenih opština i Sjevernog regiona (oglašen Drugi javni poziv).

Politika razvoja malih i srednjih preduzeća, definisana strateškim razvojnim dokumentima, sprovodi se realizacijom niza projekata međunarodno-regionalnog karaktera. Od posebnog značaja su: implementacija projekta „Uspostavljanje i promocija mentoring sistema u MSP u zemljama Zapadnog Balkana“; potpisivanje Sporazuma između Evropske unije i Crne Gore u okviru programa COSME-Konkurentnost preduzeća i malih i srednjih preduzeća(2014-2020); realizacija projekta „Izrada vizuelnog identiteta preduzeća“, kao i dalja realizacija projekta „Žensko preduzetništvo-motor za stvaranje radnih mjesta u Jugoistočnoj Evropi“. Takođe, formirana je radna grupa za izradu dokumenta kojim će se unaprijediti statističko praćenje MSP sektora.

I pored oporavka ekonomske aktivnosti u ovoj godini, problemi u poslovanju sektora MSP i dalje egzistiraju u vidu složenih dužničko-povjerilačkih odnosa, nedostatka likvidnih sredstava i teško dostupnih sredstava iz komercijalnih izvora. U tom smislu, a imajući u vidu značaj sektora MSP za dugoročniji razvoj domaće ekonomije, nastaviće se aktivnosti na prevazilaženju identifikovanih problema, kao i dalji razvoj ovog sektora u skladu sa preporukama Small Business Acta (SBA).

3.1.3 Mrežne industrije

3.1.4 Energetika

Donošenjem Strategije razvoja energetike do 2030. godine, realizovana je obaveza iz Zakona o energetici koja se odnosi na planiranje energetskog razvoja kroz ažuriranje strateško-planskih dokumenata države u oblasti energetike. Istovremeno, stvorene su i pretpostavke, odnosno polazišta neophodna investitorima i međunarodnim finansijskim institucijama za donošenje odluka o angažovanju u realizaciji energetskih projekata u Crnoj Gori.

Valorizacijom neiskorišćenog prirodnog potencijala, uz modernizaciju postojećih i izgradnju novih proizvodnih kapaciteta, kao i modernizaciju i proširenje prenosne i distributivne mreže, energetski sektor, jedan od strateških prioriteta razvoja Crne Gore, može postati pokretač, odnosno generator ekonomskog rasta i razvoja. Pri tome se mora voditi računa o ravnoteži između razvoja energetskog sektora i zaštite životne okoline, a energetska efikasnost i obnovljivi izvori energije učiniti integralnim faktorima podsticanja razvoja.

Početak izgradnje **II bloka TE "Pljevlja"**, moguće godišnje proizvodnje od oko 1360 GWh električne energije, zavisi od više faktora, a prije svega od izbora načina finansiranja i izbora potencijalnog partnera. U toku je analiza finansijsko-tehničkih ponuda pristiglih na tender, kao i priprema biznis planova i ocjena opravdanosti svakog projekta/ponude pojedinačno, nakon čega se očekuje izbor finalne ponude (nacrte ugovora i finalne ponude o gradnji dostavile su kompanije Škoda Praha - 356,7 mil.€, Design Institute i China Machinery Engineering Corporation—CMEC - 278,0 mil.€ i Powerchina Hube i Electric Power Survey - 277,0 mil.€). Planirano je da se ovaj projekat realizuje na osnovu međudržavnog ugovora.

U okviru aktivnosti usmjerenih na poboljšanje **prenosne mreže**, od posebnog značaja je izgradnja infrastrukturnih objekata koji su sastavni dio projekta povezivanja Crne Gore i Italije podmorskim kablom jednosmjerne struje. Očekuje se da će se, nakon izgradnje kabla, povećati interesovanje stranih investitora za projekte u oblasti energetike, i u Crnoj Gori i u regionu. Stvoreni su uslovi za izgradnju objekata koji su, u okviru ovoga projekata, obaveza Crne Gore.

Obnovljivi izvori energije. Pripremljen je Nacionalni akcioni plan korišćenja obnovljivih izvora energije do 2020. godine, u kome su utvrđeni dinamika i podsticajne mjere za ostvarivanje nacionalnog cilja u pogledu učešća obnovljivih izvora energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energije (33% u 2020. godini).

U skladu sa zaključenim ugovorima o koncesiji na 21 vodotoku (tri tendera i ugovori na osnovu energetske dozvole) predviđena je izgradnja 41 mHE, ukupne instalisane snage oko 73 MW, sa planiranom godišnjom proizvodnjom od oko 247 GWh¹² i okvirne vrijednosti investicije od oko 109 mil.€. Različit je stepen, odnosno faza realizacije svakog pojedinačnog projekta, od izrade tehničke dokumentacije, do izgradnje objekata. Inače, bilo je zaključeno još 5 ugovora o koncesiji, koje je raskinula Vlada Crne Gore, usljed neizvršenja obaveza predviđenih ugovorima.

U toku je realizacija projekta izgradnje vjetroelektrane na lokalitetu Krnovo, instalisane snage 72 MW. U prethodnom periodu, investitor je ulagao sopstvena sredstva, a za nastavak aktivnosti neophodno je da obezbijedi kreditna sredstva od razvojne banke, u visini od 100 -120 mil.€. S tim u vezi, u završnoj fazi je usaglašavanje Nacrta direktnog sporazuma između investitora i Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj (EBRD), koji će biti dostavljen Vladi Crne Gore na razmatranje i

¹²U Strategiji razvoja energetike do 2030. godine, bruto hidroenergetski potencijal na manjim vodotocima je procjenjivan na oko 800 - 1.000 GWh. Takođe, do kraja 2030. godine, Strategijom je planirana izgradnja malih hidroelektrana ukupne instalisane snage 132 MW i planiranom godišnjom proizvodnjom od 425 GWh.

usvajanje. U skladu sa Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata, u toku je postupak pribavljanja dokaza i saglasnosti za izdavanje građevinske dozvole za izgradnju vjetroelektrane na lokalitetu Možura, instalisane snage do 46 MW.

Energetska efikasnost. U skladu sa Drugim nacionalnim akcionim planom energetske efikasnosti za period 2013-2015, nastavljene su aktivnosti na planu energetske efikasnosti. S tim u vezi, između ostalog, realizuju se projekti poboljšanja energetske karakteristika javnih objekata, prevashodno školskih i zdravstvenih (Energetska efikasnost u Crnoj Gori, Energetska efikasnost u Crnoj Gori-dodatno finansiranje i Program energetske efikasnosti u javnim zgradama), kao i projekti za obezbjeđenje podsticaja za korišćenje obnovljivih izvora energije na strani potrošnje (MONTESOL - Projekat beskamatnih kredita za ugradnju solarnih sistema za zagrijavanje vode za domaćinstva, kojim će biti obuhvaćena i određena pravna lica iz sektora turizam, ENERGY WOOD - Projekat beskamatnih kredita za ugradnju sistema za grijanje na moderne oblike biomase za domaćinstva, projekat ugradnje fotonaponskih sistema na katunima).

Intenzivno se radi na stvaranju uslova za **gasifikaciju** Crne Gore. U izradi je Sudija - Master plan gasifikacije Crne Gore, čije je donošenje planirano sredinom u 2015. godine. Finalna Studija izvodljivosti za izgradnju Jadransko-jonskog gasovoda (IAP) koji će proći kroz Crnu Goru, je usaglašena od strane zemalja učesnica na projektu (Crna Gora, Albanija, Bosna i Hercegovina i Hrvatska). Studija sadrži Startešku procjenu uticaja projekta na životnu sredinu i društvo, kao i Predlog biznis modela za realizaciju projekta. Na narednom međuministarskom sastanku zemalja učesnica projekta donije će se odluka o modelu razvoja IAP projekta. U toku je provjera, ocjena i vrednovanje ponuda pristiglih po Javnom pozivu za dostavljanje ponuda za dodjelu ugovora o koncesiji za proizvodnju ugljovodonika u podmorju Crne Gore. Ugovor o koncesiji dodijeliće Skupština Crne Gore.

3.1.5 *Transport*

Politika razvoja saobraćaja predstavlja jednu od osnovnih komponenti socijalne i teritorijalne kohezije, sa ciljem stvaranja efikasnog saobraćajnog sistema, sa visokim stepenom održive mobilnosti, uz poštovanje standarda očuvanja životne sredine i smanjenja emisije štetnih gasova. U njenom fokusu je rekonstrukcija i sanacija postojeće i izgradnja nove saobraćajne infrastrukture.

Državni putevi. Vlada Crne Gore i kineska Exim banka potpisale su Ugovor o finansijskom aranžmanu realizacije Projekta izgradnje autoputa Bar-Boljare, prioritetne dionice Smokovac-Uvač-Mateševo. Projektovanje i izgradnja prioritetne dionice koštaće 809,6 mil.€, od čega će 689 mil.€ (85% sredstava) biti obezbijedeno iz kredita Exim banke (rok otplate 20 godina, uključujući grejs period od šest godina, uz godišnju kamatnu stopu od 2%), a ostatak od 120,6 mil.€ (15% sredstava) će obezbijediti Država. Donesen je Zakon o autoputu Bar-Boljare i, time, stvorene sve neophodne pretpostavke za početak realizacije ovoga projekta. Radovi će početi iduće godine, nakon što kineski partner uradi glavni projekat. Izvođač, kineska kompanija CCCC – CRBC, ima obavezu da projektovanje i izgradnju prioritetne dionice autoputa završi za 48 mjeseci, kao i da, pri tome, za realizaciju 30% ukupne investicije, angažuje domaću građevinsku operativu i ostale vezane djelatnosti.

Sprovode se aktivnosti na pronalaženju adekvatnog modela finansiranja i izgradnje Jadransko-jonskog autoputa i Brze saobraćajnice duž crnogorskog primorja.

Imajući u vidu značaj regionalne saradnje za realizaciju ovako važnih infrastrukturnih projekata, Vlada Crne Gore je prihvatila Memorandum o razumijevanju za realizaciju Jadransko-jonskog autoputa koji treba da poveže sedam država Jadransko-jonske inicijative (Italiju, Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Albaniju i Grčku). Cilj Memoranduma je da se generiše interesovanje zemalja za zajednički i integrisani pristup u pokretanju inicijative prema Evropskoj komisiji i međunarodnim finansijskim institucijama za realizaciju ovog značajnog projekta.

Kroz Crnu Goru će ići 94,9 km Jadransko-jonskog autoputa (oko 6% ukupne dužine autoputa). Za dionicu autoputa na teritoriji Crne Gore urađena je preliminarna studija izvodljivosti, Generalni projekat i Nacrt detaljnog prostornog plana. Ukupni procijenjeni troškovi izgradnje su 1,02 mlrd. €, od čega se na troškove izgradnje autoputa odnosi oko 955,0 mil.€, na izgradnju pratećih sadržaja 24,5 mil.€, a na eksproprijaciju zemljišta za gradnju ovog infrastrukturnog projekta 45,2 mil.€.

U okviru projekta izgradnje Brze saobraćajnice duž crnogorskog primorja, od granice sa Republikom Hrvatskom do granice sa Republikom Albanijom, dužine od oko 110 km, urađena je prethodna studija izvodljivosti. Zbog vrijednosti Projekta (oko 1,0 mlrd.€), isti će se realizovati kroz više faza. U toku su aktivnosti na iznalaženju optimalnog rješenja za realizaciju obilaznica Budva, Herceg Novi¹³ i Bar kao sastavnih djelova Brze saobraćajnice.

Projekti definisni Planom redovnog i investicionog održavanja, rekonstrukcije i izgradnje državnih puteva, realizuju se predviđenom dinamikom. Za te namjene, u 2014. godini, opredijeljena su sredstva u iznosu od 52.962.309,00 € (iz Tekućeg Budžeta Crne Gore 9.989.309,00 €, za redovno održavanje i zaštitu državnih puteva i Službu pomoći i informisanja na javnim putevima Crne Gore, a iz Kapitalnog Budžeta Crne Gore 42.973.000,00 €, za održavanje, rekonstrukciju i izgradnju državnih puteva).

Željeznički saobraćaj. Shodno strateškim planovima, intenzivno se radi na realizaciji projekata remonta pruge, koji se finansiraju iz kreditnih aranžmana sa EBRD, EIB, pretpristupnih fondova i Budžeta Crne Gore.

Tekuće održavanje željezničke infrastrukture vrši se u skladu sa Programom održavanja željezničke infrastrukture za 2014. godinu. Zakonom o Budžetu Crne Gore za 2014. godinu, za ove namjene opredijeljena su sredstva u iznosu od 6,7 mil.€, od čega se na tekuće održavanje građevinske infrastrukture odnosi 45,0%, na tekuće održavanje elektrotehničke infrastrukture 17,0%, a na upravljanje i regulisanje saobraćaja 38,0% sredstava.

Pomorstvo. U okviru aktivnosti na revitalizaciji/proširenju trgovačke flote, završetkom gradnje broda „Budva“, crnogorska flota je dobila četvrti prekookeanski brod, koji je već krenuo u najam. Inače, u saradnji sa Poly Technologies Inc iz Pekinga, uz kreditna sredstva obezbijedena od kineske Exim banke, po povoljnim uslovima, sagrađena su po dva broda za kompanije „Crnogorska plovidba“ i „Barska plovidba“. Cijena po brodu iznosila je 23,2 mil.US\$. Važno je napomenuti da su svi brodovi već uzeti u najam i da su svi članovi posade na njima crnogorski pomorci, te da će na svim brodovima po nekoliko kadeta sa Fakulteta za pomorstvo obavljati praktičnu obuku.

Vazdušni saobraćaj. Master planom razvoja Aerodroma Crne Gore do 2030, definisana je strategija razvoja Aerodroma Podgorica i Aerodroma Tivat, odnosno utvrđen slijed unapređenja kapaciteta i kvaliteta usluge u odnosu na prognoziranu tražnju. Prioritetne investicije su: proširenje i rekonstrukcija manevarskih površina na Aerodromu Podgorica (procijenjena vrijednost investicije iznosi 10,54 mil.€), proširenje i rekonstrukcija manevarskih površina i pristanišne platforme na Aerodromu Tivat (procijenjena vrijednost investicije iznosi 12,3 mil.€), izgradnja nove terminalne zgrade na aerodromu Tivat sa pratećom infrastrukturom (procijenjena vrijednost investicije iznosi 17,23 mil.€).

3.1.6 Informaciono društvo i telekomunikacije

Glavni cilj razvoja informacionog društva je da se građanima omoguće novi servisi i brži pristup novim tehnologijama, što, u krajnjem, treba da rezultira povećanjem životnog standarda. U tom smislu, kvalitetan pristup internetu i ICT infrastruktura u skladu sa potrebama krajnjih korisnika

¹³ Obilaznice Budva i Herceg Novi imale bi vrlo brz povrat investicije, zbog samog obima saobraćaja.

prepoznati su kao glavni cilj programa "ICT infrastruktura" Strategije razvoja informacionog društva za period 2012-2016.

Sprovode se značajne aktivnosti na planu povećanja broja servisa koji će građanima i privredi biti dostupni on-line, što podrazumijeva koordinaciju i komunikaciju sa državnim organima, ali i organima lokalne uprave.

U okviru aktivnosti za podizanje nivoa digitalne pismenosti na nacionalnom nivou, realizovan je i projekat "ECDL – ZA DIGITALNU CRNU GORU", u okviru kojega je posebna pažnja posvećena informatičkom opismenjavanju državnih službenika (zaposleni u ministarstvima, zdravstvenim ustanovama, obrazovnim ustanovama i dr.). U narednom periodu, ovaj proces će se realizovati u skladu sa planom koji je koncipiran tako da osnaži specifične projekte za razvoj ICT-a u obrazovanju, kao i projekte koji podrazumijevaju rad sa svim ostalim društvenim grupama.

U okviru projekta "WiFi bežični internet", osam crnogorskih gradova (Podgorica, Budva, Nikšić, Bar, Kotor, Tivat, Pljevlja i Bijelo Polje), na najfrekventnijim lokacijama, pokriveno je WiFi bežičnim internet signalom, čija je upotreba besplatna. Projektom je planirano pokrivanje svih gradova u Crnoj Gori, što predstavlja jedinstven primjer korišćenja besplatnog WiFi interneta na nacionalnom nivou.

Završena je prva faza digitalizacije (instalirana je oprema za digitalnu zemljsku televiziju). Digitalnim signalom pokriveno je 90% teritorije Crne Gore. Rok za prelazak sa analognih na digitalne radio-difuzne sisteme je 17. jun 2015. godine. U međuvremenu, u periodu istovremenog rada analognog i digitalnog signala, koji će početi 1. decembra i trajati šest mjeseci, radiće se na podizanju svijesti javnosti o tom procesu i njegovim mogućnostima. Vlada Crne Gore će, za građane sa socijalnim potrebama, obezbijediti oko 15 hiljada uređaja neophodnih za prijem digitalnog signala na TV uređajima starijih generacija.

3.2 Finansijski sektor

3.2.1 Bankarski sektor

Stanje u bankarskom sektoru je, u prvih deset mjeseci, na zadovoljavajućem nivou, čemu je, prije svega, doprinio rast likvidnih sredstava, pozitivno kretanje depozita, kao i dokapitalizacija jednog broja banaka. Koeficijent likvidnosti i solventnosti su bili iznad propisanog nivoa, tako da su banke u oktobru ostvarile pozitivan finansijski rezultat. Međutim, ključni problem bankarskog sektora i dalje predstavlja visok nivo nekvalitetnih kredita, što, uz visoke kamatne stope, predstavlja limitirajući faktor oživljavanja kreditne aktivnosti.

Ekonomska povezanost Crne Gore sa zemljama u okruženju, u situaciji kad je 83% kapitala banaka u većinskom stranom vlasništvu, čine finansijski sektor osjetljivijim na negativne eksterne uticaje. U avgustu ove godine počela je sa radom domaća » Lovćen » banka, koja predstavlja 12-tu banku u crnogorskom bankarskom sistemu, čija će poslovna politika biti okrenuta pružanju kreditne podrške malim i srednjim preduzećima iz sektora turizma, energetike i agrobiznisa. U nedostatku stranog finansiranja, banke su se oslanjale na sopstvena sredstva, odnosno depozite. Umjeren kreditni rizik je i dalje prisutan i pored napora banaka na poboljšanju kreditnog portfolia.

Ostvarena monetarna kretanja u oktobru je obilježio nastavak trenda rasta depozita od 7,0 % na godišnjem nivou, dok je kreditna aktivnost, u istom periodu, smanjena za 2,0%. Bilansna suma banaka je krajem oktobra povećana za 4,4% u odnosu na decembar prethodne godine, dok je ukupan kapital u iznosu od 443,8 mil.€ ostvario rast od 46,0 mil.€ ili 11,6 %. Obavezna rezerva banaka, kao

jedini instrument preko koga Centralna banka Crne Gore može djelovati na monetarna kretanja, krajem oktobra je iznosila 209,7 mil.€ i povećana je za 4,6% na godišnjem nivou.

U bankarskom sistemu Crne Gore posluje pet mikrokreditnih finansijskih institucija (MFI), čija je ukupna bilansna suma iznosila u oktobru 36,3 mil.€, što predstavlja rast od 11,6% na godišnjem nivou. Krediti MFI su iznosili 37,6 mil.€, sa rastom od 2,2% na mjesečnom nivou, dok su u odnosu na isti mjesec prethodne godine povećani za 5,0 %. Kamatne stope su izrazito visoke, tako da je prosječna efektivna kamata na kredite iznosila 26,01%, a na novoodobrene 25,81%.

Tokom ove godine, aktivnosti CBCG su bile usmjerene na unapređenje i jačanje supervizorske funkcije, kao i na usklađivanje zakonske regulative sa relevantnim propisima EU. Evropska Centralna banka (ECB) je u septembru pokrenula program tehničke saradnje Eurosistema, koji čine deset centralnih banaka Eurosistema (ESCB) i Centralne banke Crne Gore. Cilj ovog projekta je priprema CBCG za ulazak u Evropski sistem centralnih banaka, na putu pristupanja Crne Gore u članstvo EU. Za ovaj projekat, koji će trajati sedam mjeseci, Evropska unija je odobrila 300.000 €. Predlog projekta se zasniva na sveobuhvatnoj analizi usklađenosti standarda CBCG sa standardima centralnog bankarstva EU, a obuhvatiće šest oblasti finansijskog poslovanja (finansijska stabilnost, statistika, finansijske i bankarske operacije, računovodstvo, operativni rizik i kontinuitet poslovanja i evropske integracije).

Velika su očekivanja od implementacije projekta “Podgorički pristup”, odnosno od donošenja novog Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova kod finansijskih institucija, koji je u skupštinskoj proceduri.

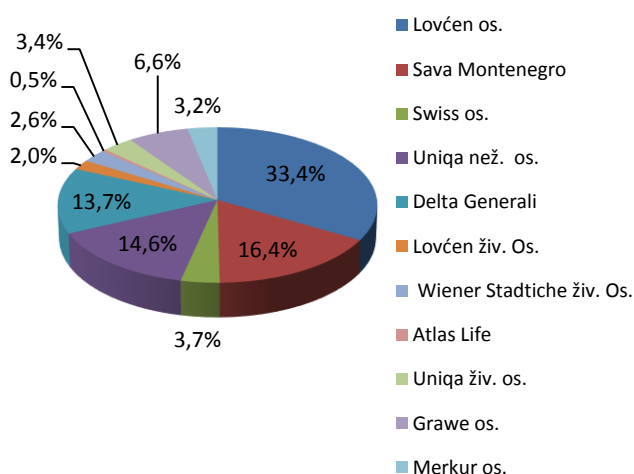
U narednom periodu će se intezivirati aktivnosti na izradi regulatornog okvira, kroz donošenje Zakona o osnivanju, poslovanju i kontroli faktoring kompanija, kao i unapređenje kontrole poslovanja lizing kompanija, izmjenama Zakona o finansijskom lizingu.

Centralna banka će uvesti privremene mjere za ograničavanje rasta kamatnih stopa, jer banke nijesu to učinile samostalno na bazi preporuka, kako bi se smanjio rizik od ugrožavanja finansijske stabilnosti.

3.2.2 Nebankarski sektor

Posmatrano sa aspekta nivoa ostvarene bruto premije i njene strukture, tržište osiguranja je još uvijek relativno nerazvijeno u poređenju sa evropskim zemljama. Poslove osiguranja u Crnoj Gori obavlja 11 osiguravajućih društava, od čega se pet bavi samo poslovima neživotnog osiguranja, a šest poslovima životnog osiguranja. Ostvarena bruto premija za deset mjeseci ove godine je iznosila 59,9 mil.€, što je neznatno više (0,7%) u odnosu na isti period prethodne godine. Iako životna osiguranja imaju pozitivnu tendenciju rasta, njihovo učešće u ukupnoj bruto premiji je i dalje nisko i iznosi 16,19%, dok se dominantno učešće od 83,81 % odnosi na neživotno osiguranje.

grafik10 Učešće osiguravajućih društava u bruto premiji

Posmatrano na mjesečnom nivou, bruto premija u oktobru je iznosila 6,0 mil.€, pri čemu se 4,9 mil.€ ili 81,67 % odnosi na neživotna osiguranja, a 1,1 mil.€ ili 18,33% na životna osiguranja. U strukturi bruto premije neživotnih osiguranja, dominantno učešće od 59,2% se odnosi na premije osiguranja od odgovornosti zbog upotrebe motornih vozila, osiguranje od posljedica nezgode 15,8% i osiguranje motornih vozila 9,4%. U strukturi

životnog osiguranja najveće učešće od 89,0 % je imalo osiguranje života.

Posmatrano po tržišnom učešću društava za osiguranje, u strukturi ostvarene bruto premije najveće učešće i dalje ima Lovćen osiguranje sa 33,39 %, Sava Montenegro sa 16,39%, Uniqa neživotno osiguranje 14,59% i Delta Generali 13,67%.

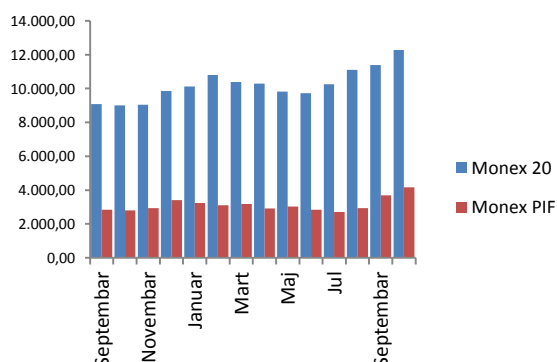
U cilju podsticanja rasta i razvoja tržišta osiguranja, potrebno je intenzivirati promotivne i edukativne aktivnosti sa ciljem boljeg pozicioniranja osiguravajuće djelatnosti u okviru finansijskog sistema. U tom smislu, Agencija za nadzor osiguranja je, po prvi put, odobrila licencu jednoj banci u Crnoj Gori (Hypo Alpe Adria AD) za obavljanje poslova osiguranja, čime je omogućeno klijentima da na jednom mjestu mogu obaviti bankarske poslove i sklopiti ugovor o osiguranju. Takođe, neophodno je stimulisati edukaciju aktuara i implementirati standarde za njihovo licenciranje.

Imajući u vidu značaj osiguranja u poljoprivredi, koji karakteriše nizak nivo razvijenosti, osiguravajuće kuće moraju imati proaktivan pristup za dalji razvoj ove vrste osiguranja, posebno zbog činjenice da njihove matične kompanije djeluju na tržištima gdje funkcionišu modeli subvencioniranja premije osiguranja u poljoprivredi. Za sada je za ovu vrstu osiguranja pokazalo interesovanje jedino Lovćen osiguranje AD, koje je u svoj portfelj uključilo određene vidove zaštite poljoprivrednih proizvoda. U tom smislu, potrebno je sagledati potrebe poljoprivrednika u pogledu pokrivanja rizika, sa kojima se poljoprivreda kao grana suočava, te nastaviti sa edukacijom i informisanjem o proizvodima koje nude osiguravajuća društva.

U narednom periodu će biti razmatrana mogućnost pridruživanja Crne Gore sistemu osiguranja od prirodnih katastrofa "Europa Re", čiji je zadatak uspostavljanje regionalnog sistema osiguranja, a koji se realizuje uz podršku Svjetske banke. Projekat je osmišljen sa namjerom da se poljoprivrednicima, preduzetnicima, kao i svim zainteresovanim subjektima omogući potpunija finansijska zaštita u slučaju prirodnih katastrofa. U tom smislu, razmotriće se svi aspekti potencijalne saradnje, način učešća države i zainteresovanost osiguravajućih kompanija, čime bi se stvorili preduslovi za implementaciju ovog projekta.

Tržište kapitala i dalje karakteriše brojne slabosti, od kojih su najizraženije vrlo niska likvidnost, neadekvatna zaštita vlasničkih prava manjinskih akcionara i nedovoljan nivo transparentnosti finansijskih izvještaja kompanija. Nakon tri godine stagnacije i nezainteresovanosti investitora, došlo je do izvjesnog oživljavanja tržišta kapitala. Ukupan promet na Montenegroberzi, za deset mjeseci ove godine, iznosio je 97,8 mil.€, što je za četiri puta više u odnosu na isti period prethodne godine. Tome je, u značajnoj mjeri, doprinijela emisija državnih obveznica u martu, kada je izvršena prodaja državnih obveznica od 43,2mil.€, kao i emisija obveznica Hipotekarne banke u iznosu od 10,0 mil.€, koje su date na prodaju prvog oktobra ove godine. Na povećanje prometa i boljih performansi na tržištu uticale su i bolje globalne percepcije investitora u pogledu budućih kretanja, što se pozitivno odrazilo i na naše tržište.

grafik11Berzanski indeksi

U oktobru je ostvaren promet od 24,8 mil.€, kroz 780 transakciju, što predstavlja 17 puta veći promet na godišnjem nivou. Berzanski indeks MONEX 20, koji prati kretanje 20 najlikvidnijih hartija od vrijednosti, je zabilježio rast od 35,16% u odnosu na oktobar prethodne godine, dok je vrijednost MONEX PIF-a, koji prati kretanje fondova, povećana za 46,84% na godišnjem nivou. Tržišna kapitalizacija je, u oktobru, iznosila 2,9 mlrd. € i ostvarila rast od 5,19% u odnosu na isti mjesec prethodne godine.

U cilju unapređenja poslovanja na tržištu kapitala, vraćanja povjerenja investitora i dostizanja veće usklađenosti nivoa crnogorskog zakonodavstva sa EU regulativom, neophodno je, u što kraćem roku, početi sa implementacijom novog Zakona o tržištu kapitala, koji je u skupštinskoj procedure. Intenziviraće se aktivnosti na povezivanju tržišta sa regionalnim i evropskim tržištima i unapređivati zaštita prava manjinskih akcionara. U tom smislu je u, oktobru ove godine, završena javna rasprava o izmjenama i dopunama Zakona o preuzimanju akcionarskih društava, kojim će se postići bolja regulacija i usklađenost sa evropskim zakonodavstvom.

3.3 Tržište rada i socijalna zaštita

3.3.1 Tržište rada

I u uslovima oporavka domaće ekonomije, tržište rada i dalje karakterišu problemi svojstveni tržištima regiona i šire, a najizraženiji su visoka dugoročna nezaposlenost i visoka stopa nezaposlenosti mladih.

Akcionim planom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za 2014. godinu, utvrđene su mjere i aktivnosti usmjerene ka ostvarivanju prioriteta i ciljeva definisanih Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2012-2015. godine, a koji su zasnovani na potrebi rješavanja aktuelnih problema na tržištu rada.

Porast zaposlenosti za deset mjeseci 2014. u odnosu na isti period prethodne godine je iznosio 1,0%, a porast nezaposlenosti 4,1 %. što je uglavnom rezultat smanjenja sive ekonomije i blagih kretanja u sektoru turizma. Broj lica koja prvi put traže zaposlenje je povećan za 10,8% na godišnjem nivou, naročito visokoškolaca. Broj oglašanih slobodnih radnih mjesta u desetmesečnom periodu 2014. je iznosio 32.869 (2,5 puta više nego u istom periodu 2013), što je najveći rast u zadnjih nekoliko godina. Broj izdatih radnih dozvola za čitav period je iznosio 20.649 ili 0,1 % više nego u uporednom periodu. Karakteristično je da je u junu bilo oglašeno 6.311 radnih mjesta, što je najveći broj unazad nekoliko godina.

U skladu sa prioritetima i ciljevima politike zapošljavanja, realizovale su se slijedeće aktivnosti:

- u cilju povećanja efikasnosti aktivne politike zapošljavanja realizovani su programi obrazovanja i osposobljavanja nezaposlenih lica, javni radovi, programi pružanja pomoći mladima da steknu prvo praktično iskustvo, odnosno programi stimulisanja prvog zapošljavanja i finansiranja zarada pripravnika, stimulisanje zapošljavanja mladih na sezonskim poslovima i dr;
- u cilju povećanja samozapošljavanja sprovedene su aktivnosti upravcu stimulisanja preduzetništva, kroz dodjelu kredita za samozapošljavanje i obuku za preduzetnike i lica koja započinju biznis;
- u cilju integracije u zapošljavanju lica sa invaliditetom i teže zapošljivih lica realizovani su programi profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom, zdravstveno ugroženih, pripadnika RE populacije, programi aktivne politike zapošljavanja za ova lica i dr.

Preduzeto je niz mjera za zapošljavanje mladih:

- Programom za stručno osposobljavanje lica sa stečenim visokim obrazovanjem, za devet mjeseci ove godine, obuhvaćeno je 3.597 visokoškolaca, od kojih 1.564 u javnom i 2.033 u realnom sektoru. Tokom 2015. realizovaće se, po treći put, Program stručnog

osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem, a u toku su aktivnosti na prikupljanju prijava i poslodavaca i visokoškolaca;

- u proces rada po osnovu realizacije Programa "Stimulisanje prvog zapošljavanja lica sa stečenim srednjim obrazovanjem" uključeno je 336 lica. Na opštine sjevernog regiona odnosi se 198 lica(59%), a naopštine centralnog i južnog regiona 138 lica(41%). Do 25 godina je 196 lica, a žena je 96;
- za dodjelu subvencija za nova zapošljavanje mladih na sezonskim poslovima opredijeljena su sredstva u iznosu od 300.000€ za 360 poslodavaca. Ukupan broj odobrenih subvencija poslodavcima za nova sezonska zapošljavanja, u periodu 1.6.2014. do 30.9.2014. godine, iznosio je 3.531, u iznosu od 283.965,30€. Ukupan broj lica za čije su zapošljavanje odobravane subvencije poslodavcima iznosio je 1.685. Visina subvencije za zapošljavanje jednog lica iznosi 100€ mjesečno za mlade bez radnog staža i 80 €mjesečno za mlade sa radnim stažom;
- od odobrenih 50.000€ za za pripremu 2.000 mladih lica za sezonsko zapošljavanje u 2014. godini, program je realizovan za 397 lica, a utrošeno je 9.891.66€;
- zapošljavanje pripravnika preko Zavoda u 2014. godini nije obavljano, a finansirane su samo preuzete obaveze po ugovorima zaključenim u prethodnom periodu.

Kroz stručni tretman "informativni razgovori", tokom 2014. godine, prošlo je 3.765 lica, a Informativno–motivacone seminare (radionice)- 719 nezaposlenih lica.Za devet mjeseci 2014. godine je urađeno 24.783 intervjua, 47.792 plana zapošljavanja i 73.169 realizacija planova zapošljavanja. Svako nezaposleno lice je dobilo svoje planove zapošljavanja.

Realizovan je Program obrazovanja i osposobljavanja za 1.611 lica iz evidencije Zavoda,odnosno za 140 lica iznad planiranog broja učesnika u 2014. godini, pri čemu je utrošeno 643.716,75 €. Programom osposobljavanja za rad na konkretnom radnom mjestu, obuhvaćena su 203 lica iz evidencije Zavoda, što je za 3 lica iznad planiranog broja učesnika u 2014. godini. Učešće RE populacije u navedenim programima iznosi 3,4% (50 lica).

Plan zapošljavanja na sezonskim poslovima za 2014. godinu je bio 10.000 lica sa evidencije nezaposlenih, a za devet mjeseci je zaposleno 8.944, što je rezultat objektivnih okolnosti (poplave u zemljama u okruženju koje su se dogodile neposredno prije početka sezone, loše vremenske prilike u toku same sezone, kriza u okruženju, nestabilnost u Ukrajini). U cilju podsticanja poslodavaca na zapošljavanje domaće radne snage na sezonskim poslovima, urađen je Program pripreme nezaposlenih lica za rad na sezonskim poslovima, na osnovu kojeg su opredijeljena sredstva za 72 poslodavca, u iznosu od 198.636,40 €, čime je predviđeno obučavanje za 400 lica sa evidencije nezaposlenih.

Na osnovu Implementacije programa usmjerenih na dugoročno nezaposlene i teže zapošljiva lica kroz javne radove, programe za podsticanje karijernog razvoja i druge posebne programe i projekte preduzimano je:

- organizovani su javni radovi za 678 učesnika (73,7% od planiranog broja učesnika u 2014. godini), od čega su 352 žene. Broj uključenih lica u javne radove, za devet mjeseci ove godine, veći je za 44,0% u odnosu na isti period prošle godine.Učešće dugoročno nezaposlenih lica iznosi 54,6%. Uključena su lica umanjnih radnih sposobnosti koja nemaju karakter invalidnosti (116), pripadnici RE populacije (23), korisnici novčane naknade (86) i socijalnih davanja, kao što je materijalno obezbjeđenje porodice (19), odnosno ukupno oko 36% (244) lica.U opštinama i javnim komunalnim preduzećima realizuje se državni javni rad "Neka bude čisto za 2014",u trajanju od tri mjeseca, za 98 lica iz evidencije Zavoda.Takođe, u saradnji sa

opštinama, javnim institucijama i nevladinim sektorom realizuju se i radovi na lokalnom nivou u kojima učestvuju 580 nezaposlena lica;

- u 2014. godini 61 poslodavac je ostvarivao pravo na subvenciju zarade za 78 zaposlenih lica sa invaliditetom (40 žena), od kojih je 56 lica zaposleno na neodređeno vrijeme;
- mjere i aktivnosti profesionalne rehabilitacije su se sprovodile u Podgorici, Pljevljima i Tivtu. Ukupno 81 lice (40 žena) je uključeno u proces profesionalne rehabilitacije i, u istom periodu, tri lica su zaposlena (dvije žene).

Mjere preduzete u cilju povećanja zapošljavanja i jačanja preduzetništva su:

- Zavod za zapošljavanje Crne Gore odobrio je 12 kredita u iznosu od 95.000€, čijom realizacijom je omogućeno otvaranje 19 novih radnih mjesta. Od ovog broja, 7 kredita je dodijeljeno nezaposlenim licima (58,3% od ukupnog broja dodijeljenih kredita) i 5 kredita pravnim licima (41,7%). Najveći dio kreditnih sredstava je usmjeren u razvoj preduzetništva na sjeveru Crne Gore – 8 kredita ili 66,7% od ukupnog broja odobrenih, u vrijednosti od 75.000€. U odnosu na 2013, kada su realizovana 72 projekata i, po tom osnovu, upošljeno 87 lica, može se zaključiti da se podrška Zavoda značajno smanjila.
- Investiciono razvojni fond, u 2014. godini, odobrio je 195 kredita, u ukupnom iznosu od 25,7 mil.€, za sektor malih i srednjih preduzeća, preduzetnika, poljoprivrednika i infrastrukturnih projekata, po osnovu kojih su predviđena 103 novozaposlena lica. Na centralni region odnosi se 9,6 mil.€ ili 37,5% od ukupnih sredstava, na sjeverni je plasirano 9,2 mil.€ ili 35,6% i na južni 6,9 mil.€ ili 26,9%.

Donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o radu, koji se odnosi na ostvarivanje prava na uplatu neuplaćenih dopinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za one radnike koji, u vrijeme trajanja radnog odnosa, nijesu vršili uplatu doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje. Isplate će se vršiti preko Fonda rada.

3.3.2 *Obrazovanje i istraživanje*

Reformske aktivnosti u oblasti obrazovanja usmjerene su na razvoj društva znanja, odnosno stvaranje inovativnog ,osposobljenog ,konkurentnog i produktivnog kadra koji će zadovoljiti potrebe tržišta rada.

Novim Zakonom o visokom obrazovanju na drugačiji način su uređena prava i obaveze studenata, postupak osnivanja i rada ustanova visokog obrazovanja, što će doprinijeti njihovom boljem pozicioniranju u evropskom prostoru visokog obrazovanja. Pored postupaka akreditacije i samoevaluacije, ovim zakonom je, po prvi put u Crnoj Gori, predviđena i reakreditacija, koja će se sprovoditi od strane relevantne akreditacione agencije za obezbjeđenje kvaliteta.

U okviru projekta „Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost“, koji se finansira iz kredita Svjetske banke, obezbijeđena su sredstva u iznosu od oko 880 hilj.eura za adaptaciju 7 objekata učeničko –studentskih domova u četiri crnogorska grada, čime će se poboljšati uslovi za život i rad učenika. U okviru projekta „Uključivanje građana u borbu protiv sive ekonomije“ sprovodi se kampanja „Budi odgovoran. Od tebe zavisi. Siva ekonomija 0%“, koja je rezultirala donacijom sredstava, u iznosu oko 48 hilj.eura, za nabavku didaktičke opreme i spoljnog mobilijara u javnim predškolskim ustanovama. U cilju povećanja obuhvata djece predškolskim obrazovanjem, otvoren je novi objekat vrtića u Nikšiću.

U cilju modernizacije crnogorskog obrazovanja, a u skladu sa zahtjevima savremenog digitalnog društva, u četiri podgoričke osnovne škole počela je realizacija pilot projekta „Škola za novo doba“, odnosno uvođenje informaciono-komunikacione tehnologije u nastavni proces.

U težnji da se mladima olakša prelazak iz svijeta obrazovanja u svijet rada, kroz pružanje mogućnosti za dodatno sticanje znanja, vještina i kompetencija, nastavlja se realizacija Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem. S tim u vezi, uspješno je realizovan Program stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem za 2014. godinu, imajući u vidu da je bila oglašena potreba za oko 7.000 mjesta, a ukupan broj prijavljenih korisnika 3.928. Nakon sprovedenog "uparivanja", nakon sprovedena dva kruga, 3.485 lica je dobilo mogućnost radnog angažovanja.

Donesena je Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2015-2019, sa Akcionim planom, čime se doprinosi razvoju ljudskih resursa i uvećanju ljudskog kapitala i, s tim u vezi, razvoju kompetencija usklađenih sa potrebama tržišta rada.

Za uspješnost nauke u jednoj zemlji i zadovoljavanju opštih razvojnih potreba, veoma je važno podsticati razvoj nauke i tehnologije, čime bi se dao što veći doprinos razvoju društva, uz najveću moguću primjenu novih i kreiranje sopstvenih znanja i tehnologija.

Uspostavljanjem prvog Centra uspješnosti u Crnoj Gori, koji je počeo sa radom juna ove godine, omogućiće se, između ostalog, jaka povezanost između znanja, istraživanja i inovacija, kao i tijesna veza između istraživanja i privrede.

Inovaciono preduzetnički centar „Tehnopolis“, koji je počeo sa radom, stvorice uslove za jačanje saradnje akademskih i naučnoistraživačkih institucija, sa jedne i privrednog sektora sa druge strane, sve u cilju jačanja inovativnih aktivnosti.

Realizacijom međunarodne naučne i tehnološke saradnje razvija se istraživačkih mreža i povećava kompetitivnost naših istraživača i ustanova. S tim u vezi, potpisan je Međunarodni sporazum između Evropske unije i Crne Gore o učešću Crne Gore u programu Unije – Horizont 2020 (2014-2020) i usvojen Okvirni program za saradnju Crne Gore sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju (IAEA) (2014-2020). Istovremeno, objavljen je Konkurs za bilateralne projekte sa Republikom Italijom i zaključen Protokol sa drugog zasjedanja mješovite crnogorsko - kineske komisije o naučno – tehnološkoj saradnji. U cilju povećanja zajedničkog učešća crnogorskih i austrijskih institucija u istraživačkim programima i projektima, mješovita crnogorsko-austrijska komisija prihvatila je osam zajedničkih projekata iz različitih naučnih oblasti koji će se realizovati u 2015. i 2016. godini.

Donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o naučnoistraživačkoj djelatnosti, sa ciljem povećanja efikasnosti naučno-istraživačke djelatnosti i stvaranja mogućnosti za povezivanje organizacija u oblasti nauke, obrazovanja i privrede, te uključivanja u Evropski istraživački prostor i okvirne programe Evropske unije za ovu djelatnost.

3.3.3 Penzijski i zdravstveni sistem

U cilju poboljšanja materijalnog položaja penzionera, u narednom periodu, ukinuće se mjera konsolidacije, koja se odnosi na zamrzavanje penzija.

Prosječna penzija, za period januar-oktobar, iznosila je 275 €, a potrebna sredstva za isplatu prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja, za oktobar, iznosila su 32,08 mil.€. Broj korisnika prava iznosio je 123.806, od čega su 109.320 korisnika penzije u Crnoj Gori (57.800 starosnih, 22.876 invalidskih, 28.644 porodičnih) i 7.075 inostranih, dok je 7.531 korisnika ostalih prava iz PIO.

Reforma penzijskog sistema usmjerena je na poboljšanje materijalnog položaja penzionera, kroz brojne aktivnosti koje se odnose na jednokratne pomoći penzionerima, subvencije u nabavci prehrambenih namirnica, subvencioniranje odmora i rekreacije u odmaralištima na Žabljaku i Ulcinju, kao i sufinansiranje stambene izgradnje za njihove potrebe.

Uspostavljanje održivog i integrisanog sistema zdravstvene zaštite je polazište reformskih aktivnosti koje se realizuju u pravcu vertikalnog povezivanja primarnog, sekundarnog i tercijalnog nivoa zdravstvene zaštite, te horizontalne povezanosti u odnosu na lokalnu zajednicu.

Crna Gora je suočena sa problemom starenja populacije i velikog broja hroničnih bolesti sa jedne, i sve većim očekivanjima stanovništva u pogledu obuhvatnije i kvalitetnije zdravstvene zaštite i usluga, sa druge strane. Pored moralnih, i ekonomski razlozi nameću potrebu da se fokus premjesti sa liječenja oboljenja u njihovoj uznapredovaloj fazi na prevenciju i promociju zdravih stilova života. S tim u vezi, a u cilju jačanja kapaciteta sistema zdravstvene zaštite i obezbjeđivanja bolje dostupnosti realizuje se politika uključivanja privatnog sektora u sistem zdravstva. Donesena je Strategija javno-privatnog partnerstva u zdravstvu Crne Gore sa Akcionim planom za period 2014-2017, čijom realizacijom će se obezbijediti, između ostalog, bolji kvalitet zdravstvenih usluga, ublažavanje pritiska i opterećenja državnog budžeta, uspostavljanje dugoročnih javno-privatnih partnerstava i dr.

Nastavak i uspostavljanje nove saradnje sa evropskim i zemljama regiona i angažovanjem eminentnih stručnjaka za pojedine oblasti medicine značajno se doprinosi kvalitetu zdravstvenih usluga. Sporazumom o saradnji sa Republikom Hrvatskom na polju transplantacije organa, omogućena je realizacija programa transplatacije, tako da je do sada urađeno presađivanje bubrega kod 17 pacijenata, a do kraja godine planira se još pet.

Donesen je Akcioni plan za realizaciju Strategije za prevenciju i kontrolu hroničnih nezaraznih bolesti za period 2014-2015, kojim se predviđa smanjenje obolijevanja od hroničnih nezaraznih bolesti.

Utvrđen je Predlog zakona o uzimanju i presađivanju ljudskih tkiva i ćelija u svrhu liječenja, kojim se definiše postupak davanja i presađivanja tkiva i ćelija, kao i način pristanka i saglasnost davaoca i primaoca, kojim se vrši dalje usaglašavanja sa propisima EU u ovoj oblasti.

Rješenjima sadržanim u Nacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ograničavanju upotrebe duvanskih proizvoda nastaviće se sa usklađivanjem propisa koji uređuju oblast kontrole duvana sa propisima Evropske unije.

3.3.4 Socijalna zaštita

Politika socijalne zaštite, kroz implementaciju sistemskih i vaninstitucionalnih mjera i aktivnosti, usmjerena je najačanje socijalne sigurnosti siromašnih i rizičnih djelova stanovništva, ublažavanje negativnih posljedice siromaštava i postizanje socijalne inkluzije.

U skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti nastavljene su aktivnosti na edukaciji zaposlenih u ustanovama socijalne i dječije zaštite, čime se jačaju kapaciteti i profesionalna znanja i vještine socijalnih radnika. Istovremeno, unaprijeđen je i sistem prikupljanja informacija, formiranja baza podataka i utvrđivanja indikatora koji se koriste za monitoring socijalne inkluzije i socijalne zaštite. Ostvarivanje javnog interesa u socijalnoj i dječjoj zaštiti obezbjeđuju Država i lokalna samouprava.

U proteklom periodu, aktivnosti su bile usmjerene na stvaranje uslova za potpunu primjenu Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti. U tom smislu:

- utvrđeni su Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o povlastici na putovanja lica sa invaliditetom i Predlog zakona o registrima prebivališta i boravišta. Donošenjem Zakona o registrima prebivališta i boravišta stvoriće se uslovi za pojednostavljivanje procedura i olakšano ostvarivanja prava crnogorskih državljana, povećanje ažurnosti i efikasno sprečavanje fiktivne prijave prebivališta;

- osnovan je Zavod za socijalnu i dječju zaštitu u kome će se obavljati razvojni, savjetodavni, istraživački i drugi stručni poslovi u socijalnoj i dječjoj zaštiti. U toku su aktivnosti na prijemu radnika;
- urađena su podzakonska akta vezana za minimalne standarde usluga: smještaja u prihvatilište-sklonište, porodični smještaj-hraniteljstvo i porodični smještaj, smještaja djece i mladih u ustanove i pravilnik o radu socijalno ljekarskih komisija.

Pored aktivnosti na zaokruživanju zakonodavnog okvira, treba istaći i:

- u toku je sprovođenje projekta “Socijalni karton – Informacioni sistem socijalnog staranja”, koji realizuje Vlada Crne Gore u saradnji sa kancelarijom UNDP. Ukupna vrijednost projekta je 1.279.979 eura, finansira ga Vlada Crne Gore sa 1,151,981 eura (90%) i UNDP sa 127,998 eura (10%). U okviru ovog projekta, u toku je implementacija Informacionog sistema u centima za socijalni rad i obuka zaposlenih za rad u informacionom sistemu. Takođe, uspostavljena je interoperabilnost informacionog sistema u značajnom broju državnih. Realizacija ovog projekta će omogućiti uštede u dijelu administrativnih troškova sistema socijalne zaštite i poboljšati usmjeravanje sredstava za socijalna davanja. Očekuje se da će do kraja 2014. godine biti implementiran glavni dio informacionog sistema i uspostavljena automatska razmjena podataka sa povezanim sistemima.
- socijalna inspekcija, koja je novina u sistemu Crne Gore, počće sa radom početkom 2015. godine, a biće organizovana u okviru Uprave za inspeksijske poslove;
- nastavljaju se obuke vezane za borbu protiv diskriminacije, putem promocija, posebno na lokalnom nivou;
- otvoren je Dnevni centar u Mojkovcu, a u toku su pripreme za izgradnju objekata u Budvi, Podgorici i Rožajama; otvorene su nove prostorije Dnevnog boravka za stare u Nikšiću površine 55 m² u kojima će boraviti 20 osoba, starijih od 65 godina, kao socijalni servis za pružanje socijalnih usluga;
- sprovedena je kampanja „Svako dijete treba porodicu“, u okviru koje su centri za socijalni rad organizovali 48 dana otvorenih vrata. Danas postoji 21 nesrodnička hraniteljska porodica, što je trostruko povećanje u odnosu na kraj 2010. godine;
- JU Centar za socijalni rad za Glavni grad Podgorica, gradske opštine Golubovci i Tuzi i opštinu Danilovgrad, Sekretarijata za socijalno staranje Glavnog grada i NVO Centar za prava djeteta Crne Gore potpisali su 9.09.2014. Memorandum o saradnji za realizaciju usluge “Stanovanje uz podršku”, za mlade koji su bili štíćenici Dječjeg doma “Mladost” u Bijeloj. Realizacijom ove usluge omogućiće se lakša integracija korisnika u zajednici;
- u cilju trajnog rješavanja pitanja raseljenih, koji u imaju sva prava kao i svi građani Crne Gore, intezivno se radi na rješavanju stambenih pitanje za 6.063 osobe, odnosno 1.177 domaćinstava, koje spadaju u najranjivije kategorije (lica smještana u neformalnim kolektivnim centrima i ugrožena lica u privatnom smještaju, sa posebnim osvrtom na kamp Konik). U fokusu je stanje u naselju Konik, u Podgorici, u kojem borave IRL/RE populacije. Na osnovu RHP (Regionalni stambeni program), iz sredstava donacije, odobreni su projekti i potpisani ugovori za izgradnju 120 stambenih jedinica za potrebe smještaja stanovnika Kampa Konik I, izgradnje objekta sa 62 stambene jedinice u Nikšiću i Doma starih u Pljevljima, kapaciteta 68. mjesta. Kod CEB-a (Centralna evropska banka) su u razmatranju projekti za izgradnju 94 stambene jedinice u Beranama i 32 stambene jedinice u Herceg Novom. Iz IPA sredstava je počela izgradnja 51 stambene jedinice na Koniku, za potrebe stanovnika Kampa Konik II;
- u cilju ubrzanja socijalnog uključivanja i poboljšanja ekonomskog statusa RAI populacije, pažnja se poklanjala obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvu i stanovanju, kao i siromaštvu, diskriminaciji i polu.

- potpisan je Sporazum o zajedničkom finansiranju Projekta “Nastavak reforme sistema socijalne zaštite“, između UNDP-a i Vlade Crne Gore, u vrijednosti 350.000 eura. Realizacija Projekta trajaće do decembra 2015. godine.

3.4 Poljoprivreda i ruralni razvoj

Nepovoljni klimatski uslovi, u proteklom periodu ove godine, uticali su na odvijanje poljoprivredne proizvodnje, što se negativno odrazilo na kretanja u biljnoj proizvodnji (voćarstvo, vinogradarstvo i dr.), ali su podsticajne aktivnosti i mjere dale povoljne rezultate koji se ogledaju u većoj konkurentnosti, osavremenjavanju proizvodnje, podizanju kvaliteta proizvoda, povećanju otkupa i izvoza.

Kroz prilagođeni Agrobudžet za 2014. godinu, realizovano je niz podsticajnih mjera u biljnoj i stočarskoj proizvodnji, investicijama u preradu na porodičnim gazdinstvima, diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti u ruralnim sredinama i dr. Do kraja oktobra, realizovano je preko 83% Agrobudžeta.

Glavni efekti podsticaja u agrarnom sektoru, u periodu januar-oktobar 2014. godine, odnose se na: povećanje stočnog fonda, rast otkupa mlijeka za 1,9%, povećanje izvoza poljoprivrednih proizvoda u periodu januar-septembar za 67,4%; pokrivenost uvoza izvozom 19,2% (uporedni period prošle godine 12,1%); poboljšanje uslova života u ruralnim područjima, I izgradnja niza infrastrukturnih objekata (vodovodi Gornja Bukovica, Kuta, Gluhi Do, Pavkovići, Martinići i dr).

Ostvaren je vidan napredak u pripremi sektora poljoprivrede, bezbjednosti hrane i ribarstva za članstvo u EU, pa se očekuje skoro otvaranje i intenziviranje pregovora u ovim oblastima. Završena je javna rasprava »Nacrta strategije razvoja poljoprivrede I ruralnih područja«. Uvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju, Zakon o organskoj proizvodnji i Zakon o maslinarstvu. U proceduri je Zakon o kooperativama, kao i Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Zakona o morskome ribarstvu i marikulturi. Urađen je veliki broj pravilnika, među kojima i Pravilnik o registrovanju gazdinstava.

U oblasti međunarodne podrške agrarnom sektoru potpisan je ugovor sa Evropskom komisijom i Svjetskom bankom o realizaciji projekta IPARD-like (4,5 miliona €), urađen Nacrt IPARD II programa, objavljen peti MIDAS program (0,5 miliona €) i obezbijeđena povoljna kreditna podrška za nove investicije iz više izvora.

3.5 Zaštita životne sredine

Crna Gora je, shodno visokim i strogim ekološkim standardima EU, usvojila principe zaštite i unapređenja životne sredine kao integralni dio svog razvojnog koncepta. Uz brojne ekonomske i ekološke probleme, uspjela je da ostane prepoznatljiva po očuvanosti životne sredine i prirodnih resursa (trenutno je zaštićeno oko 20% teritorije).

Osnivačkom skupštinom u Podgorici utemeljena je regionalna asocijacija osam zemalja “Parkovi Dinarida- mreža zaštićenih područja Dinarida”, što će omogućiti bolju razmjenu iskustava, realizaciju zajedničkih projekata i promociju 82 zaštićena područja u regionu.

U cilju obezbjeđenja visokog nivoa zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, realizuje se niz zahtjevnih projekata iz oblasti upravljanja urbanim otpadnim vodama, otpadom, vodosnadbijevanja, zaštite kvaliteta vazduha, zemljišta, biodiverziteta i drugih oblasti životne sredine. U skladu sa tim, utvrđen je Predlog statusa projekata iz oblasti komunalne infrastrukture i životne sredine –novembar 2014. godine, a koji su obuhvćeni strateškim planskim dokumentima.

Potpisan je Sporazum o saradnji u oblasti zaštite životne sredine sa Republikom Hrvatskom, koji će doprinijeti realizaciji zajedničkih projekata i omogućiti bolje korišćenje međunarodnih i sredstava Evropske unije

Upravljanje otpadom je jedna od prioritarnih aktivnosti usmjernih na očuvanje i zaštitu životne sredine. Potrebno je ustanoviti integralni sistem upravljanja otpadom u Crnoj Gori u koji treba uključiti i jedinice lokalnih samouprava koje će, u skladu sa Državnim planom upravljanja otpadom za period od 2014-2020. godine (urađen je nacrt ovog dokumenta) pripremiti planove upravljanja otpadom. Pri tome će se imati u vidu da je otpad i obnovljivi izvor za proizvodnju sirovine za dobijanje novih proizvoda.

U toku je realizacija projekta „Upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje“, koji se finansira iz kredita Svjetske banke U toku je javna rasprava o Nacrtu zakona o životnoj sredini, kao jednog od preduslova za efikasnu i cjelovitu harmonizaciju crnogorskih propisa sa relevantnim propisima evropskog zakonodavnog okvira u ovoj oblasti.

Donesena je Strategija ekoremedijacije Crne Gore i Akcioni plan za period 2014-2020. godine, u cilju rješavanja problema u životnoj sredini i stvaranja uslova za razvoj zelene ekonomije i otvaranja zelenih radnih mjesta u lokalnim zajednicama. Vlada je donijela odluku da se potpiše Minamata konvenciju o živi, koja treba da doprinese da se zaustavi zagađenje živom u svijetu, što će imati značajan uticaj na zdravlje ljudi i stanje životne sredine.

Na osnovu Informacije o stanju životne sredine za 2013. godinu, utvrđen je Predlog mjera za smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu sa Akcionim planom, čija realizacija treba da doprinese rješavanju identifikovanih problema (upravljanje otpadom, klimatske promjene, transformacija javne svijesti o rizicima u životnoj sredini i načinu doprinosa o eliminisanju istih) i poboljšanju stanja životne sredine po svim segmentima (vazduh, klimatske promjene, vode, zemljište, upravljanje otpadom, biodiverzitet, buka, monitoring radioaktivnosti u životnoj sredini, sektorski pritisci na životnu sredinu).

Uz podršku koordinatora Naučnog komiteta Italijanskog nacionalnog radonskog programa, OEBS –a i UNDP-a u Crnoj Gori, realizuje se projekat “Mapiranje radona u Crnoj Gori i unapređenje nacionalnog sistema zaštite od radona”, u cilju rješavanja problema povećane koncentracije gasa radona u boravišnim prostorijama. Aparati za mjerenje radona su postavljeni u 11 opština, a mjerenje je počelo 1. januara 2014. godine i trajaće do kraja 2015. godine. Projekat je odobrila Međunarodna agencija za atomsku energiju (IAEA).

Drugi nacionalni izvještaj o implementaciji obaveza koje proističu iz Zajedničke konvencije o sigurnosti upravljanja istrošenim gorivom i sigurnosti upravljanja radioaktivnim otpadom pokazuje da Crna Gora primjenjuje zahtjeve i upustva Međunarodne agencije za atomsku energiju (IAEA).

3.6 Upravljanje prostorom

U cilju prilagođavanja novom konceptu ekonomskog, odnosno prostornog razvoja sprovode se intenzivne aktivnosti na realizaciji Programa uređenja prostora za 2014. godinu, kojim su sadržana planska dokumenata čija je izrada u toku, procjena potrebe izrade novih, odnosno izmjene i dopune postojećih planskih dokumenata, kao i neophodne mjere za izradu i donošenje istih.

U fokusu politike uređenja prostora je planska dokumentacija koja se radi za krupnu infrastrukturu, energetske objekte, područja posebne namjene (morsko dobro, nacionalni parkovi i dr.), saglasno Prostornom planu Crne Gore, kojim su određeni državni ciljevi i mjere prostornog razvoja u skladu sa ukupnim ekonomskim, socijalnim, ekološkim i kulturno-istorijskim razvojem Crne Gore.

U skladu sa navedenim:

- donesen je PPPN NP Lovćen i utvrđen Predlog PPPN za Durmitorsko područje;
- intenzivirane su aktivnosti na izradi Nacrta PPPN za Obalno područje Crne Gore;
- pripremljeni su predlozi DPP za višenamjenske akumulacije na Komarnici i DPP za Jadransko-jonski autoput;
- u toku je izrada Nacrta DPP za Termoelektranu Pljevlja;
- utvrđen je Predlog odluke o donošenju DSL "Dio sektora 46 - Kamenovo" – Budva,
- utvrđen je Predlog odluke o donošenju DSL "Mihailovići";
- u toku je izrada Predloga LSL „Dubovica I“;
- utvrđen je Nacrt PUP opštine Ulcinj, završena javna rasprava, i u toku aktivnosti na pripremi Predloga plana;
- u toku je izrada Nacrta DSL za djelove sektora 43 i 45, DSL za djelove sektora 47 i 48 – Budva
- utvrđen je Nacrt DSL "Virpazar", završena javna rasprava i u toku su aktivnosti na pripremi Predloga studije;
- donesene su odluke o izradi PPPN NP „Prokletije“, DSL „Sektor 20 i sektor 21“, DSL „Dio sektora 22“ i LSL "Dubovica II" i DSL Dio Sektora 43- Luka Budva.

Pored navedenog, u narednom periodu aktivnosti će biti usmerene na izradu PPPN za NP Skadarsko jezero, DSL u okviru PPPN za morsko dobro, DPP za valorizaciju hidropotencijala i DPP za koncesije, DPP za infrastrukturne projekte i elektroenergetske objekte, izmjene Prostornog plana Crne Gore i Bazne studije za PP Države i druga planska dokumenta. Takođe, pristupiće se izmjenama i dopunama prostorno planske dokumentacije po skraćenom postupku, izradi prostorno planske dokumentacije kojoj je istekao rok, određivanju lokacija za objekte od opšteg interesa u skladu s namjenom prostora šire teritorijalne cjeline.

Reforma prostornog uređenja i izgradnje objekata daje pozitivne rezultate. S tim u vezi, donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata i Zakon o socijalnom stanovanju, stvorene su institucionalne pretpostavke za podsticanje preduzetničke inicijative i ulaganje stranog kapitala i, u konačnom, cjelovit razvoj Države u skladu sa identitetom prostora. Predlog zakona o legalizaciji neformalnih objekata je u proceduri usvajanja u Skupštini Crne Gore.

3.7 Regionalni razvoj

Program podsticanja razvoja klastera u Sjevernom regionu i manje razvijenim opštinama Crne Gore za 2012-2016. godinu, u cilju postizanja boljih efekata, u 2014. godini, je proširen i preimenovan u Program podsticanja razvoja klastera u Crnoj Gori. Osim proširenja primjene na cijelu teritoriju Crne Gore, finansijska podrška za preduzetnike, mikro, mala i srednja preduzeća koji su dio klastera je povećana sa 7.000 € na 10.000 € po jednom aplikantu. U ovoj godini realizovana su dva javna poziva za učešće u Programu, dok je treći Javni poziv u toku. U okviru prvog Javnog poziva maksimalan iznos sredstva je dodijeljen jednom aplikantu, dok u drugom Javnom pozivu nije bilo aplikacija koje su zadovoljavale uslove za odobrenje državne pomoći.

Ministarstvo ekonomije je 2014. godine započelo realizaciju Programa povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti, kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja za period 2014-2016. Cilj Programa je povećanje razvoj preduzetništva i konkurentnosti sektora MSP, naročito iz manje razvijenih opština i Sjevernog regiona. U ovoj godini realizovan je jedan Javni poziv za učešće u Programu, dok je realizacija drugog Javnog poziva u toku. U okviru prvog Javnog poziva sredstva državne pomoći odobrena su jednom aplikantu koji je zadovoljio uslove predviđene Programom, u iznosu od maksimalnih 5.000 €.

U skladu sa Zakonom o regionalnom razvoju, obavezu koja se odnosi na donošenje strateških planova razvoja na lokalnom nivou u 2014. realizovale su opštine Budva i Nikšić.

Investiciono-razvojni fond (IRF), u saradnji sa poslovnim bankama, u kontinuitetu kreditno podržava mali i srednji biznis. Pri tome, prioritet i posebne olakšice imaju projekti koji doprinose bržem razvoju manje razvijenih regiona. U 2013. godini, IRF je na sjever Crne Gore plasirao 33,0% ukupnih kreditnih sredstava, kojima je podržana realizacija 32 projekta. Takođe, u toku ove godine realizovan je 42 zahtjeva za kreditiranjem iz sjevernih opština u vrijednosti od 9,47 mil.€ ili 28,5% ukupno plasiranih kreditnih sredstava.

Kreditna aktivnost Zavoda za zapošljavanje se kontinuirano smanjuje. U toku 2013. u nedovoljno razvijenim područjima Crne Gore kreditno je podržana realizacija 49 projekata, u vrijednosti 290.000 €, čime je omogućeno otvaranje 58 radnih mjesta. U 2014, realizovano je svega 8 projekata, vrijednosti 85.000 € i omogućeno zapošljavanje 13 lica sa evidencije Zavoda.

3.8 Administrativna reforma

Stvaranje efikasne, profesionalne i servisno orijentisane javne uprave, usklađene sa međunarodnim standardima i praksom, predstavlja suštinski cilj reformi u ovoj oblasti. Nastavljene su aktivnosti na reorganizaciji javne uprave, stabilizaciji javnih finansija, unapređenju službeničkog i inspeksijskog sistema, unapređenju sistema e-uprave, te dostizanju većeg kvaliteta propisa i strateških dokumenata.

Kroz dvije faze realizacije Plana unutrašnje reorganizacije javnog sektora za period 2013-2017. godine uspostaviće se ravnoteža između smanjenja izdataka budžeta, s jedne, i servisiranja obaveza koje proističu iz procesa pridruživanja EU, s druge strane. Obrazovana je posebna grupa za praćenje realizacije Plana, sa definisanim zadacima u sprovođenju pratećeg Akcionog plana, kojim je predviđeno smanjenje potrošnje javnog sektora za oko 64,0 mil. €, do kraja 2017. godine. S tim u vezi, usvojen je Izvještaj o realizaciji aktivnosti iz Akcionog plana za implementaciju Plana unutrašnje reorganizacije javnog sektora za IV kvartal 2013. godine, odnosno I i II kvartal 2014. godine. Zbog evidentnih promjena broja zaposlenih, zaključcima su konkretizovane aktivnosti, za čije sprovođenje su zaduženi resorni ministri. Implementacijom Planom utvrđenih rješenja *treba da se, između ostalog*, obezbijedi kontinuirano prilagođavanje sistema javne uprave aktuelnim društveno-ekonomskim uslovima.

U primjeni je novi Zakon o državnim službenicima i namještenicima na osnovu kojeg su donesena prateća podzakonska akta i, time, omogućena efikasnija implementacija zakonskih rješenja. Takođe, usvojena je Informacija o implementaciji, kojom su prepoznate ocjene u oblasti njegove primjene, sprovedenom mjerama za unapređenje.

Utvrđen je Predlog zakona o upravnom postupku (ZUP), koji je u skupštinskoj proceduri, a njegovo usvajanje očekuje se do kraja godine. Donošenjem ovog zakona obezbijediće se pružanje kvalitetnijih usluga građanima, preduzetnicima i drugim subjektima od strane organa javne uprave. To se, prije svega, odnosi na pojednostavljivanje i ubrzanje upravne procedure, veći stepen pravne zaštite stranaka u upravnim stvarima, smanjenje ukupnih troškova postupaka, te korišćenje e-uprave.

Analiza efekata formiranja Uprave za inspeksijske poslove, kao samostalnog organa uprave, pokazala je da je centralizacija inspeksijskog nadzora višestruko korisna. Kvalitet državnih politika i sposobnost za implementaciju zakona u direktnoj je korelaciji sa funkcijom inspeksijskog nadzora, pa je u tom smislu neophodno obezbijediti njegovu maksimalnu funkcionalnost.

Usvojen je Akcioni plan za implementaciju Strategije reforme javne uprave za period 2014-2015. godine. U cilju cjelovitog i kontinuiranog sprovođenja navedene strategije, formirano je Koordinaciono tijelo za oblast državne uprave koje, uz postojeći Koordinacioni odbor za reformu lokalne samouprave, treba da prati i usmjerava reforme u ovoj oblasti. Formirana je i posebna radna grupa za reformu javne uprave, od predstavnika državnih organa i predstavnika Evropske komisije u cilju obezbjeđenja većeg stepena razumijevanja i koordinacije u ovom procesu. Navedenim akcionim planom predviđena je izrada Analize položaja organizacija sa javnim ovlašćenjima, koja je u fazi pripreme, i zakona kojim će se urediti položaj javnih agencija i službi.

Na osnovu preporuka Analize funkcionisanja lokalne samouprave, u toku je priprema Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o lokalnoj samoupravi. Osnovni cilj donošenja ovog zakona je unaprjeđenje pravnog okvira za uspješno funkcionisanje lokalne samouprave, odnosno potpunije i preciznije regulisanje normativnih pretpostavki za ostvarivanje prava građana na lokalnu samoupravu. Istovremeno, donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore kojim je izvršena teritorijalna promjena i osnovana nova opština Gusinje.

Donošenjem i implementacijom Zakona o komunalnoj policiji, koji je u skupštinskoj proceduri, obezbijediće se efikasnije sprovođenje propisa iz nadležnosti opština i efikasniji rad komunalne policije.

KOMUNIKACIONE TEZE

Naziv dokumenta	Jesenja analiza makroekonomskih kretanja i strukturnih reformi - 2014
Nosioci komunikacionih aktivnosti	Ministarstvo finansija - Direktorat za ekonomsku politiku i razvoj PR služba Ministarstva finansija
Ključne poruke	Analizom je obuhvaćena realizacija ekonomske politike za deset mjeseci 2014. godine, procjena makroekonomskih i fiskalnih pokazatelja za 2014. godinu i projekcija makroekonomskih indikatora za period 2015-2018. godine. Istovremeno, dat je pregled ostvarenih strukturnih politika, sa predlozima za njihovo unapređenje.
Efekti	<p>Posmatrajući ekonomske tokove u periodu januar- oktobar 2014. godine izdvajamo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prema preliminarnim podacima Monstat-a, BDP je u prvom kvartalu rastao po realnoj stopi od 1,5%, u drugom kvartalu zabilježen slabiji realni rast od 0,3%, dok je u trećem kvartalu realni rast bio 1,3%. Prema procjenama Ministarstva finansija, BDP će u 2014. godini, rezultirati realnom stopom rasta do 2,0%. • U prva tri kvartala 2014. javne finansija su ostvarile suficit od 10,5 mil. € ili 0,3% BDP-a. • U istom periodu, javni prihodi iznosili su 1.072,4 mil. € ili 31,6% BDP-a i veći su za 2,8% od planiranih, odnosno za 6,4% od ostvarenih u uporednom periodu. • Javna potrošnja bila je manja od planirane za oko 36,2 mil. € ili 3,3%, i iznosila je 31,3 % BDP-a. • Državni dug Crne Gore, na dan 30.10.2014, iznosilo je 1.964,9 mil. € ili 57,9% BDP, od čega je unutrašnji dug 392,2 mil. €, a spoljni dug 1.572,7.0 mil. €. • Period januar-oktobar 2014. godine obilježio je deflatorni trend; • Bankarski sektor je stabilan, iako je i dalje prisutno visoko učešće nekvalitetnih kredita i neadekvatan nivo kreditne aktivnosti.;
Novine	Nema
Rizici	<ul style="list-style-type: none"> • Svjetska ekonomija i eurozona u zoni slabog rasta • Kriza likvidnosti • Socijalni pritisak
Ciljne grupe	Državna uprava, sektor privrede, NVO sektor, međunarodne organizacije i institucije, građani i dr.
Relevantnost dokumenta za inostranu javnost	Analiza predstavlja validan dokument za kontakte sa predstavnicima međunarodnih organizacija i institucija i kao takav može biti interpretiran u inostranoj javnosti.
Period realizacije	Dokument se odnosi na analizu kretanja u prvih deset mjeseci 2014. godine i ukazuje na očekivanja u pogledu razvoja događaja do kraja ove godine. Takođe, sadrži i makroekonomske i fiskalne projekcije za period 2015-2018.
Dodatne napomene	Nema